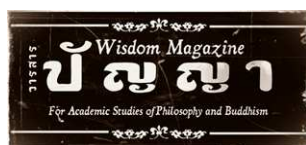

เพื่อความเข้าใจ

ปัญหาเรื่องอัตตา-อนัตตา

สมภาร พรหมทา

โครงการ ‘หนังสือไฟฟ้า’
วารสารปัญญา เล่มที่ ๒

เผยแพร่ครั้งแรก พฤศจิกายน ๒๕๕๓

๒ เพื่อความเข้าใจปัญหาเรื่องอัตตา-อนัตตา

ชื่อหนังสือ : เพื่อความเข้าใจปัญหาเรื่องอัตตา-อนัตตา

ชื่อผู้แต่ง : สมภาร พรมทา

สำนักพิมพ์วารสารปัญญา

โครงการ ‘หนังสือไฟฟ้า’

ฉบับที่ ๒

พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก

พฤษภาคม ๒๕๕๓

ภาพที่ใช้ในการทำปกวาดโดย

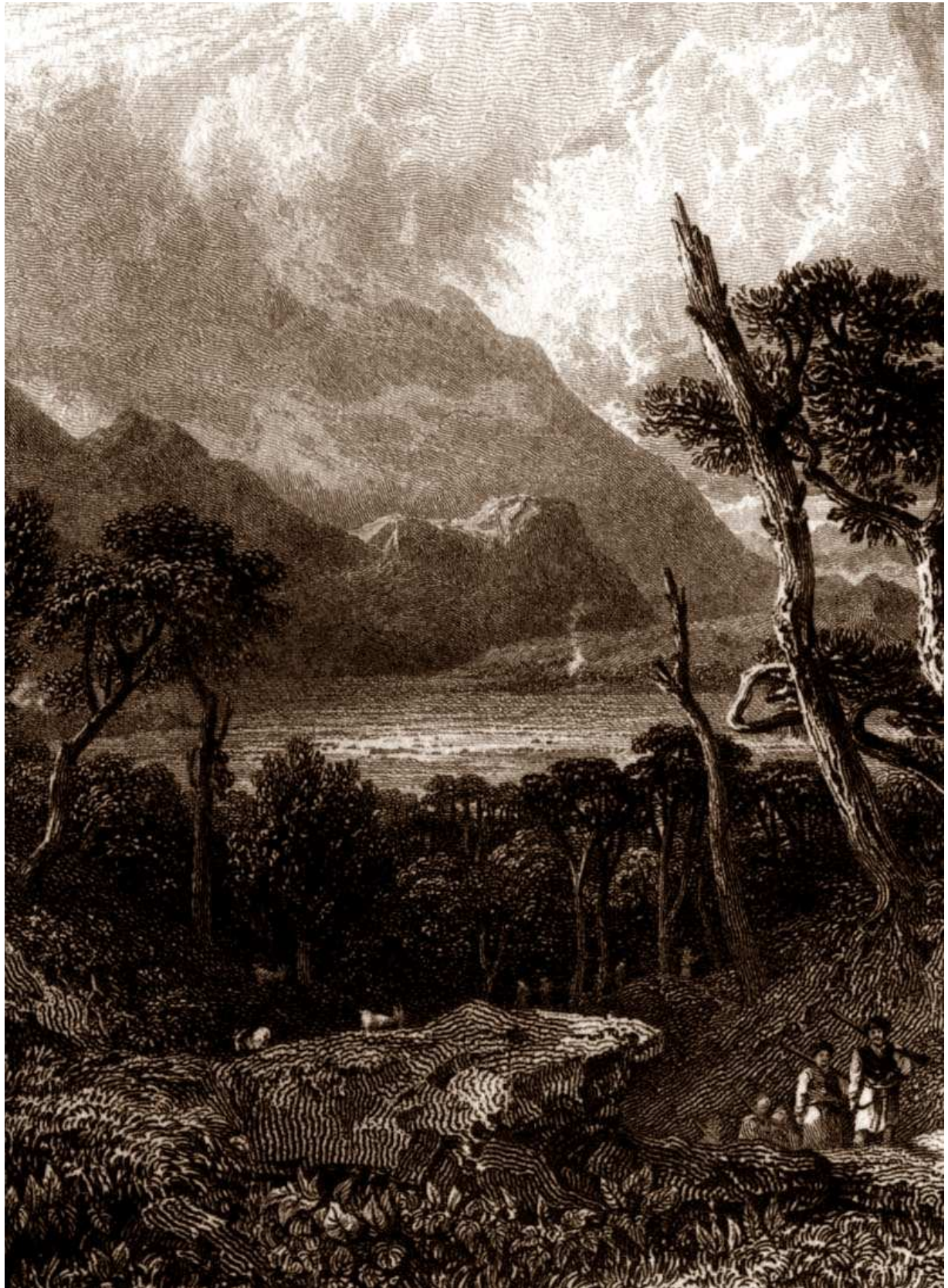
Asher Durand (1796-1886)

ภาพประดับในเล่มโดย

William Miller (1796-1882)

ออกแบบปกและจัดเล่มโดย

สมภาร พรมทา

๔ เพื่อความเข้าใจปัญหาเรื่องจัตตา-จันตตา

คำนำ

-๑-

สมมติว่า.. วันหนึ่งท่านผู้อ่านไปเดินอยู่ริมแม่น้ำสายหนึ่ง ท่านไม่เคยมาที่นี่มาก่อน.. เป็นแม่น้ำที่แปลกตา ไม่คุ้นเคย.. ตอนนั้นท่านคิดว่า เราอาจกำลังฝันอยู่ก็ได้.. ไม่เป็นไรครับ สมมติว่านี่เป็นเรื่องในความฝันก็ได้ แม่น้ำนี้ไหลเชี่ยว ตัวแม่น้ำก็วกเวียนคดเคี้ยว ริมตลิ่งนั้นเต็มไปด้วยโขดหิน เวลาที่สายน้ำไหลไปปะทะโขดหิน เหล่านี้จะเกิดเสียงดังกรึกโครม ตามด้วยอาการสาตกกระเซ็นของธารน้ำอย่างรุนแรง บริเวณนั้นเปลี่ยว ไม่มีผู้คน

สักพัก ท่านก็นึกขึ้นได้ว่า “สงสัยว่าเราจะหลงทาง” ท่านนึกไม่ออกว่ามาอยู่ที่นี่ได้อย่างไร สิ่งเดียวที่นึกออกตอนนั้นคือ ที่นี่ไม่ใช่บ้าน และท่านก็กำลังต้องการจะกลับบ้าน ต่อมาสักพัก ความทรงจำที่เลือนรางนั้นก็บอกท่านว่า บ้านของท่านนั้นอยู่ปลายแม่น้ำ ห่างจากที่นี่ไปหลายสิบกิโลเมตร ตอนนั้นดวงตะวันบ่ายคล้อยมากแล้ว ท่านคิดว่าจะหาทางกลับบ้านได้อย่างไร ริมแม่น้ำนั้นไม่มีถนน มีแต่ป่าไม้และโขดหิน ท่านไม่สามารถจะเดินทางกลับบ้านทางบกได้เลย

ขณะที่กำลังกังวลว่าจะกลับบ้านได้อย่างไร พลันสายตาของท่านก็มองไปเห็นวัตถุอะไรสักอย่างกำลังไหลลอยมากับกระแสน้ำ เมื่อ

สิ่งนั้นมาอยู่ในบริเวณที่เห็นได้ชัดด้วยสายตา ท่านก็ดีใจจนต้องโลดเต้น เพราะนั่นคือ “เรือ” อันเป็นสิ่งที่ท่านต้องการที่สุด ณ เวลานั้น

เรือลำนั้นไหลลอยมาตรงตลิ่งที่ท่านยืนอยู่ เหมือนกับจะรู้ว่าท่านต้องการมันเหลือเกิน ตลิ่งที่ท่านยืนอยู่นั้นอยู่สูงกว่าเรือประมาณ ๑ เมตร เมื่อเรือไหลมาถึง ท่านก็กระโดดลงไป เป็นเรือที่แข็งแรงพอสมควร แล้วท่านก็ไหลลอยไปตามสายน้ำ.. ไปตามเรือลำนั้น.. มันไปทางไหน ท่านก็ไปด้วย..

แรกที่ขึ้นเรือได้ ท่านรู้สึกดีใจ คิดว่ารอดตายแล้ว แต่ลึกลับเมื่อสายน้ำที่เชี่ยวกรากนั้นซัดพาเรือของท่านไปกระทบแก่งหิน ตรงนั้นบ้าง ตรงนี้บ้าง ท่านก็เริ่มรู้สึกว่าเรืออาจแตกและจมได้ ท่านพยายามค้นหาว่าเรือนั้นมีกลไกสำหรับบังคับให้เรือสามารถ “ต้าน” หรือ “ทวน” แรงจากภายนอกอันได้แก่แรงของกระแสน้ำได้หรือไม่ ผลปรากฏว่าเรือนั้นเป็น “เรือเปล่า” คือนอกจากตัวเรือ ไม่มีกลไกหรืออุปกรณ์อะไรสำหรับให้คนที่อยู่ในเรือใช้เพื่อต้านหรือทวนแรงน้ำเลย เมื่อพบเช่นนี้ ท่านก็ปลงตก คิดว่า ชีวิตจะรอดถึงบ้านหรือไม่ก็สุดแต่เวรแต่กรรม.. ท่านทำอะไรไม่ได้จริงๆในสภาพการณ์เช่นนั้น..

ตามตัวอย่างนี้ ผมต้องการบอกว่า เรือลำนี้เป็นเรือที่ปราศจากกลไกที่จะควบคุมให้ตัวเรือนั้นตรงดิ่งไปตามทิศทางที่เราต้องการได้ เมื่อขึ้นไปอยู่บนเรือที่วุ่นนี้ และเรากำลังไหลลอยไปตามกระแสน้ำ เราย่อมคาดหวังไม่ได้ว่าตามทางที่ผ่านมา เราจะพบหรือไม่พบอะไรบ้าง กระแสน้ำพัดไปทางไหน เรือก็ไปทางนั้น บางคราวเรือพาเราแล่นผ่านดงวัชพืชน้ำที่กำลังออกดอกเป็นสีม่วงบ้าง ชมพูบ้าง

เหลือบบ้าง งดงาม เราชอบ แต่จะชอบคุณเรือกี้ไม่ได้ เพราะมัน
แล่นมาตามกรรมตามเวร บางครั้งเรือกี้วิ่งไปชนโขดหิน ซึ่งเราไม่
ชอบเลย แต่นั่นก็ช่วยไม่ได้ เพราะเรือกี้ลำนี้ไม่ได้ถูกออกแบบมา
เพื่อให้เราที่นั่งอยู่บนมันสามารถควบคุมให้มันแล่นไปตามที่เรา
ต้องการได้

ผมอยากเรียกเรือกี้ลำนี้ว่า “เรือก้อนัตตา”

ทำไมผมจึงเรียกอย่างนั้น..

เหตุผลก็คือ ในพระสูตรที่ชื่อ “อนัตตลักขณสูตร” ซึ่งผมถือว่าเป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเพื่ออธิบายว่า “อนัตตาหมายความว่าอย่างไร” ทรงแสดงเอาไว้ว่า อะไรก็ตามแต่ที่เราบงการให้มันเป็นอย่างที่เราต้องการไม่ได้ สิ่งนั้นก็ใช่อัตตา ในพระสูตรดังกล่าว ทรงยกเอาขันธห้ามาอภิปรายว่า ขันธทั้งห้าประการอันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นสิ่งที่เราไม่อาจบงการให้เป็นอย่างที่เราต้องการเลย ขยายความว่า รูปอันได้แก่ร่างกายส่วนที่เป็นเนื้อหนังทั้งหมดทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีพัฒนาการหรือทางไปของมัน มันจะเจ็บป่วย แก่เฒ่า ที่สุดก็แตกสลายไป โดยตัวของมันเอง เวลาไม่สบายเช่นเป็นหวัด เราสั่งให้มันหายไม่ได้ เมื่อแก่ เราก็สั่งให้มันกลับเป็นหนุ่มเป็นสาวไม่ได้ ที่สุด ขณะจะตายเราก็บอกมันว่า “อย่าตายเลยพ่อคุณเอ๋ย ฉันมีหลายเรื่องในชีวิตที่ยังสะสางไม่เสร็จ รอสักหน่อยเป็นไร” มันไม่ฟังเราดอกครับ และนี่ก็คือสภาพที่ทรงบรรยายว่า “นี่ไง รูปเป็นอนัตตาอย่างนี้เอง”

ความเป็นอนัตตาของขันธที่เหลือก็ทำนองเดียวกันนี้ เวทนาอันได้แก่ความรู้สึกทุกข์ สุข หรือไม่ทุกข์ไม่สุขของคนเราก็คงเช่นกัน เมื่อเราปวดฟัน สั่งให้มันหยุดไม่ได้หรอกครับ เมื่อเรากลุ้มใจ ถ้าสั่งให้

หายได้ก็คงไม่มีคนไปกินเหล้าเพื่อให้ตนเองหายกลุ้มใจอย่างที่เห็นกันมากมายทั่วทั้งโลก สัญญาอันได้แก่ความจำได้หมายรู้ก็เหมือนกัน เอาเรื่องแรก ความจำ บางทีคนที่เรารู้จักชื่อเขาดี บางวันก็ดันจำชื่อเขาไม่ได้ขึ้นมาเสียเฉยๆ ตอนนั้นอยากสั่งความจำว่า “เฮ้ย.. บอกมาเดี๋ยวนี้ว่าคนนี้ชื่ออะไร” ก็ทำไม่ได้ นี่ก็ความเป็นอนัตตาของความจำ ความหมายรู้ก็เช่นกัน คนบางคนที่ผมเคยอ่านประวัติเขา ก่อนเคยเป็นศาสตราจารย์สอนวรรณคดี อ่านและพูดได้ตั้งหกเจ็ดภาษา วันหนึ่งท่านผู้นี้ตื่นนอนขึ้นแล้วเดินเข้าห้องสมุดส่วนตัวในบ้าน ท่านหยิบหนังสือที่เคยอ่านมาดู ปรากฏว่าท่านอ่านหนังสือไม่ออกสักตัว ท่านตะโกนเรียกภรรยามาถามว่า “นี่คืออะไร” ท่านหมายถึงหนังสือ อนิจจา.. ความหมายรู้ในเรื่องภาษาของท่านหายไปหมดสิ้น แพทย์วินิจฉัยว่าท่านเป็นโรคความจำเสื่อมอย่างแรง ต่อมาท่านก็ล้มกระแทกลูกเมีย นี่ก็เป็นตัวอย่างของความเป็นอนัตตาของสัญญาชั้นธ

สังขารชั้นธนั้นตามที่พระพุทธองค์ทรงอธิบายหมายถึงสภาพของใจที่คิดริเริ่มในทางใดทางหนึ่ง ดีก็ได้ ชั่วก็ได้ ไม่ดีไม่ชั่วก็ได้ ยกตัวอย่างเช่น เห็นถุงพลาสติกใส่เศษอาหารหล่นอยู่บนถนนในหมู่บ้านขณะเดินออกกำลังตอนเย็นๆ (อันนี้ผมเองเห็นบ่อย บางบ้านทิ้งขยะไม่ลงถัง ไม่รู้ว่าเพราะเหตุใด) เราอาจเดินไปเก็บมันแล้วหย่อนลงถังขยะไป โดยไม่คิดอะไร แต่บางครั้ง เราอาจหงุดหงิด กดอดหน้าบ้านหลังนั้น เมื่อคนในบ้านโผล่ออกมา เราก็อาจชี้มือไปที่สิ่งนั้นแล้วพูดว่า “นั่นถนนอันเป็นของกลางนะครับ ไม่ใช่ของใครคนใดคนหนึ่ง ท่านจะใช้ถนนเสมือนเป็นที่ส่วนบุคคลไม่ได้ ขยะนั้นเป็นของส่วนบุคคล ดังนั้นท่านควรทิ้งลงถังขยะของท่าน

ซึ่งเป็นสมบัติส่วนบุคคล” อะไรทำให้เราริเริ่มไปแบบไหนก็ได้ ซึ่งอาจมีมากกว่าสองแบบที่ผมเล่า อันนี้เป็นเรื่องซับซ้อน แต่ที่แน่ๆ คือ บางวันเมื่อพบเหตุการณ์อย่างเดียวกันซ้ำอีก เราอาจไม่ริเริ่มดังเดิม วันก่อนอาจเก็บเองโดยไม่คิดอะไร แต่วันนี้อาจตรงเข้าไปกดออก นี่ก็เป็นความเป็นอนัตตาของสังขารอีกตัวอย่างหนึ่ง

สำหรับขั้นสุดท้ายอันได้แก่วิญญูณขั้นนั้นทรงหมายถึง “การรับรู้” ผ่านทางอายตนะหกอย่างคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ท่านผู้อ่านกำลังมองเห็นหนังสือเล่มนี้อยู่ นี่คือการรับรู้ทางตา สมมติว่าท่านทำหนังสือตก ก็มีเสียงดัง นี่คือการรับรู้ทางหู สมมติว่ากระดาษที่ใช้พิมพ์หนังสือมันเก่าและชื้น ขณะอ่านท่านก็ได้กลิ่นอับๆชื้นๆของมัน นี่คือการรับรู้ทางจมูก ระหว่างที่อ่านหนังสือ ท่านชงกาแฟมานั่งกินด้วย รสชาติกาแฟที่ปรากฏแก่ลิ้นนั้นคือการรับรู้ทางลิ้น ท่านนั่งอ่านอยู่นาน รู้สึกว่าเก้าอี้ที่นั่งอยู่มันแข็งๆ (คิดว่าควรหาเก้าอี้ที่นั่งสบายกว่านี้มาไว้อ่านหนังสือก็ดีเหมือนกัน) นี่คือการรับรู้ทางกาย ตอนแรกอ่านหนังสือรู้เรื่องดี แต่ต่อมาเนื้อหาตอนท้ายชักจะเข้าใจยาก นึกเห็นหน้าคนเขียน (คือผมนี่แหละ) แล้วก็นึกต่อไปว่า “อิตาคนนี้พักหลังนี้เขียนหนังสืออ่านยากขึ้น ไม่รู้ตะแคงจะรู้ตัวหรือเปล่า เจอหน้าอยากบอกแกลเหมือนกัน แต่มีคนเตือนว่าอย่าไปยุ่ง อิตาคนนี้แกอีโก้จัด ใครติงานแกลเป็นได้เรื่อง” ภาพของผมที่ท่านนึกเห็นในใจนั้นคือการรับรู้ทางใจ

โปรดสังเกตนะครับว่า วิญญูณห้าตัวแรกนั้นสิ่งที่มันรับรู้จะเป็นของที่มีตัวตนและกำลังอยู่ตรงหน้า พุดง่ายๆคือเป็นของที่อยู่ในกาลปัจจุบัน แต่วิญญูณตัวสุดท้ายท่านว่า สิ่งของมันรับรู้อาจไม่ใช่วัตถุก็ได้ เช่นกำลังโกรธ รู้ว่ากำลังโกรธ ตัวความโกรธที่ปรากฏนั้น

ปรากฏแก่ใจ ความโกรธนี้ไม่ใช่ของที่เป็นขึ้นเป็นก้อนเหมือนก้อนหินหรือปากกา ประการต่อมา สิ่งที่เรารับรู้ หากเกี่ยวข้องกับวัตถุ สิ่งที่เราปรากฏแก่การรับรู้ นั้นมักเป็นอดีต เช่นภาพของผมที่ท่านนึกเห็นก็คือภาพของผมที่ท่านเคยเห็นมาก่อน ถ้าผมอยู่แถวนั้น การปรากฏของผมแก่วิญญาณของท่านจะเกี่ยวข้องกับวิญญาณห่าอย่างข้างต้นเท่านั้นแหละ

วิญญาณเป็นอนัตตาอย่างไร นึกอย่างนี้ได้ครับ เวลาที่ท่านนึกเห็นผม ภาพที่ท่านนึกเห็นนั้นจะมีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง ท่านอาจไม่ชอบบางลักษณะของผม แต่ก็สั่งให้มันหายไปจากภาพที่ปรากฏนั้นไม่ได้ ความเป็นอนัตตาของการรับรู้นี้จะปรากฏชัดมากขึ้นเมื่อพิจารณาในส่วนของวิญญาณห่าอย่างข้างต้น เมื่อเหลือบไปเห็นกองอุจจาระบนพื้น เห็นแล้วก็เห็นเลยครับ สั่งให้ไม่เห็นไม่ได้ หากไม่อยากเห็นก็ต้องเบือนหน้าหนี หรือหลับตา เลี่ยงรบกวนจากเพื่อนบ้านที่ตึกติดกันแล้วก็ยังร้องคาราโอเกะอยู่อย่างไม่เกรงใจใคร นั่นก็เช่นกัน ได้ยินก็คือได้ยิน สั่งให้เบาลงหรือหายไปไม่ได้ เมื่อได้กลิ่นขยะเหม็นๆลอยมา เราสั่งให้จมูกแปรสภาพกลิ่นเหม็นนั้นให้หอมไม่ได้ (หากทำได้คนที่อยู่ใกล้ที่ทิ้งขยะของเทศบาลเขาก็คงไม่โว้ยวายเป็นแน่) เรื่องกลิ่นและกายผมไม่ต้องอธิบาย ทุกอย่างที่กำลังกล่าวนี้นี้เราสั่งไม่ได้ จะเกิดก็เกิดและเกิดตามที่มีมันเป็น อยู่เหนืออำนาจของเราที่จะเข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงได้

สรุปคือ จันท์ห้าเราควบคุมให้เป็นอย่างที่เราต้องการไม่ได้ สภาพอันนี้แหละที่พระพุทธองค์ทรงเรียกว่า “อนัตตา” ภายหลังเมื่อพระพุทธเจ้าท่านปรินิพพานแล้ว แนวคิดเรื่องอนัตตาก็มีผู้ขยายความขึ้นมาให้ครอบคลุมถึงสภาพที่สิ่งนั้นประกอบขึ้นจาก

องค์ประกอบ ไม่เป็นเนื้อเดียวกันๆ เช่นรถก็มาจากชิ้นส่วนต่างๆ ตัวรถแท้ๆไม่มี อนัตตาอย่างหลังนี้พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงสอนไว้แต่แรก อนัตตาอย่างที่ทรงสอนนั้นความหมายคือ “ควบคุมให้เป็นดังที่ต้องการไม่ได้”

ผมเรียกเรือลำข้างต้นว่า “เรืออนัตตา” ก็ด้วยความหมายนี้เอง

-๒-

คำสอนเรื่องอนัตตานี้ต่อมามีผู้ให้ความสำคัญมากถึงขนาดกล่าวกันว่าพระพุทธศาสนาต่างจากศาสนาอื่น (ในทางที่เหนือกว่า) ก็ตรงที่เราสอนกันเรื่องอนัตตานี้เอง บางท่านถึงกับกล่าวว่า “หากไม่สอนเรื่องอนัตตา ก็ไม่จำเป็นต้องมีพุทธศาสนา” (ว่าไปนั่น) ผมเคยไปประชุมที่ต่างประเทศ เช่นล่าสุดไปอินเดียมา พบว่าพระเถรวาท เช่นพระพม่าและลังกานั้นน่าจะอยู่ในอาการ “คลั่ง” เรื่องอนัตตา มากกว่าพวกเราเสียด้วยซ้ำ ประโยคที่ว่า “เราเหนือกว่าศาสนาอื่น ก็ตรงที่เรื่องอนัตตานี้แหละ” ผมได้ยินซ้ำแล้วซ้ำเล่าในที่ประชุมที่ว่านี้ เฉพาะบ้านเรา ผมจำได้ว่าสมัยที่บวชเรียนอยู่ หลักอนัตตาก็ได้รับการปฏิบัติ (คือให้ความสำคัญ) อยู่ในระดับเดียวกับหลักธรรมอื่นๆ เช่น อนิจจัง ทุกขัง กรรม นิพพาน เป็นต้น อาจจะเป็นเพราะว่า หลายปีมานี้ทางสำนักธรรมกายท่านสอนว่า “พระนิพพานเป็นอัตตา” ก็ได้ แนวคิดเรื่องอนัตตาจึงกลายเป็นที่สนใจของเราชาวพุทธไทย สังเกตนะครับว่า ฝ่ายที่ไม่ยอมรับว่ามีอัตตาในคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น ต่อให้เอาสิ่งที่เราเห็นว่าสูงและดีอย่างไรก็ตาม เช่นพระนิพพาน มาบอกว่า “นี่ไง อัตตา” ท่านก็ไม่รับ อันนี้เข้าใจว่า น่าจะมาจากความเชื่อข้างต้นที่ว่า “พระพุทธ-

ศาสนาเหนือกว่าศาสนาอื่นตรงที่สอนเรื่องอนัตตานี้แหละ” ซึ่งขยายความต่อไปได้ว่า “ที่พระพุทธศาสนาเหนือกว่าศาสนาอื่นก็ตรงที่เราไม่รับว่ามีอัตตานี้แหละ” อนัตตาตามความเข้าใจนี้หมายความว่าความค่อนข้างแรงและหนักหน่วง และผู้ที่เชื่อตามความหมายนี้ก็จะเป็นคนที่ไม่ยอมประนีประนอมเด็ดขาด หากใครจะมาบอกว่า “มีบางสิ่งที่เราอาจเรียกได้ว่าเป็นอัตตาในคำสอนของพระพุทธเจ้า” นิพพานจึงไม่อาจเป็นอัตตาได้เลยในความเชื่อของชาวพุทธประเภทนี้ แม้จะเชื่อว่าพระนิพพานนั้นเป็นของสูงยิ่งตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

ผมจะไม่แตะต้องความเชื่อนั้น.. ท่านใดประสงค์จะเชื่อก็เชื่อไปเถิดครับ..

แต่สิ่งที่ผมสนใจเกี่ยวกับเรื่องอนัตตานี้มาจากข้อสังเกตง่ายๆ ง่ายๆ ของผมดังนี้..

ประการแรก นึกถึงเรือลำที่ผมกล่าวข้างต้น ถามว่าหากเรือที่ท่านผู้อ่านใช้นั่งกลับไปบ้านเป็น “เรืออนัตตา” คืออยู่นอกเหนือวิสัยของท่านที่เป็นผู้โดยสารอยู่จะบังคับให้วิ่งไปตามทิศทางที่ต้องการได้ ท่านคิดว่าท่านจะเดินทางถึงบ้านอย่างปลอดภัยไหม คำตอบคือไม่ อาจเป็นไปได้ที่ท่านอาจถึงบ้าน ซึ่งเป็นโอกาสน้อยมาก แต่หากเป็นเช่นนั้นจริง ก็เป็นเรื่องของความบังเอิญหรือโชค เมื่อเป็นเรื่องของโชค ก็ไม่มีอะไรให้ท่านได้ภาคภูมิใจว่า “ที่บากบั่นมาจนถึงบ้านได้นี้เพราะเราทำทุกอย่างไม่ละความพยายาม”

สรุปคือ เรืออนัตตาไม่ชวนให้เชื่อว่าจะพาเรากลับบ้านได้ สมมติว่าเรื่อนั้นไม่ใช่เรืออนัตตา คือคนที่สร้างได้ประกอบกลไกที่ใช้บังคับเรือเพื่อให้ไปตามทิศทางที่เราต้องการได้เอาไว้ให้ เนื่องจากเขาเป็น

คนช่างคิด เขาเลยซ่อนกลไกนั้นเอาไว้ คนที่รู้จักหาเท่านั้นจึงจะพบ แต่การที่เขาซ่อนมันเอาไว้นี้ก็ไม่มีผลต่อสถานภาพของเรือ บางคนกระโดดขึ้นมาแล้ว มองไม่เห็นกลไกที่ว่ามันก็เลยปล่อยให้เรือลอยไปตามยถากรรม ถ้ามว่าอย่างนี้มีผลต่อเรือไหม คำตอบคือไม่มี อย่างไรก็ตามเรือลำนี้ก็ไม่ใช่เรืออนัตตา ทั้งที่คนที่กระโดดขึ้นมาเข้าใจว่าเป็น นั่นเป็นเรื่องของเขาที่ไม่รู้จักค้นหา

เรือที่ตรงข้ามกับเรืออนัตตานี้อาจเรียกว่า “เรืออัตตา” ก็ได้ และที่เรียกอย่างนี้ก็มาจากหลักตรรกวิทยาง่ายๆที่ว่า “ปฏิเสธซ้อนปฏิเสธจะหักล้างกัน” นึกถึงสำนวนหนังสือกำลังภายในก็ได้ครับ ท่านเจ้าสำนักแห่งหนึ่งส่งสาส์นเชิญจอมยุทธ์ท่านหนึ่งให้ไปงานเลี้ยงคืนนี้ เมื่อได้รับสาส์นนั่น จอมยุทธ์ท่านนั้นก็คุกเข่าลงแสดงความคารวะต่อคนที่นำสาส์นมาส่งแล้วพูดออกมาดังๆว่า “ผู้น้อยมิอาจไม่ไป”

ประโยคว่า “ผู้น้อยมิอาจไม่ไป” นั้นใจความคือ “ผู้น้อยจะไป” หรือ “ผู้น้อยต้องไป”

เช่นเดียวกัน สำนวนว่า “เรื่อนี้มิใช่เรืออนัตตา” ก็มีความหมายเท่ากับ “เรื่อนี้ใช่เรือซึ่งไม่ใช่อัตตาก็หาไม่ได้” ซึ่งก็คือ “เรื่อนี้เป็นเรืออัตตา” นั่นแล

หากท่านผู้อ่านท่านใดที่อยู่ในประเภทไม่ยอมเชื่อเด็ดขาดว่าพระพุทธศาสนาจะอนุญาตให้มีสิ่งอันเป็นอัตตาเข้ามาพัวพันอยู่ในคำสอน ท่านจะไม่เรียกว่าเรือลำที่สองนี้เป็นเรืออัตตาก็ได้ แต่ที่ท่านต้องยอมรับอย่างไม้อาจเลี่ยงได้ก็คือ หนึ่ง-ลำแรกที่เราคุมไม่ได้นั้นเรียกว่าเรืออนัตตา สอง-แต่ลำหลังนี้เราคุมได้ ดังนั้น ลำหลังนี้ต้องไม่ใช่เรืออนัตตาแน่ จะเอาอย่างนี้ก็ได้

เรือที่เราคุมได้นั้นชวนให้เชื่อมากกว่าว่าจะพาเรากลับบ้านได้ ที่เราขับรถกลับบ้านได้ทุกวันนี้ก็เพราะรถเราเราคุมมันได้ ดังนั้นรถที่เราขับกันอยู่นี้ต้องไม่ใช่รถอนัตตาแน่ จะเรียกว่ารถอัตตาก็ได้ บางท่านอาจแย้งว่า คุมได้ก็จริง แต่คุมได้ไม่หมดจดสิ้นเชิง วันหนึ่งมันก็พัง คำแย้งนี้เอาเรื่องอื่นมาเกี่ยว ไม่ได้อภิปรายเฉพาะในกรอบของเรื่องอนัตตาเท่านั้น อย่าลืมนะครับว่า อนัตตาที่พระพุทธองค์ทรงนิยามใน “อนัตตลักขณสูตร” นั้นมีความหมายคำว่า “คุมไม่ได้” เท่านั้น ไม่เกี่ยวกับการที่มันจะต้องพังในวันหนึ่ง ท่านเดิมนั้นแหละอาจแย้งว่า คุมไม่ได้ในที่นี้ย่อมรวมคุมให้ไม่พังด้วย ผมคิดว่าท่านที่พูดอย่างนี้ไม่เข้าใจจิตวิทยาของมนุษย์ คนที่ซื้อรถนั้นไม่มีใครดอกรับที่คาดหวังว่าจะได้รถที่ไม่มีวันพัง เราจะต้องการทำไมครับรถแบบนั้น ต่อให้มีผมก็ไม่เอา เพราะวันหนึ่งผมย่อมต้องการเปลี่ยนเป็นรุ่นอื่นบ้าง และรุ่นใหม่ๆที่ผมจะต้องการนั้นก็ไม่ได้เกี่ยวกับคุณสมบัติอันเป็นอมตะถาวรแต่อย่างใด รถหรือเรื่อนั้นเราต้องการเพียงเพื่อให้มันพาเราไปถึงที่หมายได้ ดังนั้นคุณสมบัติที่เราต้องการจากมันจึงเพียงแต่มันเป็นสิ่งที่เราขับไปไหนต่อไหนได้ ซึ่งก็คือบังคับได้ และบังคับได้ทีวี่นี้ก็มีความหมายเฉพาะเกี่ยวกับการเดินทางเท่านั้นแหละครับ ไม่รวมถึงเรื่องการพังหรือไม่พัง

ปัญหาต่อไปมีว่า พระพุทธองค์นั้นสอนพวกเราว่า ชีวิตนี้ไม่ควรปล่อยยให้ล่องลอยไปตามยถากรรม เราต้องกำหนดชีวิตเราให้เดินไปหาเป้าหมายบางอย่างที่ดีงาม เช่นความพ้นทุกข์ ไม่ตรัสเฉยๆ แต่ทรงบอกด้วยว่าจะเดินไปหาสิ่งนั้นอย่างไร พระนิพพานนั้นคือเป้าหมายของชีวิต ส่วนไตรสิกขาอันได้แก่ศีล สมาธิ และปัญญา นั้นคืออุปกรณ์สำหรับพาตรงดิ่งไปหาพระนิพพาน

ถ้าในตัวเราทุกอย่างเป็นอนัตตาหมด สิ่งที่ทรงสอนข้างต้นก็ขัดแย้งกัน เหมือนสอนว่า “ที่ข้างหน้าโน้น ตรงปลายสุดของแม่น้ำอันคดเคี้ยวและเขี้ยวกรากนี้ มีดินแดนมหัศจรรย์อยู่แห่งหนึ่ง สวยงามสงบ และร่มรื่นมาก พวกเธอพยายามไปที่นั่นกันสิ นั่นใจเรือที่จะพาไป แต่เสียใจด้วยนะ เรือนั้นเป็นเรืออนัตตา พวกเธอขึ้นไปนั่งแล้วไม่อาจทำอะไร นอกจากรอโชคชะตา”

ผมไม่เชื่อว่าพระพุทธองค์จะทรงสอนอย่างนี้..

การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนานั้นโดยสาระย่อมาเป็นเรื่องของ “การขัดขืนอำนาจกิเลส” นั่นเอง เมื่อมีการขัดขืนก็แปลว่าต้องมีอะไรสักอย่างในตัวเราที่เป็นต้นตอหรือที่มาของการขัดขืน และสิ่งนี้ไม่ว่าจะเป็นอะไรก็ตามต้องมีลักษณะบางอย่างเช่น รู้จักคิดด้วยตนเอง รู้จักริเริ่มด้วยตนเอง และมีความมุ่งมั่นที่จะเดินไปหาสิ่งที่คิดว่าดีงาม

เยาวชนของเราจำนวนมากในสลัมนั้นต่อมาจบชีวิตลงในคุกหรือไม่ก็ถูกตำรวจทำวิสามัญฆาตกรรมเสียก่อน แต่บางคนกลับไม่เป็นอย่างเพื่อน เอาดีได้ ทั้งที่คนในครอบครัวเดียวกันเช่นพี่ น้อง พ่อ ลุง เป็นต้นก็จบชีวิตลงเหมือนคนส่วนใหญ่ นี่ย่อมแปลความได้ว่า สภาพแวดล้อมไม่จำเป็นต้องกำหนดอนาคตของคนเราอย่างสิ้นเชิง คนส่วนใหญ่ในสลัมนั้นอาจเหมือนคนกระโดดขึ้นเรือแล้วเห็นว่าเรือนั้นเป็นเรือเปล่าหรือเรืออนัตตา แต่บางคนเมื่อเห็นเช่นนั้นแล้วก็รู้จักขวนขวายเสาะแสวงดูว่ามันเป็นเรือเปล่าจริงหรือเนื่องจากเรือทุกลำซ่อนกลไกที่ว่ามันเอาไว้หมด ดังนั้นวันหนึ่งเขาก็เจอมัน และใช้มันนั้นแหละวิ่งฝ่าข้ามชะตากรรมอันเลวทรามในสลัมนั้นออกมา ไม่ยอมตายอย่างหมดหวังอยู่ในนั้น

โลกนี้ในแง่หนึ่งก็อาจอุปมาเหมือนสลัม คือเต็มไปด้วยทุกข์ และที่ผ่านมามีคนส่วนใหญ่ก็เกิดและตายกันอยู่ในสลัมนี้แหละ วันหนึ่ง เจ้าชายสิทธัตถะท่านคิดของท่านว่า “นี่ไม่ใช่ที่ที่เราควรจะอยู่ จนแก่เฒ่าตายไปเหมือนคนอื่น ๆ” อะไรทำให้ท่านคิดอย่างนั้นหากในตัวท่านอะไรก็เป็นอนัตตาเสียหมด เป็นไปได้ไหมว่า ภายในร่างกายของเราทุกคนที่ชาวพุทธบางท่านเห็นว่าเป็นอนัตตาอย่างหมดจดนั้น ดูดี ๆ แล้วมีกลไกบางอย่างสำหรับขับพาออกไปจากสลัมแห่งโลกนี้ได้ เจ้าชายอาจมองเห็นรางๆ อย่างนั้นในเบื้องต้น หรืออย่างน้อยก็ไม่เชื่อว่าชีวิตนี้เป็นอนัตตาคือควบคุมไม่ได้เสียทั้งหมด ไม่อย่างนั้นท่านจะละทิ้งเวียงวังอันโอ่อ่า ออกมานอนกลางดินกินกลางป่า ไปทำไม การบรรลุพระนิพพานของพระองค์นั้นเกิดจากการตั้งเป้าอย่างหนึ่งเอาไว้ เสร็จแล้วก็พยายามหาทางเดินไปยังเป้าหมายนั้นอย่างมั่นคง ไม่วอกแวก ไม่เสียขวัญในยามที่ลุ่มเหลว ถ้าในตัวท่านอะไรๆ ก็เป็นอนัตตา คือควบคุมไม่ได้เสียหมด การตรงดิ่งไปยังเป้าหมายนั้นอย่างมั่นคง ซึ่งต้องการเวลาและความพยายามเพื่อพิสูจน์มากมายมหาศาล เกิดได้อย่างไร.. โจทย์นี้เราชาวพุทธต้องช่วยกันคิดให้มาก

-๓-

นักวิชาการตะวันตกสมัยก่อนโน้น (ผมหมายถึงเมื่อสัก ๕๐-๖๐ ปีที่แล้วในอังกฤษและเยอรมนี) จำนวนหนึ่งสนใจศึกษาพุทธศาสนา โดยเฉพาะในด้านความคิดหรือปรัชญา บางคนได้ตั้งข้อสังเกตว่า คำสอนเรื่องอนัตตาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเอาไว้ในพระสูตรที่สำคัญเช่น “อนัตตลักขณสูตร” ไม่ควรแปลความอย่างสุดขีด

(“สุดขีด” หมายความว่าอย่างไรก็นึกถึงที่ชาวพุทธไทย พม่า ลังกา เป็นต้นบางท่านที่ไม่ยอมรับอย่างหัวเด็ดตีนขาดว่าจะมีพื้นที่ให้แก่อะไรบางอย่างที่เป็นอัตตาในพุทธศาสนา) นักวิชาการเหล่านี้เป็นคนที่รู้ปรัชญาตะวันตกค่อนข้างดี จึงเป็นคนมีอุปนิสัยช่างสังเกตและสงสัย เมื่อมาศึกษาพุทธศาสนาก็เอาอุปนิสัยนั้นมาด้วย ไม่เหมือนนักวิชาการตะวันตกสมัยนี้ที่เรียนมาทางด้าน Buddhist Studies อย่างเดียว ผมเคยอ่านและคุยกับคนเหล่านี้จำนวนหนึ่งส่วนใหญ่หรือทั้งหมดไม่รู้ปรัชญา รู้แต่ภาษาบาลีเท่านั้น ความสงสัยในเชิงปรัชญาจึงไม่ปรากฏในนักวิชาการรุ่นใหม่ และความไม่รู้ปรัชญาตัวเองที่ทำให้คนเหล่านี้บางคนอธิบายเรื่องอนัตตาแบบย้อนไปหาความสุดโต่งตามที่นักวิชาการรุ่นปู่ของพวกเขาได้เตือนเอาไว้

ทำไมเราจึงไม่ควรเข้าใจและอธิบายอนัตตาอย่างสุดโต่ง..

คำตอบคือ หากอธิบายอย่างนั้น เราจะต้องตามไปแก้ปมด้ายอันเกิดจากการอธิบายเช่นนั้นที่พัวพันไปหาคำสอนอื่นจนงู้นังไปหมดทั้งที่ก่อนหน้านี้อนัตตากับคำสอนเหล่านี้ก็อยู่ด้วยกันดีๆ

ยกตัวอย่างเช่นคำสอนเรื่องกรรม คำสอนนี้ตามที่พระพุทธองค์ทรงอธิบายก็มีความหมายง่ายๆว่า “ใครทำอะไรเอาไว้ทั้งดีและชั่ว เจ้าตัวต้องรับผิดชอบ กรรมจะอำนวยให้เกิดการรับผลของการกระทำที่ว่านั้นในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง” นายเขียวเป็นคนใจบุญเห็นสัตว์เจ็บป่วยอนาคาก็เอามาเลี้ยง ทั้งที่เป็นเพียงข้าราชการชั้นผู้น้อย เงินเดือนนิดเดียว เขาได้ทำกรรมดี ดังนั้นกรรมดีที่ว่านี้จะต้องสนองเขาไม่วันใดก็วันหนึ่ง สมมติว่าเราเชื่อตามตัวอักษรในคัมภีร์ว่า นายเขียวเมื่อตายไปแล้วก็ไปเกิดเป็นเทพบุตร นายเขียวกับเทพบุตรนี้ก็คือคนคนเดียวกัน แต่ต่างสถานภาพ กฎแห่งกรรม

นั้นบอกว่า “ใคร” ทำก็ “คนนั้นแหละ” รับ ผิดไปจากนี้ก็แปลก
ประหลาด แต่พออธิบายอนัตตาแบบสุดโต่งก็ต้องอธิบายว่านาย
เชียนั้นไม่มี มีแต่ขันธห้า และขันธห้าแต่ละตัวนั้นก็ไม่ใช่นายเชียว
เหมือนชิ้นส่วนของนาฬิกาแต่ละอย่างนั้นไม่ใช่ตัวนาฬิกา เอาไปเอา
มานายเชียวที่เห็นอยู่ทุกๆ ตัวก็เป็นคนใจอารีก็เลยไม่มีขึ้นมา
ดื้อๆ เมื่อไม่มี ใครละครับที่ทำกรรมดี และใครกันละครับที่ไปรับ
ผลของกรรมดีนั้นในสวรรค์ เรื่องทำดีแล้วไปเกิดในสวรรค์นั้นมีใน
พระไตรปิฎกจนเรียกได้ว่าเป็นเรื่องพื้นๆ แต่เรื่องพื้นๆนี้แหละครับ
ที่ต่อมาก็ถูกปมของด้ายอันยุ่งเหยิงของอนัตตาอย่างสุดซึ้งไปพัวพัน
จนสาบไม่ออก ปมความยุ่งยากนี้เราพบตั้งแต่ในวรรณกรรมเก่าๆ
หลังสมัยพุทธกาลเช่น “มิลินทปัญหา” เป็นต้นมา (มิลินทปัญหานี้
พม่าเขาจัดไว้ในชั้นพระไตรปิฎก นี่อาจแสดงให้เห็นความคลั่ง
อนัตตาอย่างที่ผมตั้งข้อสังเกตข้างต้นก็อาจเป็นได้)

ปัญหาเรื่อง “ตัวตน” นั้นเป็นปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งในทาง
ปรัชญา แน่จนครับว่า นักปรัชญาบางพวกนั้นไม่เชื่อว่ามีตัวตน
ตัวตนในที่นี้ก็คืออะไรบางอย่างในชีวิตคนที่เมื่อแกะเอาส่วนประ-
กอบต่างๆ ออกแล้วก็จะเหลือเอาไว้ สิ่งนี้เป็นแก่นของชีวิต พวกที่
เราแกะออกไปก่อนหน้านี้ไม่ใช่แก่น ทำไมนักปรัชญาในโลกส่วนใหญ่
จึงเชื่อว่าจะต้องมีตัวตนที่ว่่านี้ คำตอบนั้นง่ายครับ เพราะชีวิต
คนเรานั้นเห็นชัดว่าถูกสร้างมาพร้อมความสามารถที่จะขัดขึ้นหรือ
ต่อต้านความไม่ดีไม่งาม คนจำนวนมากเกิดมาไม่เคยต่อต้านอะไรก็
แล้วไป แต่คนบางคนที่เรายกย่องว่าเป็นมหาบุรุษนั้นจะมีลักษณะ
เหมือนกันคือเป็นคนที่ต่อต้านขัดขึ้นสภาพชีวิตที่ถูกปล่อยให้ลอย
ไปตามยถากรรม หากไม่มีแก่นสารข้างในของชีวิตที่เป็นตัวตนต่างๆ

ของมนุษย์ ทุกอย่างลอกหรือปอกออกไปได้หมด แล้วในนั้นไม่มีแก่นอะไรเลย ก็อะไรเล่าครับที่ทำให้คนเหล่านี้แสดงความยิ่งใหญ่ออกมาเช่นนั้นได้ พระพุทธเจ้าของเราเป็นคนที่โลกยกย่อง นักปรัชญาทั้งหลายแห่แต่ไม่นับถือพุทธศาสนากียกย่อง เขายกย่องเพราะทรงเป็นคนที่ฝึกการมีชีวิตอย่างใบไม้ที่ลอยไปตามน้ำ และที่ยกย่องก็ด้วยเห็นว่าสิ่งที่ทรงทำเป็นการประกาศว่า “มนุษย์เอาชนะชีวิตที่ถูกสร้างมาเหมือนไม่มีความหมายให้กลายเป็นสิ่งที่มีความหมายได้”

ถ้าท่านผู้อ่านเห็นด้วยกับผมว่า คำสอนเรื่องอนัตตาสมควรที่จะค่อยๆ ศึกษา อย่าได้ผลิผลามตีความอย่างสุดเหวี่ยง ส่วนจะศึกษาอย่างไรอาจต้องค่อยๆ คิดกัน ถ้าเห็นด้วยกับความคิดนี้ ผมคิดว่าในอนาคต คำพูดประเภทที่ว่า “เราดีกว่าใครเขาก็ตรงที่เรามีคำสอนเรื่องอนัตตานี้แหละ” ก็อาจจะให้ได้ยินน้อยลง

ผมมีข้อสังเกตว่า หลักอนัตตาหรือหลักการใดๆ ก็ตามแต่ที่นำเสนอในรูปแบบ “การปฏิเสธ” อะไรสักอย่างนี้ มักต้องอิงอยู่กับอะไรสักอย่างที่หลักการนั้นจะปฏิเสธไม่ได้ เพราะหากปฏิเสธแล้วจะไม่เหลืออะไรให้หลักการของตนยึดเหนี่ยวหรือคล้องอยู่ การอธิบายอนัตตาอย่างสุดโต่งแบบที่ปรากฏใน “มิลินทปัญหะ” นั้นเอาไปเอามาผู้อธิบายก็ตอบปัญหาจำนวนมากไม่ได้ เช่นหากไม่มีอะไรในตัวนายเขี้ยวที่กล่าวข้างต้นเป็นผู้ทำกรรมและรับผลกรรมจะอธิบายปรากฏการณ์ที่นายเขี้ยวซึ่งทำดีตายแล้วไปเกิดในสวรรค์ได้อย่างไร

นักวิชาการทางพุทธศาสนาชาวตะวันตกรุ่นปู่เรานั้นสงสัยว่า หลักอนัตตาใน “อนัตตลักขณสูตร” น่าจะทรงสอนอย่างมีเงื่อนไข

เงื่อนไขที่ว่ามันคือ จันท์ห้าที่ทรงสอนว่าเป็นอนัตตานั่นต้องไม่ใช่ทั้งหมดของเรา หมายความว่า จันท์ห้าที่เป็นอนัตตานั่นก็คือเครื่องประดับชีวิตที่เราสามารถแกะออกจากชีวิตเราได้เป็นอย่างๆ และเมื่อเอาไปวางดูตรงหน้าเราแล้วก็เห็นได้ชัดว่ามันเป็นอนัตตาจริงๆ เพราะเราเข้าไปบัญชาให้มันเป็นอย่างนั้นอย่างนั้นไม่ได้เลย แต่โปรดสังเกตนะครับว่า ที่เราค่อยๆ แกะหรือถอดจันท์ห้าแต่ละอย่าง ออกไปวางดูได้อย่างนั้นมันพองอยู่ในตัวว่า “ต้องมีบางสิ่งที่จะแกะออกไม่ได้ เพราะมันคือตัวเรา และตัวเราที่ว่ามันแหละที่กำลังแกะสิ่งเหล่านี้ออกมาดู” ท่านผู้อ่านนั้นย่อมทราบดีว่า เรานั้นถอดได้แต่เสื้อผ้าเท่านั้นแหละครับ แต่ถอดตัวเราไม่ได้ เพราะตัวเรานั้นอยู่ในสุดแล้ว จันท์ห้าที่เป็นอนัตตานั่นอาจเปรียบได้กับเสื้อผ้า ส่วนอะไรบางอย่างที่เป็นตัวเราที่กำลังมองดูเสื้อผ้านั้นแล้วพิจารณาว่า “ไม่ใช่ตัวเรานะ แพงขนาดไหนก็ไม่ใช่ตัวเรา ดังนั้นอย่าโมโหที่ลูกทำหมีกรดมัน” ก็คือสิ่งที่นักวิชาการตะวันตกเหล่านี้ท่านชวนให้เราค้นหาว่าคืออะไร ไม่ว่าสิ่งนี้จะเป็นอย่างใด อาจจะไม่ใช่อาตมมันอย่างที่เราเห็นเชื่อ อาจไม่ใช่วิญญูณอย่างที่เราคริสตเชื่อ แต่สิ่งนี้แหละที่ต้องมี เพราะไม่อย่างนั้นกระบวนการแกะเปลือกของชีวิตออกเป็นชั้นๆ แล้วเอามาวางใส่มือดูตามที่ทรงแสดงใน “อนัตตลักขณสูตร” ก็ย่อมจะเกิดไม่ได้

ผมเชื่อว่า หากลองไล่ดูจันท์ห้าเป็นทุกๆ ไป เราอาจคลำทางเจอว่า สิ่งที่ไม่เป็นอนัตตาในตัวเราคืออะไร

อย่างแรก รูปจันท์นั้นชัดมากกว่าไม่น่าจะเป็นที่ซ่อนของสิ่งนี้ เราจึงจะข้ามไป เวทนาก็ไม่ใช่ สัญญาก็ไม่ใช่ วิญญูณก็ไม่ใช่ จันท์สี่ตัวนี้มีความเป็นอนัตตาชัดมาก

เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะมีเหลือสังขารชั้นฐ จำได้ไหมครับ สังขารชั้นฐ นั้นภายหลังพระอภิธรรมได้พยายามแยกแยะรายละเอียด ผลที่ได้จากการแยกแยะนั้นก็คือ “เจตสิก” จำนวนหนึ่ง ซึ่งแบ่งเป็นฝ่ายชั่ว ฝ่ายดี และฝ่ายที่กลางๆ พระอภิธรรมเชื่อว่าปุณฺณคนธรรมาเกิดมาพร้อมกับเจตสิกเหล่านี้ครบชุด โดยทั่วไป เจตสิกฝ่ายชั่วมักมีอำนาจครอบงำฝ่ายอื่น (นี่คือเหตุผลว่าทำไมการทำชั่วจึงง่ายกว่าทำดี ชี้เกี่ยจนนั้นทำง่ายกว่าขยัน อันนี้เป็นตัวอย่าง) การปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาคือการทำอะไรก็ได้ที่เป็นการส่งเสริมให้เจตสิกฝ่ายดีมีพลังเข้มแข็งขึ้นมา ยิ่งฝ่ายนี้เข้มแข็งมากเท่าใดและได้แสดงตัวออกมากเท่าใด คนผู้นั้นก็เป็นคนดีมากขึ้นเท่านั้น ที่น่าสนใจคือ พระอภิธรรมเชื่อว่าเจตสิกฝ่ายดีมีอำนาจที่จะ “ฆ่า” เจตสิกฝ่ายชั่วให้ตายไปได้ พระอรหันต์นั้นคือคนที่ฆ่าเจตสิกฝ่ายชั่วได้หมดจด ไม่เหลือ โดยอาศัยเจตสิกฝ่ายดีที่มี “ปัญญา” เป็นแม่ทัพนำ

ถ้าการเป็นพระอรหันต์เปรียบเสมือนผลที่เกิดจากการกินยาแรงขนานหนึ่ง ปรากฏว่าเมื่อกินยานั้นแล้ว เชื้อโรคจำนวนหนึ่งตายไป แต่ยานั้นไม่กระทบต่ออะไรบางอย่างที่เหลือ เราย่อมอนุมานได้ว่าที่ตายไปนั้นไม่ใช่ตัวเรา ที่เหลืออยู่นั้นแหละคือตัวเรา เจตสิกฝ่ายร้ายนั้นไม่ใช่ตัวเรา เพราะวันหนึ่งมันถูกฆ่าแบบล้างครีวได้หมด แต่เจตสิกฝ่ายดีนั้นยังมิอยู่ครบถ้วนในพระอรหันต์ เช่นความเมตตาก็ยังอยู่ นี่แสดงว่าสังขารชั้นฐบางส่วนนั้นไม่ควรเห็นว่าเป็นอนัตตา เฉพาะสังขารชั้นฐบางส่วน (ที่พระอภิธรรมเรียกว่าอกุศลเจตสิก) เท่านั้นที่เป็นอนัตตา

เราอาจไม่ต้องพึ่งพาพระอภิธรรมก็ได้ คิดด้วยเหตุผลง่ายๆก็ได้ว่า สังขารที่แปลว่าความดำริริเริ่มนั้นบางอย่างพาเราไปหาความวิบัติ

แต่บางอย่างก็พาเราไปหาแสงสว่าง คนที่เป็นมหาบุรุษนั้นคือคนที่สามารถกุมความดำริริเริ่มของตนให้ตรงดิ่งไปในทางที่สว่าง พระพุทธเจ้าคือบุคคลตัวอย่างในเรื่องนี้ เพียงเท่านี้เรากีย่อมมองเห็นแล้วว่า สังขารบางตัวต้องไม่เป็นอนัตตาแน่

ฝ่ายมหายานนั้นเขาสงสัยเรื่องนี้มานาน เมื่อไตร่ตรองดีแล้ว ฝ่ายโน้นเขาก็เลยเชื่อกันว่า ตัวเราไม่ได้มีแต่ชั้นห้าที่เป็นอนัตตาเท่านั้น ในนี้ยังมีบางสิ่งที่ไม่เป็นอนัตตา ชื่อที่เราคุ้นเคยในฐานะคำที่ฝ่ายมหายานใช้เรียกสิ่งนี้ก็เช่น “โพธิจิต” “จิตเดิมแท้” “ธรรมกาย” เป็นต้น

ผมจะไม่พูดละครับว่า ชื่อที่ฝ่ายมหายานตั้งขึ้นเหล่านี้มีเนื้อหาว่าอย่างไร อยากตั้งข้อสังเกตเพียงว่า ชื่อแรกคือ “โพธิจิต” นั้นฝ่ายเราเรียกว่า “ปัญญา” สำหรับผม ปัญญานั้นก็เปรียบได้กับกลไกเรือที่ถูกแอบซ่อนเอาไว้ หากให้ดีจะพบ และเมื่อพบก็ใช้ควบคุมเรือเพื่อให้ตรงดิ่งไปหาฝั่งพระนิพพานได้

-๔-

ผมเขียนหนังสือนี้ในรูปแบบของ “บทสนทนาทางปรัชญา” ที่เรียกกันในภาษาอังกฤษว่า “*Philosophical Dialogue*” เพลิดเพลินชอบใช้วิธีการที่ว่านี้ในการนำเสนอความคิดของตน ผมเลือกวิธีการนี้เพราะเห็นว่าจะทำให้การนำเสนอความคิดของผมรอบคอบที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ แน่แน่นอนครับว่า ในการเขียนงานใดๆก็ตามแต่ ผู้เขียนย่อมมีจุดประสงค์บางอย่าง และจุดประสงค์โดยทั่วไปก็คือการนำเสนอสิ่งที่ผู้เขียนเชื่ออยู่เป็นส่วนตัว ในแง่นี้ หนังสือนี้ย่อมอิงอยู่กับอคติส่วนตัวบางอย่างของผมเองเกี่ยวกับเรื่องอัตตา-

อนัตตานี้ ตอนที่ความขัดแย้งเรื่องอัตตา-อนัตตาในบ้านเราเข้มข้นสุดขีดเมื่อสักห้า-หกปีก่อน ผมพูดและเขียนอะไรออกไปนิดหน่อยก็ถูกคนโทรศัพท์ไปด่าถึงที่ทำงานอย่างหยาบคาย คนที่ด่าเข้าใจว่าผมกำลังเข้าข้างวัดพระธรรมกายและทำตัวเป็นปรปักษ์ของท่านเจ้าคุณพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต) ก็ไม่เป็นไรครับ เรื่องผ่านไปแล้ว และผมเชื่อว่าท่านที่ทำอย่างนั้นท่านคงรักพระศาสนาในแบบของท่าน แน่แน่นอนว่า ผมเองในฐานะปุถุชนย่อมมีอคติและความไม่รู้หลายอย่าง เพราะคิดอย่างนี้ เมื่อจะเขียนเรื่องนี้ ผมเลยคิดว่าทำอย่างไรอคติส่วนบุคคลนั้นจึงจะได้รับการกลั่นกรองให้ออกไปอย่างที่จะมีผลในทางลบน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ อคตินั้นทำให้เบาลงได้ด้วยการพยายามที่จะเข้าใจคนอื่นที่คิดไม่ตรงกับตนด้วยเหตุนี้ ผมจึงเลือกเขียนหนังสือนี้ในรูปนี้ สองฝ่ายที่โต้แย้งกันในเรื่องนั้นคือผมฝ่ายหนึ่ง (ส่วนจะเป็นฝ่ายใดท่านผู้อ่านคงเห็นได้ไม่ยาก) ส่วนอีกฝ่ายคือฝ่ายที่ผมเห็นว่าคิดไม่ตรงกับผม

โดยจรรยาบรรณนักวิชาการ ผมมีหลักการของผมว่า เราต้องให้เกียรติคนที่เราจะต่อสู้ด้วยในทางปัญญา เมื่อให้เกียรติ ก็ต้องพยายามเขียนถึงท่านเหล่านั้นอย่างที่จะเป็นการดึงเอาความคิดที่ดีที่สุดของท่านออกมา ซึ่งแน่นอนว่า ในกรณีงานต้นฉบับของท่านเหล่านี้อ่านยาก ยุ่งเหยิง ไม่เป็นระเบียบ เราก็ต้องนำมาเรียบเรียงใหม่ให้อ่านง่ายแต่ลึกซึ้งที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

ผมไม่มีความคิดแม้แต่หน่อยว่า ผลในท้ายที่สุดแล้ว ท่านผู้อ่านควรเห็นด้วยกับข้างของผม อันนี้เป็นความสัตย์จริง งานทางปรัชญาที่เขียนโดยหวังว่าคนอื่นจะเชื่อตามเรานั้น เริ่มต้นก็ผิดแล้วล่ะครับ ไม่มีนักปรัชญาคนใดในโลกที่เป็นอย่างนั้น หากเป็น เขาก็

ไม่ใช่นักปรัชญา ปรัชญานั้นทำให้ผมมองเห็นว่า เราควรถ่อมตน เพราะสิ่งที่เรารู้เมื่อเทียบกับที่ไม่รู้ต่างกันมหาศาลเหลือเกิน

เมื่อเขียนงานออกมา ผมไม่เคยคาดหวังว่างานนั้นจะต้องมีคนเห็นด้วย สิ่งที่ผมคิดอยู่ในแต่ละวันก็คือ เราเชื่อว่าเรื่องนี้เป็นอย่างนี้ ก็เขียนออกไป โดยเตือนตัวเองว่าอาจหลงหรือเข้าใจผิดก็ได้ ที่สำคัญคือ งานทุกชิ้นของผมเป็นงาน “ทดลอง” ทั้งหมดทั้งสิ้น แปลว่าในวันหนึ่งข้างหน้า ผมอาจล้มเลิกความคิดนั้นก็ได้

หวังว่า ท่านผู้อ่านจะได้รับ “ความบันเทิงทางปัญญา” จากงาน “เชิงทดลอง” ชิ้นนี้บ้าง แล้วพบกันใหม่ครับ ©

สมภาร พรหมทา

ปลายฤดูฝน ๒๕๕๓

-นำเรื่อง-

ฉากของบทสนทนานี้คือหอประชุมใหญ่ของมหาวิทยาลัย
แห่งหนึ่ง วันนี้ภาควิชาปรัชญาและศาสนาของมหาวิทยาลัย
แห่งนั้นได้อาราธนาพระภิกษุที่เป็นนักวิชาการทางด้าน
พระพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงของประเทศไทยรูปหนึ่งมา
บรรยายเรื่อง “ปัญหาเรื่องอัตตา-อนัตตาในพระพุทธ-
ศาสนา” แรกทีเดียวทางภาควิชาคิดว่าจะให้ท่านบรรยาย
เพียงผู้เดียว แต่เมื่อเรื่องนี้เข้าสู่ที่ประชุมของภาควิชา ก็มี
กรรมการบางท่านเห็นว่าหากให้ท่านบรรยายเพียงผู้เดียว
ท่านก็อาจบรรยายแสดงเหตุผลเฉพาะที่สนับสนุนความคิด
ของท่าน ดังนั้นเพื่อให้การประชุมทางวิชาการคราวนี้ให้
ความรู้แก่ผู้ฟังอย่างรอบด้านก็ควรที่จะเชิญนักวิชาการที่รู้
เรื่องนี้ดีคนอื่นมาร่วมแสดงความคิดเห็นด้วย ที่ประชุมตกลง
และเห็นพ้องกันว่าศาสตราจารย์ทางด้านปรัชญาท่านหนึ่ง
ของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งเหมาะสมแก่งานนี้มากที่สุด สุดท้าย
การจัดงานเลยออกมาในรูปของการ “เสวนาทางวิชาการ”
โดยวิทยากรทั้งสองท่านนั้น ท่านหนึ่งเป็นพระภิกษุ อีกท่าน
เป็นคฤหัสถ์ เมื่อหัวหน้าภาควิชาขึ้นกล่าวนำแล้วก็ปล่อยให้
ทั้งสองท่านดำเนินการเสวนาไปตามที่เห็นสมควร วิทยากรที่
เป็นพระภิกษุแนะนำว่าควรให้ฝ่ายคฤหัสถ์เป็นผู้เริ่มก่อน
ต่อไปนี่คือบันทึกการสนทนาที่วันนั้น...

-๑-

“พระคุณเจ้าที่เคารพ ผมขอเริ่มที่เรื่องซึ่งดูเหมือนว่าชาวพุทธโดยทั่วไปจะเข้าใจว่าเป็นลักษณะพิเศษของพุทธศาสนา ถึงกับมีการกล่าวว่าเพราะพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่วุ่นนี้แหละ พุทธศาสนาจึงแตกต่างและโดดเด่นกว่าศาสนาอื่น ผมกำลังหมายถึงคำสอนเรื่องอนัตตา...”

“เจริญพร... ท่านอาจารย์มีข้อข้องใจอะไรเกี่ยวกับคำสอนเรื่องนี้โปรดว่ามาเถิด”

“เรื่องแรกที่ผมอยากเรียนถามพระคุณเจ้าคือ พระคุณเจ้ายอมรับอย่างที่ชาวพุทธโดยทั่วไปเข้าใจหรือไม่ว่า หลักคำสอนเรื่องอนัตตานี้เป็นหลักคำสอนที่โดดเด่นเป็นพิเศษของพุทธศาสนา และที่พุทธศาสนาแตกต่างจากศาสนาอื่นในโลกก็เพราะพุทธศาสนามีคำ

สอนเรื่องอนัตตานี้แหละ”

“เจริญพร... อาตมาเองก็เข้าใจเช่นนั้น ที่เราเข้าใจเช่นนั้นว่าไปแล้วมิใช่ที่เราที่กตัญญูเอาเอง ในวรรณกรรมเก่าๆของพุทธศาสนา อย่างเช่นคัมภีร์ ‘วิสุทธิมรรค’ ที่รจนาโดยพระภิกษุที่เป็นปราชญ์ใหญ่ชาวอินเดียเมื่อพันกว่าปีมาแล้วก็มีข้อความที่ท่านผู้นี้ได้กล่าวยืนยันเป็นทำนองว่า หลักระบบเรื่องอนัตตานี้เป็นเรื่องที่ลึกซึ้ง ยากที่ผู้ที่จิตใจยังไม่อาจพ้นไปอย่างสิ้นเชิงจากอัสวกิเลสจะหยั่งเห็นหรือเข้าใจได้ ท่านกล่าวเป็นรายละเอียดเพื่อให้เข้าใจมากขึ้นว่า ความไม่เที่ยงหรือที่เรียกว่าอนิจจทานั้นไม่ต้องให้พระปัญญาของพระพุทธเจ้ามาบอกคนทั่วไปก็มองเห็นได้ ภาวะที่เรียกว่าความ รุ่มเร้ากดดันหรือที่เรียกว่าทุกข์ทานั้นแม้จะละเอียดขึ้นมานั้น แต่ก็ เป็นภาวะที่คนที่รู้จักคิดในเรื่องที่ลึกซึ้งสามารถเข้าใจได้ แต่ สำหรับภาวะที่เรียกว่าความปราศจากตัวตนหรืออนัตตาของสรรพสิ่งนี้ เป็นภาวะที่ละเอียดลึกซึ้งอย่างถึงที่สุด ภาวะเช่นนี้มีแต่พระ พุทธปัญญาอันเกิดจากการตรัสรู้เท่านั้นที่จะหยั่งเห็น ซึ่งก็หมายความว่าภาวะที่เรียกว่าอนัตตานี้ชาวโลกจะได้มองเห็นก็ในสมัยที่มี พระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ในโลกเท่านั้น ที่ท่านกล่าวมานี้อาตมาเข้าใจว่า เป็นสำนวนการเทศนา ซึ่งเมื่อจับเอาสาระหลักๆที่ท่านต้องการ แสดงมากล่าวอย่างเป็นภาษาวิชาการสมัยใหม่ก็อาจสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนานั้นยืนยันว่าปรากฏการณ์เกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายใน โลกสามอย่างหลักๆที่เรียกว่า ‘ไตรลักษณ์’ นั้นสองอย่างแรกเป็น สภาพที่ปราชญ์นอกพระพุทธศาสนาก็อาจเข้าใจได้ แต่อนัตตานี้ เรายืนยันว่ายังไม่มีใครสอน นี่คือการเข้าใจโดยทั่วไปของอาตมา เกี่ยวกับเรื่องนี้”

“พระคุณเจ้าที่เคารพ... ผมนั้นเรียนมาทางปรัชญาตะวันตก โดยอาชีพเวลานี้ก็ทำมาหากินอยู่ทางการสอนปรัชญาอย่างฝรั่ง ผมเข้าใจว่าแนวคิดของนักปรัชญาฝรั่งบางคนนั้นน่าจะใกล้เคียงกับแนวคิดเรื่องอนัตตาของพุทธศาสนา หากสิ่งที่ผมเข้าใจนี้เป็นจริง การที่ชาวพุทธกล่าวยืนยันว่าหลักอนัตตามีสอนเฉพาะในพุทธศาสนาเท่านั้นก็ผิด และความผิดพลาดคลาดเคลื่อนนี้ผมเชื่อว่า ย่อมกระทบเลยไปถึงการยืนยันว่าอนัตตาเป็นภาวะที่ปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่จะเข้าถึงหรือเปิดเผยออกมาได้ เพราะนักคิดฝรั่งที่มองเห็นอนัตตาเช่นกันนั้นไม่มีใครกล่าวอ้างว่าตนได้ตรัสรู้ และหลักความคิดเรื่องอนัตตาที่คนพวกนี้เสนอก็มาจากการใช้ความคิดหรือตรรกวิทยาอย่างโลกๆนี่เอง”

“อาตมาชักสนใจแล้วสิว่าใครกันหนอที่ท่านอาจารย์เชื่อน่าจะหยั่งเห็นอนัตตาได้โดยไม่ต้องตรัสรู้ ท่านอาจารย์จะลองให้ตัวอย่างความคิดพวกนี้ได้ไหม”

“ผมขอเริ่มต้นที่นักปรัชญากรีกโบราณคนหนึ่ง ซึ่งคงไม่จำเป็นต้องเอ่ยชื่อเขาก็ได้ คนผู้นี้พูดเป็นสำนวนโวหารว่า ‘ไม่มีใครในโลกนี้ที่สามารถอาบน้ำในแม่น้ำสายเดียวได้สองครั้ง’ ผมเข้าใจว่าพระคุณเจ้าเองซึ่งเป็นนักอ่านหนังสือนั้นน่าจะต้องรู้จักวาทีดังกล่าวนี้นี้”

“เจริญพร... อาตมาเคยได้ยินผ่านๆหูเหมือนกัน...”

“ครับ... ดูเหมือนท่านพุทธทาสก็เคยพูดถึงความคิดของคนคนนี้ว่าใกล้เคียงกับสิ่งที่พุทธศาสนาสอน... นักปรัชญาคนนี้เชื่อว่าจักรวาลนี้เป็นที่รวมของสิ่งต่างๆที่เปลี่ยนแปลงคลี่คลายไปข้างหน้าเสมอ แม่น้ำที่ไหลเอื่อยไปข้างหน้าอยู่เสมอนั้นเป็นตัวอย่างที่นัก

ปรัชญาท่านนี้ยกมาเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นภาพว่าสิ่งต่างๆ ในจักรวาลนั้นมีสภาพที่เอื้อยไหลคลี่คลายไม่หยุดนิ่งอย่างไร เมื่อเราเดินลงไปที่สายน้ำที่กำลังไหลอยู่เพื่ออาบชำระกาย กระแสน้ำที่ไหลรินนั้นจะวิ่งเข้ามาปะทะกายเราแล้วก็จากไป น้ำที่ไหลสัมผัสกายเรานั้นทันทีที่ไหลสัมผัสก็จากไป เมื่อเรากลับมาที่กระแสน้ำนั้นในวันต่อไป เราไม่ได้อาบน้ำในแม่น้ำสายเดิม เพราะกระแสน้ำที่ไหลสัมผัสกายเราในวันใหม่นั้นเป็นคนละสายกับที่เราเคยได้อาบในวันก่อน อย่างว่าแต่วันต่อมาเลยครับ แม้ในวันเดียวกันนั้น เพียงนาทิจึงหรือสองนาทิจึงที่เราขึ้นมาบนฝั่งเพื่อหยิบของสักอย่างแล้วกลับลงไปใหม่ สายน้ำที่เราได้สัมผัสในครั้งที่สองนั้นก็เป็นคนละสายกับเมื่อแรกที่เรอาบซึ่งก็คือเมื่อสักครู่นี้เอง อุปมาเรื่องกระแสน้ำนี้นักปรัชญาท่านนี้ใช้เพื่อชี้ว่าสิ่งต่างๆ ในจักรวาลล้วนแล้วแต่มีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงคลี่คลายต่างไปจากสภาพเดิมที่ตนเป็นอยู่ตลอดเวลา ในสิ่งที่ดูเหมือนคงที่นั้น ความเปลี่ยนแปลงคลี่คลายที่ว่านี้ก็ยังมีอยู่ เพียงแต่ว่ามันอยู่ลึกลงไปภายในธรรมชาติข้างในของสิ่งนั้นเท่านั้นเอง ผมเข้าใจว่าแนวคิดของนักปรัชญากรีกท่านนี้ทั้งหมดตามที่กล่าวมานั้นส่วนหนึ่งคงมาจากการสังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติ แต่ส่วนหนึ่งคงมาจากการอนุมานเอาด้วยเหตุผลที่ว่า สิ่งทั้งหลายในธรรมชาติย่อมมีแนวโน้มไปในทิศทางเดียวกัน ชาวกรีกเรียกแนวโน้มที่ดำเนินไปในทิศทางเดียวกันของสิ่งทั้งปวงนี้ว่าความเป็นเอกภาพหรือความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จากความเชื่อพื้นฐานที่ว่านี้ เมื่อสังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงในของจำนวนหนึ่งก็เลยอนุมานต่อไปว่าแม้ในของที่ดูเหมือนอยู่นิ่งๆ ไม่เปลี่ยนแปลงนั้นกระแสน้ำของความเปลี่ยนแปลงก็มีอยู่ข้างใน”

“ที่ท่านอาจารย์กล่าวมานี้นับว่าน่าสนใจ แต่อาตมาก็เข้าใจว่าเท่าที่กล่าวมานี้น่าจะเรียกได้ว่าเป็นความเห็นในเรื่องที่สิ่งต่างๆไม่เที่ยงที่พุทธศาสนาเรียกว่าอนิจจตา ยังไม่ใช่ทัศนะเรื่องอนัตตา... เรื่องความไม่เที่ยงนี้ท่านพระพุทโธโฆษอาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์ ‘วิสุทธิ-มรรค’ ก็กล่าวไว้แล้วว่าเป็นสภาวะที่ปราชญ์นอกพุทธศาสนาก็อาจมองเห็นได้ ไม่ใช่เรื่องแปลกอะไรที่นักปราชญ์กรีกท่านนี้จะกล่าวเอาไว้เช่นนั้น”

“ผมเข้าใจว่าอย่างนี้ครับพระคุณเจ้า... เวลาที่เรายังไม่เข้าใจความหมายของสภาวะที่เรียกว่าอนัตตาตรงกัน เราในที่นี้ผมหมายถึงพระคุณเจ้ากับผม ในทางตรรกวิทยานั้นเราถือกันว่าคนสองคนที่ใช้คำเดียวกันแต่คนละความหมายอาจไม่ได้กำลังเถียงกันหรือขัดแย้งกันในเรื่องนั้นๆ แม้จะกำลังแสดงความเห็นไปคนละทางเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆอยู่ พระคุณเจ้าจะลองอธิบายให้ผมฟังได้ไหมครับว่าอนัตตาหมายความว่าอย่างไร จบแล้วผมจะลองแสดงความเห็นดูว่าสิ่งที่นักปราชญ์กรีกท่านนั้นได้กล่าวไว้ก็น่าจะไม่ต่างจากหลักอนัตตาที่พุทธศาสนาสอนเท่าใดนัก”

“อนัตตานี้ตามรูปศัพท์แปลว่า ‘ไม่ใช่อัตตา’ ความหมายนี้เป็นความหมายดั้งเดิมของอนัตตา ปราภุในพระสูตรที่สำคัญอันเป็นพระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในระยะแรกๆเช่น ‘อนัตตลักขณ-สูตร’ จะอย่างไรก็ตามที่เถิด ต่อมาก็มีความหมายของอนัตตาพัฒนาเพิ่มขึ้น โดยที่ความหมายใหม่อนัตตาแปลว่า ‘ไม่มีตัวตน’ ความหมายใหม่นี้ว่าไปแล้วก็ไม่ใช่ว่าใหม่อย่างทิ้งห่างจากช่วงสมัยของพระพุทธเจ้าอย่างมากมาย เพราะปราภุในพระสูตรเช่นเดียวกัน แต่เป็นพระสูตรยุคหลังคือพระสูตรที่รวบรวมอยู่ในนิกายที่ห้าที่

เรียกว่า ‘ชุตตกนิกาย’ สรุปความว่าอนัตตาตามที่เข้าใจกันในวงการผู้ศึกษาพระพุทธศาสนามีสองความหมายคือ หมายความว่าไม่ใช่ตัวตนก็ได้ หมายความว่าไม่มีตัวตนก็ได้ เมื่อมีสองความหมายเช่นนี้เราก็ต้องดูข้อความแวดล้อมว่าตรงนั้นอนัตตาน่าจะหมายความว่าอย่างหนึ่งที่หนึ่งหรือสอง นี่คือหลักการกว้างๆ ขอเจริญพร”

“ผมทราบมาว่าอนัตตาที่พระพุทธองค์ทรงอธิบายความหมายไว้นั้นคืออนัตตาในความหมายแรกเท่านั้น ส่วนอนัตตาในความหมายที่สองเกิดจากพระสาวกเช่นภิกษุณีบางรูป ไม่ใช่อนัตตาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเอง ผมเข้าใจถูกต้องหรือไม่ครับ”

“ก็ถูกต้องอยู่ แต่มีประเด็นที่อาตมาอยากกล่าวเสริมเพื่อความเข้าใจที่รอบด้านมากขึ้น ถ้าว่าตามถ้อยความแล้ว เท่าที่อาตมาพบในพระไตรปิฎก เวลาที่พระพุทธองค์ตรัสอธิบายคำว่าอนัตตา จะทรงอธิบายว่าอนัตตาหมายถึงไม่ใช่ตัวตน ยกตัวอย่างเช่นตรัสว่าขันธห้าเป็นอนัตตาก็ทรงอธิบายว่าที่ห้าขันธห้าเป็นอนัตตาหมายความว่าขันธห้าแต่ละอย่างนั้นไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นอัตตาหรือตัวตนของเราได้เลย แต่ในพระสูตรอื่นๆ พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงลัทธิที่เชื่อว่ามีอัตตาแบบต่างๆในสมัยนั้น ซึ่งข้อความในพระสูตรเหล่านี้มีนัยส่อว่าพุทธศาสนาไม่ยอมรับว่าอัตตาตามที่ลัทธิต่างๆของอินเดียนั้นสมัยนั้นกล่าวถึงมีอยู่จริงๆ ถ้าอาตมาเข้าใจถูก พระสูตรเหล่านี้ก็ยืนยันว่าตามคำสอนของพระพุทธศาสนา สิ่งที่เราเรียกว่าอัตตาหรือตัวตนในลักษณะใดๆก็ตามแต่ไม่มีอยู่ อนัตตาในความหมายว่าไม่มีตัวตนหรือปราศจากตัวตนนั้นแม้จะไม่ได้มาจากคำอธิบายของพระพุทธเจ้าตรงๆ คือเรายังไม่พบว่าทรงอธิบายอนัตตาในความหมายนี้... อันนี้อาตมาต้องขอออกตัวว่าเท่าที่ตนเองศึกษา อาจมี

บางท่านตรวจพบในพระไตรปิฎกว่าทรงอธิบายอนัตตาในความหมายที่สองนี้ก็ต้องถือว่าเป็นประโยชน์มาก แต่เท่าที่ทราบ เวลานี้อาตมายังไม่ได้ยืนยันว่ามีใครตรวจพบเช่นนั้น... กระนั้นก็ตาม อนัตตาในความหมายว่าปราศจากอัตตานี้ก็ต้องถือว่ายังอยู่ในกรอบของพระพุทธพจน์อยู่ กล่าวง่ายๆคือปราชญ์ในพระพุทธศาสนายุคหลังเห็นว่าอนัตตาเป็นคำสอนสำคัญจึงได้พยายามที่จะให้นิยามหรือคำอธิบายเอาไว้อย่างครอบคลุมที่สุด ความหมายแรกที่ให้โดยพระพุทธองค์นั้นไม่มีปัญหา เพราะทรงแสดงเอาไว้ตรงๆ แต่ความหมายอื่นเราต้องแสวงหาเอง จากการพิจารณาพระพุทธพจน์ในพระสูตรต่างๆที่ได้ตรัสเกี่ยวกับเรื่องอัตตาหรือตัวตนเอาไว้ เมื่อเราพบว่าพระสูตรไม่น้อยเลยที่มีนัยส่อว่าพระพุทธองค์ไม่ทรงคิดว่าอัตตาอย่างที่เราเชื่อกันอยู่ในสมัยนั้นมีอยู่จริงๆ การให้นิยามอนัตตาเพิ่มเข้าไปเป็นนิยามที่สองว่าอนัตตาหมายถึงไม่มีตัวตนก็ชอบแล้ว ทั้งสองความหมายนี้เป็นความหมายที่ครอบคลุมอนัตตาเอาไว้ทุกด้าน เป็นความหมายที่อยู่ในกรอบความคิดของพระพุทธองค์ทั้งสองความหมาย ขอเจริญพร” ©

๓๖ เพื่อความเข้าใจปัญหาเรื่องจัตตา-จันตตา

-๒-

“ผมเคยอ่านหนังสือเกี่ยวกับคำสอนของพุทธศาสนาที่แต่งโดยชาวตะวันตก เห็นเขาแปลคำว่าอนัตตาเป็นสองอย่าง อย่างแรกเขาแปลว่า Selfless อย่างที่สองแปลว่า Non-Self ผมเข้าใจว่าคำแปลแรกนั้นตรงกับความหมายของอนัตตาอย่างที่สองคือปราศจากตัวตน ส่วนคำแปลที่สองนั้นตรงกับอนัตตาในความหมายแรกคือไม่ใช่ตัวตน ผมเข้าใจถูกต้องนะครับ”

“เจริญพร ที่เข้าใจนั้นถูกต้องแล้ว”

“ผมว่าเราอาจข้ามประเด็นเรื่องความหมายของอนัตตาไปได้ ตรงนี้เอาเป็นว่าเราสองคนจะยอมรับว่าเมื่อกล่าวถึงคำว่าอนัตตา เราจะใช้ในสองความหมายคือหมายถึงไม่ใช่ตัวตนก็ได้ ไม่มีตัวตนก็ได้ ตกลงตามนี้นะครับ เราจะได้ข้ามไปประเด็นอื่น”

“เอาตามนั้น ขอเจริญพร”

“ประเด็นที่เราจะพิจารณาต่อไปนี้ผมถือว่าเป็นประเด็นสำคัญ อาจเป็นเรื่องที่พระคุณเจ้าและนักคิดทางพุทธศาสนาโดยทั่วไปไม่ทันได้คิด แต่ผมในฐานะผู้ที่ศึกษามาในทางปรัชญานั้นเห็นว่าเป็นจุดที่อาจใช้วิจารณ์คำสอนเรื่องอนัตตาได้ และวิจารณ์ได้อย่างมีนัยสำคัญด้วย”

“จุดที่ว่านั้นคืออะไร ขอเจริญพร”

“เรื่องนี้ผมขอให้พระคุณเจ้าโปรดตั้งใจฟังเป็นพิเศษหนึ่ง... เรื่องนั้นมีอยู่ว่า ผมนั้นรู้ลึกกว่าความหมายของอนัตตาสองอย่างตามที่กล่าวมานั้นหากพิจารณาอย่างไม่ลึกซึ้งก็ดูเหมือนว่าจะไม่มีปัญหาอะไร แต่ถ้าพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้วเราจะพบว่า อนัตตาสามารถแปลความได้อย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว ถ้าพุทธศาสนายืนยันความหมายของอนัตตาเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งปัญหาก็จะไม่เกิด แต่ถ้าเมื่อใดก็ตามที่พุทธศาสนายืนยันทั้งสองอย่างเมื่อนั้นจะเกิดปัญหาความขัดแย้งกันขึ้น อย่างที่วงการปรัชญาเราเรียกว่าเกิด Contradiction ขึ้นในระบบคำสอนของพุทธศาสนา...”

“อาตมาฟังสิ่งที่ท่านอาจารย์กล่าวมานี้ยังไม่เข้าใจ ขอให้ขยายความอีกหน่อยได้ไหม...”

“คืออย่างนี้ครับพระคุณเจ้า... ผมขออธิบายความหมายของภาวะที่เรียกว่าความขัดแย้งนี้หนึ่ง ในทางปรัชญานั้นเราถือว่าคนคนหนึ่งนอกจากจะเสนอความคิดของตนออกไปแล้ว สิ่งที่คุณนั้นควรคำนึงอยู่ตลอดเวลาก็คือ ในบรรดาองค์ประกอบทั้งหลายของความคิดโดยรวมของตนนั้น มีองค์ประกอบใดหรือไม่ที่ขัดกัน ถ้าพบ เขาต้องจัดการไม่ให้ขัดกัน การเสนอความคิดออกไปโดยที่ยังมี

ความขัดแย้งกันอยู่ในระบบความคิดของตนนั้นเป็นสิ่งที่วงการปรัชญาไม่อาจรับได้ ไม่ต้องถึงขั้นวงการปรัชญา แม้ชาวบ้านธรรมดาๆก็เข้าใจได้ว่าทำไมเราจึงไม่ควรยอมรับความคิดของคนที่คิดขัดกันข้างใน เพราะคนเช่นนี้เราถือว่าคิดไม่อยู่กับร่องกับรอย ตรงนี้คิดอย่าง แต่ตรงโน้นกลับคิดอย่างหนึ่ง การคิดสองอย่างที่ไม่เหมือนกันไม่เป็นไร แต่ถ้าคิดสองอย่างแล้วอย่างหนึ่งเป็นการปฏิเสธอีกอย่างก็ถือว่ารับไม่ได้ เช่นหากมีนักคิดผู้หนึ่งกล่าวยืนยันว่าเขาถือว่าไม่มีพระเจ้า แต่ในขณะเดียวกันเขาก็สอนว่าพระเจ้าเท่านั้นที่มนุษย์เราจะพึ่งพาได้ หากว่าพระเจ้าที่เขาพูดถึงสองครั้งนี้หมายถึงสิ่งเดียวกันคือเทพสูงสุดองค์หนึ่ง คนคนนี้ก็พูดแย้งตัวเอง เราไม่อาจตัดสินได้ว่าตกลงคนผู้นี้ยืนยันหรือปฏิเสธเรื่องพระเจ้า...”

“อันนี้อาตมาเข้าใจ ท่านอาจารย์ลองว่าเรื่องอนัตตาต่อได้ไหม อาตมาอยากรู้ว่าความหมายของอนัตตาสองอย่างนั้นขัดกันอย่างไร...”

“ครับ... ขอภัยพระคุณเจ้าที่ผมเสียเวลาอธิบายเรื่องความขัดแย้ง ผมอยากไปช้าๆ เพื่อให้พระคุณเจ้าลำดับเรื่องที่ผมจะกล่าวได้ต่อเนื่องกัน ผมขอเริ่มอย่างนี้นะครับ ประการแรก ในพระสูตรที่พระคุณเจ้ายกมากล่าวข้างต้นนั้น พระพุทธองค์ตรัสกับพระปัญจวัคคีย์ว่าขันธห้าแต่ละอย่างนั้นไม่ควรที่เราจะเข้าใจว่าเป็นตัวตนของเราเพราะว่าสิ่งเหล่านี้เราไม่สามารถบังคับให้เป็นอย่างที่เราต้องการ ขอให้สังเกตนะครับว่าอนัตตาในที่นี้หมายถึงไม่สามารถบังคับได้ ผมมีข้อสังเกตว่า ก่อนที่จะตรัสว่าขันธห้าแต่ละอย่างเป็นอนัตตาในความหมายข้างต้น ได้ทรงให้เกณฑ์ว่า ‘หากสิ่งใดก็ตามแต่เป็นตัวตนของเรา สิ่งนั้นเราต้องบังคับให้เป็นอย่างที่เราต้องการได้’

ข้อสังเกตของผมคือเกณฑ์สำหรับบอกว่าอะไรควรถือว่าเป็นอัตตานั้นมาก่อนการวินิจฉัยว่าชั้นห้าแต่ละอย่างเป็นอนัตตา อันนี้ในทางปรัชญาเราถือว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดา เวลาที่เราจะชี้ว่า ก. มีคุณสมบัติที่จะเป็น ข. ได้หรือไม่ สิ่งแรกที่สุดที่เราจะต้องทำคือบอกว่า ข. คืออะไร ข. ในกรณีนี้จึงเป็นจุดตั้งต้นหรือเป็นรากฐานของการที่เราจะพิจารณา ก. หากไม่มี ข. เราจะไม่สามารถวินิจฉัย ก. ได้เลย ในทำนองเดียวกัน ก่อนที่พระพุทธองค์จะทรงชี้ได้ว่า ‘ชั้นห้าไม่ใช่อัตตา’ สิ่งแรกที่ต้องทรงกระทำก็คือบอกก่อนว่า ‘อัตตาคือความว่าอย่างไร’ ซึ่งผมเห็นว่าทรงกำหนดความหมายของอัตตาหรือตัวตนเอาไว้ชัดเจนว่า ‘ก. จะถือว่าเป็นอัตตาได้ก็ต่อเมื่อ ก. เป็นสิ่งที่เราสามารถบอกการให้เป็นอย่างที่เราต้องการได้’ ผมขอพักตรงนี้นิดหนึ่ง ไม่ทราบว่าคุณเจ้าตามผมทันหรือไม่”

“ทัน เชิญท่านอาจารย์ต่อเถอะ”

“สิ่งที่ผมอยากชี้ให้คุณเจ้าเห็นจากสิ่งที่กล่าวมาข้างต้นคือหลักอนัตตาของพุทธศาสนานั้นไม่ใช่หลักที่เกิดลอยๆโดยไม่อิงอยู่กับหลักอะไร พระคุณเจ้าโปรดสังเกตนะครับว่าหลักอนัตตานี้เป็นหลักที่ปฏิเสธอะไรบางอย่าง คือเป็นหลักที่บอกว่า ก. ไม่ใช่ ข. ตามรูปแบบที่ผมได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เมื่อเป็นหลักที่อยู่ในรูปการปฏิเสธอะไรบางอย่างเช่นนี้ หลักที่ว่านี้ก็ต้องอิงอยู่กับสิ่งที่ใช้เป็นพื้นฐานในการปฏิเสธ กล่าวง่ายๆก็คือ ถ้าพุทธศาสนาไม่ยอมรับว่ามีบางสิ่งที่มีคุณสมบัติเป็นอัตตา หลักอนัตตาก็ไม่มีความหมาย เพราะหากพุทธศาสนาไม่ยอมรับว่ามีอัตตา การพูดว่าสิ่งนี้สิ่งนั้นเช่นชั้นห้าทั้งห้าไม่ใช่อัตตาก็จะไร้ความหมายทันที...”

“อาตมาขอแทรกตรงนี้สักนิดหนึ่ง... สิ่งที่ท่านอาจารย์กล่าวมานี้

นับว่าแปลกมากสำหรับอาตมา และอาตมาก็เชื่อว่านักคิดทางด้านพระพุทธศาสนาทั้งหลายหากมาได้ยินการวิเคราะห์วิจารณ์เช่นนี้ก็คงรู้สึกแปลก เพราะสำหรับพวกเราชาวพุทธ หลักอนัตตาไม่ต้องอิงกับอะไรทั้งนั้น เพราะหลักที่ว่ามีเนื้อหาเป็นการบรรยายว่าความจริงตามธรรมชาติของสิ่งต่างๆเป็นอย่างไร เหมือนการบอกว่า ‘เกลือคือสิ่งที่มีคุณสมบัติเค็ม’ การที่เกลือมันจะเค็มไม่เห็นเกี่ยวข้องกับอะไรทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่หวานเช่นน้ำตาล หรือสิ่งที่ขมเช่นบอระเพ็ด หมายความว่า การบอกว่าเกลือเป็นสิ่งที่เค็มสามารถพูดได้โดยไม่จำเป็นว่าโลกนี้จะต้องมีสิ่งที่มีคุณสมบัติแตกต่างหรือตรงกันข้ามกับเกลือที่เค็มนั้น หลักอนัตตาก็เช่นกัน ท่านอาจารย์ต้องไม่ลืมว่าเวลาที่กล่าวถึงหลักอนัตตาต้องกล่าวให้ครบในฐานะที่หลักดังกล่าวนี้เป็นหนึ่งในลักษณะตามธรรมชาติตามอย่างของสิ่งต่างๆที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า ‘หลักไตรลักษณ์’ หลักไตรลักษณ์ข้อแรกบอกว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง ข้อต่อมาบอกว่าสิ่งทั้งหลายเป็นทุกข์ คือเต็มไปด้วยความกดดันขัดแย้งข้างใน และข้อต่อมาบอกว่าสิ่งทั้งหลายปราศจากแก่นสารตัวตน ขอให้สังเกตว่าเนื้อหาของหลักไตรลักษณ์ทั้งสามข้อนั้นเมื่อประมวลกันเข้าแล้วก็คือหลักที่ชี้หรือบรรยายสภาวะตามธรรมชาติของสิ่งต่างๆว่าเป็นอย่างนั้น ซึ่งข้อเท็จจริงของธรรมชาติตามที่บรรยายมานี้ก็เหมือนข้อเท็จจริงเรื่องเกลือเค็มที่กล่าวข้างต้นในแง่ที่ว่าไม่จำเป็นต้องอ้างอิงอะไรก็มีความหมายในตัวอยู่แล้ว”

“พระคุณเจ้าที่เคารพ... ขออภัยที่ผมต้องขอแทรกตรงนี้นิดหนึ่ง ผมคิดว่าอุปมาเรื่องเกลือเค็มนั้นแม้จะช่วยให้เราสามารถเข้าใจหลักอนัตตาในแง่ที่เป็นหลักการบรรยายธรรมชาติของสิ่งต่างๆซึ่ง

ไม่น่าที่จะต้องอิงอาศัยอะไรหลักการดังกล่าวนี้ก็ดำรงอยู่ได้ แต่หลักอนัตตานั้นโดยเนื้อหาเป็นหลักพิเศษที่จะเข้าใจง่าย ๆ อย่างเรื่องเกลือเค็มนั้นไม่ได้ ผมขอชี้ว่าเวลาที่เรากล่าวถึงหลักอนัตตา เราต้องกล่าวถึงหลักอนัตตาตามที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ด้วยพระองค์เอง ใน ‘อนัตตลักขณสูตร’ นั้นทรงอธิบายหลักการของอนัตตาในลักษณะที่เป็นหลักอันประกอบด้วยเนื้อหาสองท่อน ท่อนแรกเป็นท่อนที่ผมถือว่าเป็นหลักการขั้นต้น จะเรียกว่าเป็น ‘The First Philosophy’ ตามสำนวนของเดการ์ตก็คงได้ หลักการข้อนี้ไม่ปรากฏชัด แต่แฝงอยู่ในคำบรรยายเรื่องอนัตตาของพระองค์ในพระสูตรนั้น ซึ่งเราที่เป็นผู้อ่านต้องค้นหาเอง หลักการขั้นต้นนี้มีเนื้อหาว่า ‘อะไรก็ตามแต่ที่เราสามารถบงการให้เป็นอย่างที่เราต้องการได้ สิ่งนั้นย่อมเป็นตัวตนของเรา’ ท่อนต่อมาเป็นท่อนที่ผมถือว่าแสดงหลักการขั้นที่สอง ซึ่งจะเรียกว่า ‘The Second Philosophy’ ตามคำของเดการ์ตที่กล่าวข้างต้นก็ได้ หลักการขั้นที่สองนี้บอกว่า ‘อะไรก็ตามแต่ที่เราไม่สามารถบงการให้เป็นอย่างที่เราต้องการได้ สิ่งนั้นย่อมไม่ใช่ตัวตนของเรา’ หลักการขั้นที่สองนี้ปรากฏชัดในพระสูตรข้างต้น เพราะชัดเจนว่าพุทธโดยทั่วไปจึงมองเห็นแต่หลักการข้อนี้ คำถามของผมนั่นมีว่า หลักการขั้นที่สองนั้นไม่ว่าจะเป็นหลักการเกี่ยวกับอะไรก็ตามแต่ต้องอิงหลักการที่มีมาก่อนหน้านั้น ซึ่งก็คือหลักการขั้นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ผมคิดว่าหลักอนัตตาจะเข้าใจอย่างที่พระคุณเจ้ากล่าวมาข้างต้นไม่ได้”

“อาตมาพยายามจะเข้าใจสิ่งที่ท่านอาจารย์พยายามชี้ให้เห็น แต่ขอยอมรับว่ายังไม่อาจเข้าใจได้ทันที ต้องขออภัยให้ท่านอาจารย์อธิบายมากกว่านี้สักหน่อยได้ไหม นึกว่าเห็นแก่คนที่ไม่ได้ร่ำเรียน

มาทางปรัชญาและตรรกวิทยาอย่างท่านอาจารย์”

“พระองค์เจ้าครับ...ผมชักสงสัยแล้วว่าท่านเป็นนักปรัชญานี้เป็นโทษหรือเป็นคุณกันแน่... ถ้าสิ่งที่ผมพูดมาก่อนหน้านี้มีน้ำเสียงของความ เป็นปรัชญามากไปผมต้องกราบขอภัย ข้อนี้อผมไม่ได้ตั้งใจเลย และในชีวิตก็ไม่เคยเข้าใจว่าปรัชญานั้นจะต้องเลอเลิศกว่า ศาสตร์สาขาอื่น...”

“ไม่... ไม่ใช่อย่างนั้น... ท่านอาจารย์อย่าเข้าใจผิด... อาตมาไม่เข้าใจสิ่งที่ท่านอาจารย์พูดมานั้นจริงๆ ไม่ได้ประสงค์จะค่อนข้างขอว่า ท่านอาจารย์กล่าวเป็นปรัชญาชนิดที่ฟังไม่รู้เรื่องเลย นี่เป็นความ ลีลตย์จริง”

“ครับ... ผมขอต่อเลยก็แล้วกัน ผมขอยกตัวอย่างหลักการทาง เลขคณิตให้พระองค์เจ้าฟังเพื่อเปรียบเทียบก็แล้วกัน วิชาคณิต- ศาสตร์นั้นเป็นเรื่องของการคิดโดยเริ่มต้นจากหลักการเบื้องต้น บางอย่าง ในทางตัวเลขนั้น เราเริ่มต้นกันที่เลข ๐ เรานิยามหรือให้ ความหมายว่า ๐ คือตัวเลขเบื้องต้น และตัวเลขนี้ไม่มีค่า จากนั้น เราก็นิยามว่า ๑ คือตัวเลขที่อยู่เป็นอันดับถัดมาจาก ๐ เมื่อให้ ความหมายแก่ ๒ ก็บอกว่า ๒ คือตัวเลขที่อยู่อันดับถัดมาจาก ๑ เป็นอย่างนี้เรื่อยไป ขอให้พระองค์เจ้าสังเกตว่า ๑ นั้นจะไม่มี ความหมายเลยหากไม่มี ๐ ให้อ้างอิง เพราะเรานิยามว่า ‘๑ คือ ตัวเลขที่ยืนอยู่ถัดมาจาก ๐’ ในทำนองเดียวกัน ๒ ก็จะไม่มีความ หมายหากไม่มี ๐ และ ๑ หากพระองค์เจ้ายังนึกภาพสิ่งที่ผมพูดมานี้ ไม่ออกก็ขอให้นึกสมมติว่ามีคนอยู่สัก ๑๐๐ คนยืนเข้าแถวเรียงกัน อยู่ คนที่ยืนอยู่หัวแถวนั้นทำหน้าที่เป็นหลักอ้างอิงให้แก่คนที่ยืนอยู่ ถัดมา ถ้าไม่มีคนนี้ เราจะไม่สามารถนิยามหรือบอกตำแหน่งของ

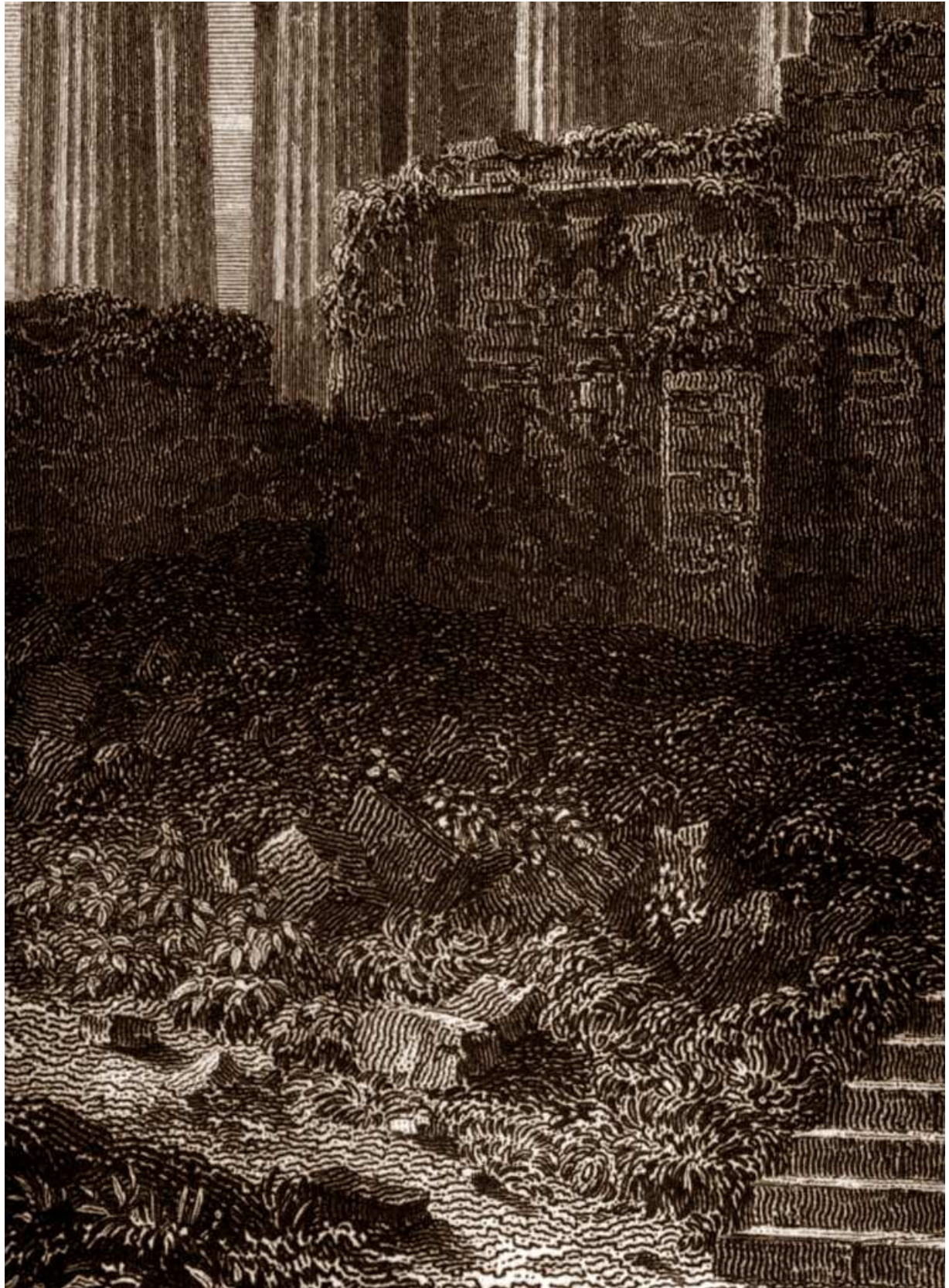
คนถัดมาได้เลย พระคุณเจ้าลองคิดดูสิครับว่า เวลาที่เราพูดว่า ‘เจ้าสมหมายถูกตามบุญมีสอบเข้าโรงเรียนมัธยมของจังหวัดได้ตั้งที่ ๓ นะ’ ความหมายมันก็บอกอยู่แล้วว่าที่ ๓ นั้นนับจากคนที่อยู่ต้นแถวที่เรียกว่าที่ ๑ พูดง่าย ๆ คือตำแหน่งที่ ๓ นั้นจะมีไม่ได้ถ้าไม่มีตำแหน่งที่ ๑ ตำแหน่งอื่นๆที่ถัดมาจาก ๑ นั้นทุกตำแหน่งก็มีไม่ได้เช่นกันหากปราศจากที่ ๑ ให้อ้างอิง ในทางตรรกวิทยาและปรัชญาที่เราให้ความสำคัญแก่สิ่งที่เรียกว่า The First Philosophy หรือ The First Principle ก็เพราะเหตุนี้ คือเรามองเห็นว่าความคิดของมนุษย์นั้นจะต้องเริ่มต้นที่หลักการอันยืนอยู่ต้นแถวอะไรสักอย่างหนึ่งเสียก่อน จากนั้นหลักการอันยืนอยู่ต้นแถวนั้นก็จะเป็นหลักอ้างอิงให้แก่ความคิดอื่นต่อเนื่องกันมาเป็นสาย ในพุทธศาสนาผมเชื่อว่าก็ต้องมีสิ่งนี้ เพราะสิ่งที่พุทธศาสนาสอนก็เป็นระบบความคิดอันหนึ่งของมนุษยชาติ เมื่อเป็นความคิดระบบหนึ่ง การจะไม่มีความคิดอันใดอันหนึ่งทำหน้าที่ยืนอยู่หัวแถวจึงเป็นไปได้ ผมคิดของผมอย่างนี้นะครับ...”

“ท่านอาจารย์กำลังจะบอกว่าความคิดที่ยืนอยู่หัวแถวในระบบความคิดของพระพุทธศาสนาคือความเชื่อเรื่องอัตตาอย่างนั้นหรือ ท่านอาจารย์กำลังบอกว่าในท้ายที่สุดแล้วพุทธศาสนาก็สอนว่ามีอัตตากระนั้นหรือ”

“คำถามของพระคุณเจ้าข้อนี้เป็นเรื่องใหญ่ ผมจะต้องค่อยๆตอบ และต้องตอบอย่างมีเงื่อนไข คือตอบตรงๆอย่างฟันธงลงไปเด็ดขาดไม่ได้...”

“จะตอบอย่างไรก็สุดแท้แต่ท่านอาจารย์เถิด แต่ขอให้ตอบตรงคำถามก็แล้วกัน” ©

-๓-

“ผมขอเริ่มอย่างนี้ก็แล้วกันนะครับ... จุดยืนของผมที่มาร่วมเสวนากับพระคุณเจ้าในวันนี้เป็นจุดยืนของนักปรัชญา ไม่ใช่ นักศาสนา *ปรัชญาเรานั้นสนใจวิธีการมากกว่าคำตอบ* อันนี้หวังว่าพระคุณเจ้าจะเข้าใจ ที่ต้องพูดอย่างนี้ก็เพื่อชี้ให้เห็นเป็นเบื้องต้นว่า สิ่งที่ผมจะเสนอนี้ไม่ได้ต้องการพิสูจน์ว่าพุทธศาสนายอมรับว่ามีอัตตา ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ผมไม่สนใจเรื่องนั้นเลย นี่คือการสัจย์ครับ สิ่งที่ผมสนใจเป็นหลักนั้นอยู่ที่ว่า เนื่องจากพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักของสังคมไทย พุทธศาสนาจึงได้รับการบรรจุไว้ในระบบการศึกษาของเราในฐานะวิชา เราเรียนพุทธศาสนามาตั้งแต่ระดับประถมจนถึงมหาวิทยาลัย ซึ่งในระดับมหาวิทยาลัยนี้ก็ปรากฏสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่าเนื้อหาของพุทธศาสนามักได้รับการศึกษาในแง่ที่

เป็นวิทยานิพนธ์มาก ทั้งในทางสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ หรือ แม้แต่วิทยาศาสตร์ เมื่อไม่นานมานี้ผมไปสอบวิทยานิพนธ์ปริญญา เอกทางด้านระบบสาธารณสุขก็พบว่าวิทยานิพนธ์นั้นว่าด้วยแนวคิด เรื่องการมีสุขภาพที่ดีตามทัศนะของพุทธศาสนา ซึ่งทั้งหมดนี้ผมคิดว่า เป็นเรื่องดี และควรแก่การอนุโมทนา ผมเคยได้ยินฝรั่งบางคน พูดว่าปรัชญากรีกนั้นแม้จะดูโบราณและล้าสมัยไปมากแล้ว แต่ ความคิดทางปรัชญาของชาวตะวันตกในปัจจุบันนั้นจะเกิดไม่ได้เลย หากปราศจากปรัชญากรีกที่เป็นรากฐานให้ ผมเองก็มองพุทธ- ศาสนาอย่างที่มีคนมองปรัชญากรีกนั้น คือผมยอมรับว่าคำสอน ของพุทธศาสนาจำนวนมากสามารถที่จะศึกษาและตีความให้เกิด องค์กรความรู้ใหม่ๆที่เป็นประโยชน์ต่อปัจเจกบุคคล สังคม ประเทศ- ชาติ และแม้แต่โลกทั้งโลก งานจำนวนมากของพระคุณเจ้านั้นก็มี คุณค่าในแง่และระดับที่ผมได้กล่าวมานี้ทั้งสิ้น... จะอย่างไรก็ตาม เมื่อพุทธศาสนาได้รับการเสนอในรูปของ ‘วิชา’ หรือ ‘ศาสตร์’ แล้ว เช่นนั้น สถานะของพุทธศาสนาในลักษณะนี้ก็จะต่างไปจากพุทธ- ศาสนาในแง่ที่เป็นศาสนาอันคนไทยส่วนมากเคารพนับถือไปทันที ศาสนานั้นเป็นสิ่งที่เราไม่ควรมีความสัมพันธ์อย่างเดียวกับที่มี ความสัมพันธ์ต่อวิชาการหรือศาสตร์ ศาสนาในแง่ที่ยึดเหนี่ยวของ จิตใจนั้นต้องการความเคารพศรัทธาเพื่อให้เกิดพลังที่จะทำตาม ข้อแนะนำทางจริยธรรมที่ศาสนาบอก แต่เมื่อคำสอนของศาสนาถูก ตีความนำเสนอในรูปของวิชาการ ศาสนาในแง่นี้ก็จะเป็นสิ่งที่อาจตั้ง ข้อสงสัยได้เหมือนกับที่เราตั้งข้อสงสัยแก่ศาสตร์ทุกศาสตร์ที่มีอยู่ ในโลก ที่ผมวิจารณ์คำสอนของพุทธศาสนาในเรื่องอัตตาและ อนัตตานี้ก็กระทำในแง่ที่คำสอนเรื่องนี้ของพุทธศาสนามีการ

นำเสนอในแง่ที่เป็นปรัชญา พระคุณเจ้าก็คงทราบว่าเป็นปรัชญาตามคติของฝรั่งนั้นมีแนวโน้มที่จะเชื่อว่าจะต้องมีอัตราของมนุษย์ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ผู้สอนพุทธปรัชญาในบ้านเราไม่น้อยก็มักจะกล่าวว่าหลักปรัชญาเรื่องอัตราของพุทธศาสนานั้นลึกซึ้งยิ่งนัก ลึกขนาดว่าฝรั่งนั้นต่อให้ฉลาดอย่างไรก็มองไม่เห็นภาวะที่เรียกว่าอัตรานี้ ผมจะไม่ขอวิจารณ์เท่าที่ดังกล่าวนี้เพราะเข้าใจว่าผู้ที่สอนพุทธปรัชญาเหล่านี้เนื่องจากส่วนใหญ่มาจากผู้ที่เคยบวชเรียนในพุทธศาสนามายาวนาน ย่อมจะเป็นธรรมดาที่จะเห็นว่าพุทธปรัชญาที่ตนสอนและนับถือ นั้นเลอเลิศกว่าใครหมด นักปรัชญาคริสต์ยุคกลางซึ่งล้วนแต่เป็นนักบวชในศาสนาคริสต์นั้นก็เคยปฏิบัติเช่นเดียวกันนี้กับปรัชญาของศาสนาคริสต์ สำหรับผม นั้น การจะสอนพุทธปรัชญาอย่างที่จะเป็นคุณแก่พุทธศาสนาและเป็นคุณแก่วงการปรัชญาตลอดจนแก่สติปัญญาของมนุษยชาติโดยรวมนั้นเราต้องเคร่งครัดต่อการใช้ความคิด ผมหมายความว่าเวลาที่เราสอนปรัชญาของนักปรัชญาคนใดคนหนึ่งเช่นมาร์กซ์ หลังจากอธิบายว่าคนผู้นี้คิดอย่างไรแล้ว เราต้องวิจารณ์ตรวจสอบความคิดของเขาด้วยว่าดีเลวชอบไม่ชอบอย่างไร การสอนปรัชญามาร์กซิสต์อย่างไม่ยอมวิพากษ์วิจารณ์เลยนั้นก็เท่ากับปฏิบัติต่อความคิดของมาร์กซ์อย่างที่ได้กลายเป็นศาสนาไปแล้ว ซึ่งเราที่อยู่ในวงการปรัชญาไม่อาจยอมรับการกระทำในลักษณะนี้ได้ ในทำนองเดียวกัน เมื่อเรียนพุทธปรัชญา หลังจากที่เราเรียนกันว่าพุทธศาสนาได้เสนอความคิดว่าอย่างไรแล้ว เราต้องวิจารณ์ตรวจสอบความคิดของพุทธศาสนาด้วย ไม่อย่างนั้นก็จะไม่ครบถ้วนกระบวนการอย่างที่ผมได้กล่าวมา... หวังว่าพระคุณเจ้าคงเข้าใจว่าทำไมเรา

จึงกระทำต่อคำสอนของพุทธศาสนาอย่างนี้”

“อาตมาเข้าใจ... เข้าใจ... แม้จะไม่เห็นด้วยกับการศึกษาพระ
พุทธศาสนาในลักษณะนั้นก็ตาม...”

“คราวนี้ก็มาถึงคำถามที่พระคุณเจ้าได้ถามว่า ผมกำลังจะเสนอ
ความคิดว่าในท้ายที่สุดแล้วพุทธศาสนาก็สอนเรื่องอัตตาเหมือนกับ
กระแสความคิดส่วนใหญ่ในโลกอย่างนั้นหรือ... สิ่งแรกที่ผมอยาก
กล่าวคือ ข้อสรุปจากการศึกษาทางปรัชญานั้นเป็นเรื่องที่ต้องเป็นไป
ตามกระบวนการ ไม่ได้เกิดจากความปรารถนาของผู้ที่ศึกษา สมมติ
ว่าในท้ายที่สุดแล้วสิ่งที่ผมได้จากการตรวจสอบระบบความคิดของ
พุทธศาสนา คือ พุทธศาสนาจะต้องยอมรับว่าตนเองต้องเชื่อว่ามี
อัตตาหากยังต้องการให้ระบบความคิดของตนมีความเสมอดัน
เสมอปลายอย่างที่ผมเรียกว่ามี Consistency นั่นก็เป็นเรื่องของ
ข้อสรุปที่จำเป็นต้องออกมาอย่างนั้น สองบวกสองจำเป็นต้องเป็นสี่
ฉันใด สิ่งที่ผมจะเสนอต่อไปนี้ก็ฉันเดียวกันนั้น”

“ตรงนี้อาตมาก็เข้าใจเช่นกัน”

“ครับ... ที่ผ่านมาผมได้กล่าวไปว่าความหมายของอนัตตาสอง
ความหมายนั้นขัดกัน ความขัดกันนี้จะแก้ได้ก็ด้วยการเลือกเอา
อย่างใดอย่างหนึ่ง จะอย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์ให้ลึกลงไปแล้ว
ผมไม่แน่ใจนักว่าจะมีทางให้เลือกอื่นนอกจากเลือกว่าพุทธศาสนาก็
สอนเรื่องอัตตา ทำไมผมจึงกล่าวเช่นนั้น ผมมีเหตุผลอย่างนี้ครับ
อนัตตาในความหมายว่าไม่ใช่อัตตานั้นเราคงทิ้งไม่ได้ เพราะเป็น
อนัตตาที่มีหลักฐานชัดเจนมากในพระไตรปิฎกว่าพระพุทธเจ้าทรง
เป็นผู้ให้ความหมายไว้เอง ไม่เพียงเท่านั้น อนัตตาในความหมายนี้
ผมก็ได้วิเคราะห์ไปแล้วว่าจะปราศจากความหมายทันทีถ้าไม่มีความ

เชื่อเรื่องอัตตาให้อ้างอิง เมื่อเป็นเช่นนั้น สิ่งที่เราควรตั้งข้อสงสัย คืออนัตตาในความหมายที่สองที่หมายความว่าปราศจากอัตตา อนัตตาในความหมายนี้พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสไว้ พระสาวกและ ปราชญ์ในยุคหลังเป็นผู้ตีความเพิ่มเติม อนัตตาในความหมายที่เพิ่มเติมมานี้ไม่ยอมรับว่ามีอัตตาซึ่งเป็นสิ่งที่อนัตตาในความหมายแรกต้องการ นี่คือการขัดแย้ง ผมคงไม่จำเป็นต้องเสนออะไร เพราะพระคุณเจ้าซึ่งเป็นปราชญ์ในทางพุทธศาสนาย่อมจะทราบ ดีกว่าผมว่าในกรณีที่มีสองข้อความขัดแย้งกันในพุทธศาสนา ข้อความหนึ่งเป็นของพระพุทธองค์ ส่วนอีกข้อความหนึ่งเป็นของ พระสาวก เราควรเลือกที่จะตัดข้อความของใครทิ้งจากระบบคำ สอนของพุทธศาสนา...”

“เอาล่ะ...อาตมาพอจะจับใจความสำคัญของสิ่งที่ท่านอาจารย์ กำลังเสนอได้... คราวนี้อาตมาจะขอแสดงความเห็นบ้าง อาตมาจะ ขอเสนอเป็นประเด็นๆไป เท่าที่อาตมาจับใจความได้ ท่านอาจารย์ ได้พูดเรื่องหลักๆต่อไปนี้คือ (๑) หลักอนัตตามีสองความหมาย ความหมายแรกพระพุทธองค์ทรงเป็นผู้ให้ความหมาย ส่วนความ หมายที่สองพระสาวกและปราชญ์ในพระพุทธศาสนาในยุคต่อมา เป็นผู้ให้ (๒) อนัตตาในความหมายแรกที่พระพุทธเจ้าทรงให้ นั้น เรียกร้องความเชื่อว่ามีอัตตา เพราะหากไม่มีอัตตา หลักอนัตตา ที่ว่านี้จะไร้ความหมาย (๓) หลักอนัตตาในความหมายที่สองบอก ว่าไม่มีอัตตา เมื่อเป็นเช่นนั้นหลักอนัตตาในความหมายที่สองนี้จึง เป็นการปฏิเสธหลักยึดหรือหลักอ้างอิงของอนัตตาในความหมาย แรก ซึ่งหากกล่าวให้เข้าใจง่ายขึ้นก็คือ พระสาวกและปราชญ์ ในทางพระพุทธศาสนาในยุคถัดมาที่พยายามอธิบายความหมาย

ของอนัตตาว่าหมายถึงความปราศจากตัวตนนั้นไม่รู้ว่าตนเองกำลังเสนอความคิดที่ขัดแย้งกับพระพุทธเจ้า (๔) ความขัดแย้งกันนี้ชาวพุทธน่าจะทราบว่าจะควรเลือกข้างใครระหว่างพระพุทธเจ้ากับผู้อื่นที่เป็นเพียงพระสาวกหรือปราชญ์ในทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น และ (๕) ข้อนี้ท่านอาจารย์ไม่ได้กล่าวตรงๆ แต่อาตมาเชื่อว่าสามารถสรุปได้จากประเด็นต่างๆที่ท่านอาจารย์เสนอมาก่อนหน้านี้สี่ข้อคือ เมื่อเราเลือกจะเชื่อตามพระพุทธองค์ เราก็ต้องยอมรับว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้สอนว่า ‘ไม่มีอัตตา’ คำสอนเรื่องอนัตตาตามที่พระพุทธองค์ทรงสอนนั้นหมายความว่าทรงชี้ให้ใครต่อใครที่เข้าใจว่า ‘สิ่งนี้แหละคืออัตตาตามทัศนะของข้าพเจ้า’ ได้เข้าใจให้ถูกต้องเสียใหม่ว่า ‘สิ่งที่ท่านเข้าใจว่าเป็นอัตตานั่นที่จริงแล้วไม่ใช่อัตตาเลย’ จะเห็นว่าพระพุทธองค์ไม่ได้สอนหลักอนัตตาเพื่อยืนยันว่า ‘ไม่มีอะไรในโลกนี้ที่จะมีคุณสมบัติเป็นอัตตาได้’ ทรงสอนหลักอนัตตาเพียงเพื่อจะบอกว่า ‘บางสิ่งที่คนบางคนเข้าใจว่าเป็นอัตตานั้นหาใช่อัตตาไม่’ ที่กล่าวมานี้อาตมาเข้าใจท่านอาจารย์ถูกต้องไหม”

“ครับ... ถูกต้อง...”

“คราวนี้อาตมาจะขอว่าเป็นเรื่องๆไป... เรื่องแรก หลักอนัตตามีสองความหมาย ความหมายแรกพระพุทธองค์ทรงเป็นผู้ให้ความหมาย ส่วนความหมายที่สองพระสาวกและปราชญ์ในพระพุทธศาสนาในยุคต่อมาเป็นผู้ให้ เรื่องนี้อาตมาขอผ่านเลยโดยยกประโยชน์ให้กับท่านอาจารย์ว่าเราจะถือไปพลางๆก่อนว่าที่ท่านอาจารย์เสนอมานี้ถูกต้อง ที่ต้องกล่าวเช่นนี้เพราะอาตมาทราบดีว่า คัมภีร์พุทธศาสนานั้นมีจำนวนมาก เฉพาะพระไตรปิฎกเท่านั้นก็เป็น

หนังสือตั้งเกือบ ๕๐ เล่ม นี่ไม่นับอรรถกถา ฎีกา และอื่นๆอีก ที่รวมแล้วก็ไม่น่าจะต่ำกว่า ๑๐๐ เล่ม ในคัมภีร์จำนวนมากเหล่านี้อาจมีปรากฏที่ไหนสักแห่งที่บอกว่าพระพุทธองค์ทรงให้ความหมายของอนัตตาอีกแบบหนึ่งคือแบบที่ปฏิเสธว่าไม่มีอัตตาอย่างเด็ดขาดเลย ในทางตรรกวิทยาท่านอาจารย์ก็คงทราบว่าการบอกว่าเรื่องนี้ไม่มีทางเกิดขึ้นนั้นผิดหลักตรรกวิทยาแน่ๆ แต่เนื่องจากว่าอาตมายังศึกษาไม่พบข้อความนั้น เพราะยังมีคัมภีร์อีกมากที่อาตมายังไม่มีเวลาที่จะได้ศึกษา จึงขอยืนยันว่า ตามที่ได้ศึกษามา สิ่งที่ท่านอาจารย์เสนอข้างต้นนั้นยังถูกต้องอยู่ จึงขอยกประโยชน์ให้แก่ท่านอาจารย์ จะอย่างไรก็ตาม ท่านอาจารย์ก็ต้องเข้าใจว่าแนวคิดของท่านอาจารย์ข้างต้นนี้ยังถูกต้องอยู่เพราะยังไม่มีการค้นพบข้อเท็จจริงอันได้แก่ข้อความในคัมภีร์ชนิดที่จะมาหักล้างสิ่งที่ท่านอาจารย์เสนอเท่านั้น ข้อเสนอของท่านอาจารย์ข้างต้นอาจถูกพิสูจน์ว่าเท็จเมื่อใดก็ได้ในอนาคต ที่อาตมากล่าวมานี้ท่านอาจารย์รับได้ใช่ไหม”

“ในแง่นักปรัชญาผมเข้าใจเรื่องนี้ดีครับ ผมไม่เคยยืนยันว่า ‘ไม่มีที่ใดในคัมภีร์ที่พระพุทธเจ้าจะทรงอธิบายอนัตตาว่าหมายถึงปราศจากอัตตา’ ผมจะพูดอย่างนั้นได้อย่างไร...”

“ก็เป็นอันตกลงว่าเราสองคนเห็นตรงกันในเรื่องนี้ เอาละอาตมาขอผ่านไปประเด็นที่สอง อนัตตาในความหมายแรกที่พระพุทธเจ้าทรงให้ นั่นเรียกร้องความเชื่อว่ามีอัตตา เพราะหากไม่มีอัตตา หลักอนัตตาที่ว่านี้จะไร้ความหมาย ประเด็นนี้สำหรับอาตมาถือว่าสำคัญมาก และอาตมาก็มีข้อโต้แย้งสำหรับประเด็นนี้เยอะแยะมากมายไปหมด... อือมมม... เอาอย่างไรดี... เอาอย่างนี้ก็แล้วกัน... ประการแรก อาตมายอมรับว่าการวิเคราะห์ของท่านอาจารย์

เรื่องที่ว่าหลักความคิดใดๆก็ตามของมนุษย์นั้นจะต้องเริ่มต้นที่จุดใดจุดหนึ่ง...”

(การเสวนาบนเวทีระดับชั่วคราวเพราะมีเสียงแทรกจากผู้ฟังด้านหน้าสุดของหอประชุมคนหนึ่งว่าขอโอกาสพูดอะไรตรงนี้นิดหนึ่ง ไม่อย่างนั้นหากการสนทนาผ่านไปแล้วจะพลาดเรื่องสำคัญ คนพูดบอกว่า ในทางปรัชญานั้นมีสำนักความคิดเกี่ยวกับเรื่องการที่ระบบความรู้ของมนุษย์จะต้องอิงอยู่กับจุดเริ่มต้นอย่างไรอย่างหนึ่งหรือไม่ออกเป็นสองพวกหลักๆ พวกหนึ่งถือว่าต้องมี แต่อีกพวกหนึ่งถือว่าไม่จำเป็นต้องมี ผู้พูดได้ให้ชื่อแนวคิดสองแนวนี้เป็นภาษาอังกฤษว่า แนวคิดแบบที่เห็นว่าความรู้จะต้องเริ่มต้นที่รากฐานอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นเรียกกันในวงการปรัชญาว่า *Foundationism* ส่วนแนวคิดแบบที่เห็นว่าไม่จำเป็นต้องมีรากฐานอะไรก็ได้เรียกชื่อกันว่า *Non-Foundationism* แล้วผู้พูดก็กล่าวว่าไม่เห็นด้วยที่พระคุณเจ้าจะยอมเล่นเกมที่ท่านอาจารย์ทางปรัชญาผู้นั้นกำหนดให้ โดยตั้งสมมติฐานว่าระบบความรู้ทุกอย่างของมนุษย์รวมทั้งพุทธศาสนาด้วยต้องเริ่มต้นที่หลักอ้างอิงอะไรสักอย่าง เราอาจแย้งข้อเสนอของอาจารย์ปรัชญานั้นว่า ความรู้ในพุทธศาสนาอาจเป็นแบบไม่ต้องการรากฐานอ้างอิงก็ได้)

“อาตมาไม่ค่อยสันทัดเรื่องทางปรัชญา แต่ก็เห็นด้วยกับท่านอาจารย์ที่เสนอว่าความคิดของมนุษย์นั้นต้องเริ่มต้นที่จุดใดจุดหนึ่ง อันนี้อาตมาว่าตามสามัญสำนึกธรรมดาๆ หากท่านผู้ฟังท่านใดไม่ชอบใจที่อาตมายอมรับกรอบสมมติฐานนี้ซึ่งท่านอาจารย์ได้ตั้งขึ้นก็ต้องขอภัยด้วย แต่แม้จะเดินตามกรอบนี้อาตมาก็เชื่อว่ามีหลายเรื่องที่สามารถแย้งความเห็นของท่านอาจารย์ได้ อีกอย่างหนึ่ง

ในทางปรัชญาเราก็พูดกันมากไม่ใช่หรือว่าเวลาที่คนสองคนเถียงกันนั้น สองคนต้องเถียงโดยใช้กรอบกติกาอันเดียวกัน ไม่อย่างนั้นจะถือว่าเถียงกันไม่ได้เพราะพูดกันคนละเรื่อง”

“ถูกต้องแล้วครับพระคุณเจ้า... ผมขอขอบคุณท่านที่รับแทรกเรื่องนี้ ผมลืมที่จะบอกไปว่ากรอบความคิดของผมที่ใช้ในการวิจารณ์เรื่องอนัตตานี้เป็นกรอบความคิดแบบที่เชื่อว่าระบบความรู้ใดๆของมนุษย์จะต้องเริ่มต้นที่หลักอ้างอิงอะไรสักอย่าง ทำไมผมจึงเลือกกรอบความคิดนี้ทั้งที่ยังมีกรอบความคิดอื่นให้เลือกคำตอบคือเท่าที่ผมสังเกตนั้น ระบบความรู้แทบจะทุกอย่างของมนุษย์... หรือว่าไปแล้วอาจจะทุกอย่างเลยก็ได้... ซึ่งสร้างสรรค์คิดค้นขึ้นโดยนักคิดที่อยู่นอกวงการปรัชญานั้นมักเป็นระบบความรู้แบบที่อ้างอิงหรือวางอยู่บนพื้นฐานอะไรสักอย่าง ผมยังไม่พบใครที่เสนอว่า นี่คือนระบบความรู้ที่ผมคิดค้นขึ้นนะ ระบบความรู้นี้มีใจความว่าอย่างนี้ แต่ระบบความรู้ที่ผมเสนอนี้พวกคุณอย่ามาถามนะว่าวางอยู่บนพื้นฐานอะไร เพราะระบบความรู้ของผมเป็นชนิดที่ไม่อ้างอิงอะไร แม้พุทธศาสนาเองเท่าที่ผมพอมีความรู้อยู่บ้างผมก็เข้าใจว่าเป็นระบบความรู้แบบที่อ้างอิงอยู่กับหลักการสุดท้ายบางอย่าง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็หมายความว่าแนวคิดแบบที่เห็นว่าความรู้ใดๆก็ตามแต่ต้องอ้างอิงฐานอะไรสักอย่างนั้นก็เป็นสิ่งที่ดำเนินไปตามสามัญสำนึกของคนโดยส่วนใหญ่ อะไรก็ตามที่คนส่วนใหญ่หรือทั้งหมดเห็นพ้องต้องกันโดยไม่มีใครชี้ชวนก็แปลว่าน่าจะมีเหตุผลที่สุด เอาเป็นว่าพระคุณเจ้าและผมแม้จะเห็นต่างกันในเรื่องอัตตา-อนัตตาที่กำลังอภิปรายกันไม่สิ้นสุดนี้ แต่เราก็เห็นตรงกันในหลักการพื้นฐานทางระบบความรู้ที่ว่า เราจะยอมรับว่าระบบความรู้

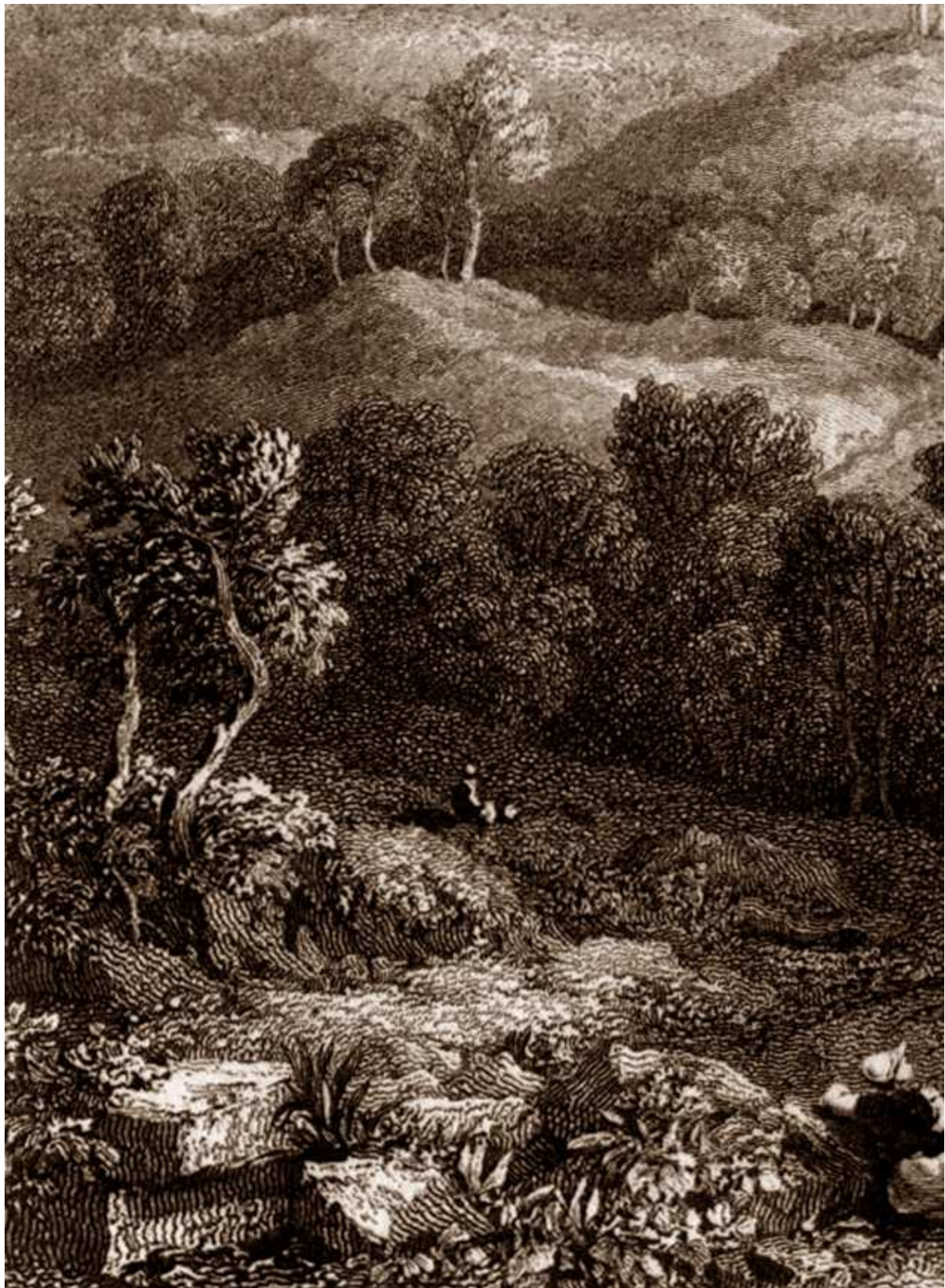
ทุกอย่างซึ่งรวมทั้งของพุทธศาสนาด้วยจะต้องอ้างอิงฐานอะไรสักอย่างหนึ่ง”

“เออล่ะ... เมื่อผ่านเรื่องหลักการพื้นฐานที่ว่านั้นแล้ว คราวนี้อาตมาจะขอพิจารณาประเด็นที่เราแย้งกันอยู่อันได้แก่ประเด็นที่ว่า... ว่าอะไรนะ... อาตมาก็ชักลืมนะเพราะมีเรื่องมาแทรก...”

(อาจารย์ที่เป็นนักปรัชญาทำท่าจะตอบเพื่อทวนความจำเรื่องประเด็น แต่ยังไม่ทันได้ตอบ เผลอมีเสียงแทรกจากผู้ฟังคนเก่าว่า ประเด็นที่ค้างอยู่คือ อนัตตาในความหมายแรกที่พระพุทธเจ้าทรงให้นั้นเรียกร้องความเชื่อว่ามีอัตตา เพราะหากไม่มีอัตตา หลักอนัตตาที่ว่านี้จะไร้ความหมาย)

“เออล่ะ อาตมานึกออกแล้ว ต้องขออภัยท่านที่ร่วมฟัง ช่วงนี้อาตมาความจำไม่สู้ดี หลงๆลืมนๆ นี่ก็เป็นภาวะที่ช่วยย้าให้เราเห็นว่าชีวิตเราไม่ใช่ของเราเลย เป็นอนัตตาแท้ๆ เพราะเราบังคับให้เป็นอย่างที่ต้องการไม่ได้เลย อาตมาขอเริ่มต้นอย่างนี้ก็แล้วกัน ประการแรก อาตมาคิดว่าหลักการของท่านอาจารย์ที่บอกว่าระบบความรู้ทุกอย่างของมนุษย์รวมทั้งของพระพุทธศาสนาด้วยจะต้องอิงอยู่กับฐานอะไรสักอย่างนั้นท่านอาจารย์กล่าวถูกต้องแล้ว อาตมายอมรับ แต่คำว่า “ฐาน” หรือ “รากฐาน” ของความรู้นั้น หากจะว่าตามหลักการของพระพุทธศาสนาแล้วก็ต้องกล่าวว่าสามารถจำแนกเป็นประเภทต่างๆได้ กล่าวตามภาษาพระอภิธรรม รากฐานของความรู้อาจเป็น “*ปรมัตถธรรม*” อันหมายถึงสิ่งที่มีอยู่จริงก็ได้ หรืออาจเป็น “*บัญญัติธรรม*” อันหมายถึงสิ่งที่ไม่มีความจริงอยู่จริง หากเป็นเพียงสิ่งที่มนุษย์เราสมมติขึ้นเท่านั้นก็ได้ อาตมาเกรงว่า “อัตตา” ที่ท่านอาจารย์วิเคราะห์ว่าจะต้องมีอยู่ไม่รูปร่างก็รูป

หนึ่งนั้นอาจเป็นเพียงบัญญัติธรรมเท่านั้นก็ได้ บนรากฐานของอัตตาอันเป็นบัญญัติธรรมนี้แหละที่คำสอนเรื่องอนัตตาในพระพุทธศาสนาได้ก่อรูปขึ้น อนัตตานั่นอิงอยู่กับอัตตาแน่ แต่อัตตานั่นไม่ได้มีอยู่จริง เป็นเพียงสิ่งสมมติหรือชื่อที่พระพุทธศาสนาสมมติขึ้นเพื่อให้การกล่าวว่า สรรพสิ่งเป็นอนัตตานั่นมีความหมาย อย่างนี้ท่านอาจารย์พอจะเข้าใจไหม...” ©

-๔-

“ผมพยายามจะทำความเข้าใจครับ... ในเบื้องต้นนี้ผมคิดว่าสิ่งที่
 พระคุณเจ้ากล่าวมานี้น่าสนใจ... อันที่จริงว่าไปแล้วการบอกว่า
 รากฐานหรือ Foundations ของระบบความรู้ต่างๆที่มนุษย์สร้างขึ้น
 นั้นอาจเป็นสิ่งที่มียู่จริงๆ คือมีสภาพเป็น Reality อย่างใดอย่าง
 หนึ่ง หรือไม่ก็อาจเป็นเพียงชื่อที่มนุษย์เราสมมติขึ้น คือมีสภาพ
 เป็นเพียง Concept หรือ Convention เท่านั้นก็เป็นสิ่งที่เราบอก
 กล่าวกันทั่วไปเวลาที่เรียนหรือสอนปรัชญา ดังนั้นผมยอมรับว่าอาจ
 เป็นไปได้ครับที่จะตีความว่าอัตตาที่เป็นรากฐานของอนัตตานั่นเป็น
 อย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาสองอย่างนี้ แต่สำหรับผม อัตตาจะ
 ตีความให้เป็นบัญญัติธรรมอย่างที่คุณเจ้ากำลังเสนอนี้ได้
 หรือไม่ผมไม่แน่ใจ... ผมมีเหตุผลอยู่มากเกี่ยวกับเรื่องนี้... ดังจะ

แสดงต่อไปข้างหน้า...”

“เออละ... อาตมาคิดว่าเราเริ่มที่จะเข้าตรงที่เป็นจุดสำคัญของ การอภิปรายแล้ว อาตมาขอขยายความสิ่งที่อาตมากำลังเสนอนี้ ออกไปสักหน่อย เพื่อว่าท่านที่ร่วมฟังอยู่ซึ่งอาจไม่ได้เป็นนักวิชาการ ในทางพระพุทธศาสนาหรือทางปรัชญาจะได้เข้าใจมากขึ้น อาตมาจะขอพูดเปรียบเทียบในทำนองอุปมาอุปมัยดังนี้ สมัยหนึ่ง คนในหมู่บ้านหนึ่งเพียรพยายามที่จะแสวงหาสัตว์ในตำนานชนิด หนึ่ง สมมุติว่าสัตว์ที่ว่านี้ชื่อ ‘กาลมุต’ ก็แล้วกัน ชื่อนี้อาตมาตั้งขึ้น เท่านั้นนะ ตามความเชื่อที่เล่ากันมาหลายชั่วคน กาลมุตมีหน้าตา เป็นอย่างไรไม่มีใครทราบ เล่ากันเพียงว่าเป็นสัตว์ที่อยู่เหนือ กาลเวลา คือไม่แก่ไม่ตาย และเวลาที่จะเคลื่อนที่ไปไหนต่อไหนก็ ไปได้ทันทีโดยไม่ต้องกินเวลา คำว่า ‘กาลมุต’ ที่แปลว่าพ้นไปจาก กาลเวลาก็ถูกตั้งขึ้นเพื่อสื่อสารถึงคุณสมบัติที่ว่านี้ ชาวบ้านใน หมู่บ้านที่ว่านี้จำนวนมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาพวกที่เป็นนักคิด ค้นหาลึกลับวิเศษทั้งหลายพากันหมกมุ่นครุ่นคิดหาวิธีที่จะจับตัวเจ้า กาลมุตที่ว่านี้ให้ได้ การหมกมุ่นครุ่นคิดนี้ทำให้คนเหล่านี้เสียเวลา ในชีวิตไปมาก ต่อมาก็มีชายคนหนึ่งไตร่ตรองเรื่องที่คนจำนวนมาก หมกมุ่นครุ่นคิดแสวงหาสิ่งที่ไม่เคยมีใครพบเห็นมาตลอดเวลาอัน ยาวนานนี้อยู่คนเดียวเงียบๆ ชายคนนี้เห็นว่าการพยายามแสวงหา สิ่งที่ไม่เคยมีใครเคยพบเห็นเลยนี้อาจเป็นความโง่เขลาครั้งใหญ่ของ มนุษยชาติก็ได้ ชายคนนี้เห็นว่าเวลาในชีวิตของคนเรานั้นไม่ได้ มากมายอะไรเลย ทำไมเราจึงไม่เอาเวลาอันจำกัดในชีวิตนี้มา แสวงหาสิ่งที่เราสามารถมั่นใจได้ เมื่อคิดเห็นเช่นนั้น ต่อมาชายผู้นี้ ก็ได้พยายามเข้าไปชักชวนผู้คนที่เพียรพยายามแสวงหาสิ่ง

เรียกว่ากาลมุตในตำนานนั้นให้ทบทวนสิ่งที่ตนและบรรพบุรุษได้กระทำมาเป็นเวลาอันเนิ่นนานนั้น เขาเที่ยวถามใครต่อใครว่า พวกท่านแสวงหาอะไร พวกท่านเคยพบสิ่งนั้นไหม เมื่อได้รับคำตอบว่า คนเหล่านั้นไม่เคยได้พบสิ่งที่พยายามแสวงหามายาวนานนั้นเลย ชายคนนั้นก็ตั้งคำถามว่าทำไมชาวเราจึงไม่เอาเวลาอันมีค่ามาสนใจที่จะทำให้ชีวิตของตนดีขึ้นละ เขากล่าวว่าหากจะมีสิ่งที่เป็นปาฏิหาริย์จริงๆ และสามารถพิสูจน์ได้ไม่เลื่อนลอยก็ไม่มีปาฏิหาริย์ใดในโลกนี้และในจักรวาลนี้ที่จะวิเศษเกินไปกว่าการทำความทุกข์ที่กำลังกัดกร่อนชีวิตอยู่ตลอดเวลานี้ให้ค่อยๆ ลดลงและหมดไปในที่สุด

อาตมาว่าสิ่งที่พระพุทธองค์ได้ทรงกระทำอาจอุปมาเปรียบเทียบได้กับสิ่งที่ชายคนดังกล่าวได้กระทำ ในพระสูตรบางพระสูตรเช่น ‘เตวิชชสูตร’ ทรงเปรียบเทียบความพยายามของนักคิดจำนวนไม่น้อยของอินเดียสมัยนั้นที่พยายามแสวงหาสิ่งที่ตนและคนก่อนหน้านั้นไม่เคยประสบพบเห็นเลยว่าไม่ต่างจากคนที่เที่ยวแบกบันไดเดินเหินๆ ไปตามที่แตกต่างกัน คนทั้งหลายถามเขาว่า ‘พ่อคุณ ที่เที่ยวเดินแบกบันไดไปอย่างนั้นนะพ่อจะไปปิ่นอะไรหรือ’ ชายแบกบันไดกล่าวแก่คนทั้งหลายว่า ‘ข้าพเจ้าจะไปปิ่นปราสาทลิกลับแห่งหนึ่ง’ คนทั้งหลายก็ถามชายคนนั้นต่อว่า ‘ปราสาทที่ว่านั้นนะรูปพรรณสัณฐานเป็นอย่างไร ตั้งอยู่ที่ไหน พ่อคุณเคยเห็นมาก่อนหรือเปล่า หรือบรรพบุรุษของพ่อคุณเคยเห็นด้วยตามาก่อนหรือไม่’ ชายแบกบันไดก็นิ่งเงียบไม่อาจจะตอบได้ถึงสถานที่ตั้งและรูปพรรณสัณฐานของปราสาทในจินตนาการนั้น คนทั้งหลายได้กล่าวล่ำทับชายแบกบันไดว่า ‘นี่พ่อคุณกำลังเที่ยวแบกบันไดไปทั่วสารทิศเพื่อปิ่นปราสาทที่พ่อคุณไม่รู้จัก ไม่เคยเห็น และไม่มีใครเคยเห็นกระนั้น

หรือ' ชายคนนั้นรับว่าใช่ คนทั้งหลายก็นิ่งเงียบ ได้แต่คิดอยู่ในใจของตนว่าชายคนนี้ช่างโง่เขลาอะไรปานนี้ อาตมาเข้าใจว่าท่านอาจารย์ซึ่งสนใจคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาไม่น้อยเลยคงเคยอ่านพระสูตรนี้มาแล้ว นี่คือการเห็นของอาตมาที่อยากกล่าวเอาไว้ในตอนนี่”

“ตัวอย่างเปรียบเทียบที่พระคุณเจ้ายกมานี้กินใจผมมาก และพระสูตรที่กล่าวถึงชายแบกบันไดนั้นผมก็เคยอ่านมาก่อน และเห็นว่าตัวอย่างเปรียบเทียบนี้งดงามและชัดเจนเหลือเกินในการแสดงว่าอะไรคือจุดยืนของพระพุทธศาสนาในเรื่องที่ว่าเราควรเอาเวลาอันน้อยนิดของชีวิตไปแสวงหาอะไร แต่... ด้วยความเคารพ... ผมคิดว่าพระสูตรนี้ หรือตัวอย่างที่พระคุณเจ้ายกมานี้ ผมยังมองไม่ออกว่าจะเกี่ยวอะไรกับเรื่องการที่ผมยืนยันว่าอนัตตานั่นจะมีความหมายก็ต่อเมื่อมีอัตตาเท่านั้น... พระคุณเจ้าช่วยอธิบายจุดนี้ได้ไหมครับ”

“อาตมาคิดว่าเกี่ยวโดยตรง เราต้องคิดสักหน่อยจึงจะมองเห็นคืออย่างนี้... ตัวกาลมุตในตัวอย่างเปรียบเทียบนั้นก็คืออัตตาที่นักคิดในอินเดียสมัยนั้นพยายามครุ่นคิดแสวงหากันอยู่ พระพุทธเจ้าก็คือชายในตัวอย่างที่เกี่ยวชักชวนใครต่อใครให้เลิกคิดว่าทำไมเราจึงเอาเวลาอันมีค่าในชีวิตไปแสวงหาอัตตาอันเลื่อนลอยนั้น ทำไมเราจึงไม่เอาเวลานั้นมาแสวงหาสิ่งที่มีจริงคือการดับทุกข์ในชีวิต การที่ทุกข์ดับไปนี้เราเรียกว่านิพพาน สิ่งที่พระองค์ทรงชี้ชวนก็คือเราควรละการแสวงหาอัตตาที่เลื่อนลอยมาแสวงหาพระนิพพานอันสามารถพิสูจน์ได้อย่างแน่ชัดๆ แต่การชี้ชวนให้หันมาแสวงหาพระนิพพานนี้อาจทำให้คนบางคนในบรรดาผู้เพียรพยายามแสวงหา

อรรถาในสมัยนั้นเข้าใจว่าพระนิพพานนี้น่าจะเป็นอรรถาที่มีอยู่จริงๆ ส่วนอรรถาที่เราเคยแสวงหามาก่อนหน้านั้นเป็นอรรถาอย่างไม่จริง เพื่อป้องกันความเข้าใจผิดนี้จึงได้ตรัสไปว่าพระนิพพานนี้ก็ไม่ใช่อรรถานะ พระนิพพานจึงเป็นอนัตตาคือไม่ใช่อรรถาในความหมายนี้”

(มีชายคนหนึ่งมาร่วมฟังยกมือขอแสดงความเห็น วิทยากรที่เป็นอาจารย์ฝ่ายคฤหัสถ์ออกปากอนุญาตแทนวิทยากรทั้งหมดโดยบอกว่าขอให้กล่าวอย่างสั้นๆ ชายคนนั้นกล่าวว่า... “ผมขอเพิ่มเติมสิ่งที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้กล่าวไปสักเล็กน้อย ผมเข้าใจว่าอนัตตาตามที่ท่านเจ้าคุณอธิบายมานั้นเกี่ยวข้องกับอรรถาตรงที่... เริ่มทีเดียวมีคนจำนวนมากเข้าใจผิดว่ามีอรรถาและใช้เวลาหลายชั่วคนเพียรพยายามแสวงหาสิ่งนี้ ต่อมาพระพุทธองค์ก็ได้ตรัสรู้และพบความจริงว่าไม่มีอรรถาเช่นนั้น ทรงสอนให้ผู้คนที่หลงผิดเหล่านั้นหันเหจากการแสวงหาสิ่งที่ไม่มียุ่จริงมาหาสิ่งที่มีอยู่จริงอันได้แก่นิพพาน จากที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าอรรถานั้นเองคือจุดตั้งต้นของนิพพานอันเป็นอนัตตา คือถ้าไม่มีการหลงผิดในเรื่องอรรถาก็ไม่มีการชักนำมามาหาอนัตตา อรรถาจึงเป็นรากฐานของอนัตตาตามที่กล่าวมานี้ครับ”)

“กราบเรียนพระคุณเจ้าที่เคารพและท่านผู้ร่วมฟังทุกท่าน... ผมคิดว่าทั้งพระคุณเจ้าและท่านที่ร่วมแสดงความเห็นกำลังออกนอกประเด็น เพื่อให้เห็นว่าท่านกำลังออกนอกประเด็นที่ผมได้กล่าวเริ่มต้นไว้เรื่องอรรถาเป็นรากฐานของอนัตตาอย่างไร ผมขอโอกาสนี้อธิบายตรงนี้สักนิดหนึ่ง... เรื่องเป็นอย่างนี้ครับ... (นั่งเงิบไปพักหนึ่ง สีหน้าแสดงว่ากำลังพยายามรวบรวมความคิด)... ก่อนอื่นนั้น

ผมขออธิบายคำว่า “รากฐาน” ของระบบความรู้อย่างที่เรากำลังสนใจกันในทางปรัชญาลักษณะหนึ่ง มีสองเรื่องที่เราต้องแยกออกจากกัน อย่างหนึ่งคือ “ปัจจัยเกื้อหนุน” ให้เกิดระบบความรู้ได้อย่างไร อย่างหนึ่งขึ้น ปัจจัยเกื้อหนุนนี้อาจเรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า “Condition” ซึ่งอาจเป็นอะไรสักอย่างหนึ่งหรือหลายสิ่งรวมกันก็ได้ อย่างที่สองคือสิ่งที่เรียกว่า “รากฐาน” หรือ “Foundation” ของระบบความรู้ที่เรา กำลังพูดถึงกันอยู่นี้ ผมเข้าใจว่าที่พระคุณเจ้าวิเคราะหามาทั้งหมดในเรื่องที่ว่าความเชื่อที่ผิดๆในเรื่องอัตตาได้นำมาสู่การสอนเรื่องพระนิพพานที่พระคุณเจ้าตีความว่ามีลักษณะเป็นอนัตตานั้นเป็นเรื่องของการเป็นปัจจัยเกื้อหนุน ไม่ใช่เรื่องของความเป็นรากฐาน เพื่อให้เข้าใจมากขึ้นผมขอยกตัวอย่างเปรียบเทียบดังนี้ ยาที่มีอยู่ในโลกเวลานี้เช่นยาแก้ปวดหัวนั้นไม่ได้เกิดลอยๆ แต่เกิดเพราะมีคนจำนวนมากในโลกปวดศีรษะ การมีคนปวดหัวเป็นปัจจัยเกื้อหนุนนำไปสู่การคิดค้นหายาสำหรับรักษาโรคที่ว่านี้ กล่าวด้วยศัพท์ที่ผมยกมาข้างต้นก็คือการมีคนปวดหัวนั้นเป็น Condition ที่นำไปสู่การคิดค้นหายาสำหรับรักษาอาการปวดหัว ขอให้สังเกตนะครับว่า ถ้าไม่มีคนปวดหัวเลยในโลกนี้ ยาแก้ปวดหัวก็ไม่มี ในแง่นี้การมีคนป่วยด้วยโรคปวดศีรษะถือว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญของการมียารักษาโรคปวดหัวเกิดขึ้นในโลก แต่ในกรณีนี้เราจะพูดว่าการมีคนปวดหัวเป็นรากฐานของยาแก้ปวดหัวไม่ได้ รากฐานของยาแก้ปวดหัวคืออะไร คือสิ่งสุดท้ายที่แพทย์หรือนักวิทยาศาสตร์ใช้สำหรับยืนยันว่าทำไมยาที่ว่านี้จะรักษาโรคปวดศีรษะได้ ในการทดลองหายาใดๆก็ตามนี้นักวิทยาศาสตร์จะใช้วิธีการทดลองสังเกตซึ่งเป็นเรื่องของกระบวนการทางประสาทสัมผัสทั้งสิ้น กล่าว

ง่าย ๆ คือกว่าจะได้ยามาลักษณะหนึ่งสำหรับรักษาโรคใด ๆ ก็ตามแต่นักวิทยาศาสตร์จะทดลองจนแน่ใจว่ายาขนานนี้ซึ่งมีองค์ประกอบเช่นนี้สามารถระงับหรือบำบัดอาการปวดหัวหรือโรคอะไรก็ตามแต่ได้ รากฐานของความรู้ทางเภสัชศาสตร์จึงได้แก่การทดลอง การทดลองหมายความว่าอย่างไร ก็คือการเอาสิ่งนี้มาทำอะไรสักอย่างเพื่อดูว่าจะเกิดผลตามที่คาดหมายไว้หรือไม่ ถ้าทดลองแล้วเป็นไปตามที่คาดหมายเสมอเราก็สรุปการทดลองนั้นขึ้นเป็นความรู้ ในทำนองเดียวกัน เมื่อผมพูดถึงสิ่งที่เรียกว่ารากฐานของระบบความรู้ที่พุทธศาสนาสอน ผมก็หมายถึงอย่างที่ผมกล่าวมา คือผมต้องการบอกว่าเวลาที่พุทธศาสนาสอนว่าสิ่งนี้เป็นอนัตตา พุทธศาสนาใช้เหตุผลอะไรสำหรับยืนยัน ขอย้อนกลับไปในเรื่องยาแก้ปวดหัวเมื่อสักครู่ ถ้าถามว่าอะไรคือสิ่งยืนยันว่าเราควรเชื่อว่ายานั้นรักษาอาการปวดหัวได้ คำตอบก็คือเพราะมีการทดลองแล้วว่าสามารถรักษาได้ ในทำนองเดียวกัน เมื่อถามว่าทำไมเราจึงควรเชื่อว่าขันธห้าเป็นอนัตตา พระพุทธองค์ก็ทรงอธิบายว่าเพราะหากว่าเป็นอัตตา ขันธห้าต้องไม่เปลี่ยนแปลง ต้องเป็นสิ่งที่เราบงการให้เป็นอย่างที่เราต้องการได้ ในทางตรงกันข้าม ขันธห้านั้นเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและเป็นสิ่งที่อยู่พ้นการที่เราจะบงการให้เป็นอย่างนั้น อย่างนั้น ดังนั้นขันธห้าต้องไม่ใช่อัตตา ผมอยากตั้งข้อสังเกตว่าการที่ขันธห้าเปลี่ยนแปลงและไม่อาจบงการให้เป็นอย่างที่เราต้องการได้นั้นเป็นปรากฏการณ์ที่สามารถสังเกตได้ เหมือนการสังเกตเรื่องยาแก้ปวดหัวที่ผมได้กล่าวเมื่อสักครู่ แต่อัตตาอันหมายถึงสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงและเราสามารถบงการให้เป็นอย่างที่เราต้องการนั้นสังเกตเห็นไม่ได้ อัตตาอันเป็นรากฐานของความรู้

เรื่องอนัตตานี้จึงอยู่พ้นการตรวจสอบด้วยประสาทสัมผัส ผมนั้นสงสัยเหลือเกินว่าเราชาวพุทธมักอ้างพระญาณของพระพุทธองค์ในเรื่องต่างๆ แต่เท่าที่ผมสังเกตเรามักเลือกเฉพาะตอนที่ตรงกับสิ่งที่ตนอยากจะพูดหรือคิด ทำไมเราจึงไม่อ้างบ้างล่ะครับว่าการตรัสรู้ทำให้พระองค์ทรงมองเห็นว่ามีอตฺตาจริงๆ แต่อัตตานี้ไม่ใช่อย่างที่นักคิดในสมัยนั้นจินตนาการกันไว้ อตฺตาที่ทรงพบจากการตรัสรู้เป็นอะไรบางอย่างที่บอกด้วยถ้อยคำไม่ได้ อยู่พ้นการตรวจสอบด้วยประสาทสัมผัสของคนธรรมดา มีเพียงพระองค์และพระอรหันต์เท่านั้นที่จะล่วงรู้ว่าอตฺตาที่แท้ของพุทธศาสนานี้เป็นอย่างไร แต่แม้จะทรงทราบว่าสิ่งนี้บอกด้วยถ้อยคำไม่ได้ แต่ก็มีลักษณะกว้างๆบางอย่างที่พอจะบอกได้คือไม่เปลี่ยนแปลงและเป็นสิ่งที่เราสามารถบงการให้เป็นอย่างที่เราต้องการได้ ถ้าตีความอย่างนี้รากฐานของระบบความรู้ในพุทธศาสนาก็คือการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และจากการตรัสรู้นั้นก็ทรงพบว่าอตฺตาที่นักคิดก่อนหน้านี้พยายามแสวงหาไม่ได้เป็นอย่างที่พวกเขาจินตนาการไว้ อตฺตาที่แท้จริงเป็นบางอย่างซึ่งไม่ทรงจำเป็นจะต้องอธิบายเลย เมื่อใดที่ผู้คนปฏิบัติธรรมจนกลายเป็นพระอรหันต์ก็จะทราบเอง แต่เพื่อให้เกิดผลในทางการปฏิบัติบางอย่าง ก็ทรงกล่าวเป็นหลักการกว้างๆเพื่อบอกว่ามีอตฺตาที่วางนี้อยู่ เช่นที่ตรัสว่า หากอะไรก็ตามเป็นอตฺตา สิ่งนั้นต้องไม่เปลี่ยนแปลงและเป็นสิ่งที่เราบงการให้เป็นอย่างที่เราต้องการได้...”

“อาตมาพยายามทำความเข้าใจสิ่งที่ท่านอาจารย์กล่าวมาเมื่อสักครู่ แต่ก็ต้องขอสารภาพว่าไม่อาจจะเข้าใจได้ ท่านอาจารย์เป็นนักปรัชญา อาจจะถนัดในเรื่องการวิเคราะห์ปัญหาอะไรก็ตามแต่

ในทางปรัชญา แต่อาตมาอยากจะตึงนิดหนึ่งว่า เป็นไปได้ไหมที่เรื่องบางเรื่องที่ย่อยๆ ตรงไปตรงมา แต่พอให้นักปรัชญามาวิเคราะห์แล้วกลับกลายเป็นเรื่องยุ่งยากสับสนไปหมด...”

“เป็นไปได้ครับ... แต่ก็ไม่ได้เสมอไป...”

“ที่อาตมาถามเช่นนี้เพราะรู้สึกว่าคุณอาจารย์อ่าน ‘อนัตตลักขณสูตร’ ไม่เหมือนกับที่พวกเราซึ่งเป็นชาวพุทธธรรมดาๆ อ่านกัน พวกเราอ่านกันอย่างไร อาตมาขอถือโอกาสนี้อธิบายให้คุณอาจารย์ฟังนิดหนึ่ง สำหรับท่านผู้ร่วมฟังที่เข้าใจเรื่องนี้แล้วอาตมาก็ต้องขอภัยที่ต้องเล่าซ้ำ เท่าที่อาตมาเข้าใจนั้น เมื่อตอนที่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบวชและแสวงหาโมกขธรรมอยู่นั้น เป็นช่วงเวลาที่การค้นคว้าในทางจิตวิญญาณของชาวอินเดียส่วนหนึ่งดำเนินไปอย่างเข้มข้น ในการเสาะหาสิ่งที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับชีวิตจิตใจของคนเรานั้นย่อมเป็นธรรมดาที่จะต้องมีการใช้ชีวิตชนิดพิเศษเพื่อการนี้ซึ่งก็คือการบวชในรูปแบบต่างๆ หนึ่งในสิ่งสำคัญที่นักบวชต่างๆ ในอินเดียสมัยนั้นพยายามศึกษาค้นหาว่าอยู่ที่ไหนและอยู่ในสภาพที่เป็นอย่างไรก็คือสิ่งที่เรียกกันว่า ‘อัตตา’ หรือ ‘ตัวตน’ อาตมาเชื่อว่าแรกที่เดียวเจ้าชายสิทธัตถะก็อาจใช้เวลาช่วงหนึ่งของการแสวงหาในระยะแรกๆ เสาะหาสิ่งที่เรียกว่าอัตตานี้ แต่ต่อมาเมื่อทรงรู้แจ้งอย่างที่เราเรียกเป็นศัพท์ทางพระพุทธศาสนาว่าได้ตรัสรู้ก็ทรงพบว่าสิ่งที่เรียกว่าอัตตาที่นักบวชจำนวนไม่น้อยในสมัยนั้นพยายามค้นหากันอยู่นั้นไม่ได้มีจริงเลย ทรงถือเป็นหน้าที่ว่าเมื่อจะทรงแสดงธรรมที่ได้ตรัสรู้ จะต้องทรงบอกเล่าความจริงทุกอย่างที่ทรงค้นพบแก่ผู้ฟัง ซึ่งแน่นอนว่าความจริงที่ทรงค้นพบนั้นอาจมีใจความที่ตรงกันข้ามกับความเชื่อหรือความคาดหวังของผู้คนที่เชื่อ

ตามนักบวชที่ตนเลื่อมใสศรัทธาอยู่ไม่มากนักน้อย นักบวชจำนวนห้าคนที่เราเรียกกันว่าปัญจวัคคีย์นั้นเป็นคณะบุคคลที่ได้ทุ่มเทเวลาในชีวิตเพื่อค้นหาสิ่งที่เข้าใจกันในสมัยนั้นว่าเป็น ‘ตัวตนที่แท้’ ของเรา เมื่อการตรัสรู้ทำให้ทรงมองเห็นอย่างทะลุปรุโปร่งว่าตัวตนที่แท้ตามที่เชื่อกันนั้นไม่มีอยู่เลย ก็ย่อมจะทรงเห็นว่าเป็นภารกิจที่จะทรงบอกสหายที่ได้ร่วมใช้ชีวิตแสวงหาธรรมมาด้วยกันในช่วงเวลาหนึ่งว่า ‘อัตตาที่สหายแสวงหามายาวนานนั้นไม่มีดอก’ นี่คือการรู้สึกของอาตมาเวลาที่อ่าน ‘อนัตตลักขณสูตร’ ซึ่งอาตมาค่อนข้างมั่นใจว่าชาวพุทธโดยทั่วไปก็อ่านกันด้วยความรู้สึกอย่างเดียวกันนี้”

(มีเสียงตะโกนจากด้านล่างเวทีสนับสนุนพระว่า “ใช่แล้วครับ ท่านอาจารย์ พวกเราอ่านอย่างที่ท่านอาจารย์ว่ามานั้น”)

“เอาไปเอามาผมก็คิดว่าเราเริ่มวนมาที่จุดตั้งต้นอีกแล้ว ผมไม่เข้าใจว่าทำไมพระคุณเจ้าและท่านผู้ฟังที่ตะโกนอยู่ด้านล่างนั้นจึงไม่เข้าใจสิ่งที่ผมพูดเลย ผมพูดว่าอย่างนี้ครับ (๑) พระพุทธองค์ตรัสไว้ใน ‘อนัตตลักขณสูตร’ ว่า อะไรก็ตามแต่หากเที่ยงแท้ไม่แปรปรวนและอยู่ในวิสัยที่เราสามารถบงการให้เป็นอย่างที่เราต้องการได้ สิ่งนั้นย่อมมีคุณสมบัติเป็นอัตตา (๒) แต่ขันธห้าอันนั้นไม่มีลักษณะที่เที่ยงแท้ไม่แปรปรวน และขันธห้าอันนั้นก็ไม่มีเลยที่เราจะบงการให้เป็นอย่างที่เราต้องการได้ มันก็จะเปลี่ยนมันก็จะเปลี่ยน ที่เป็นอย่างนั้นก็เพราะมันมีวิธิตามธรรมชาติของมัน เมื่อเอาหลักการในข้อหนึ่งมาพิจารณาร่วมกับข้อสอง เราย่อมสรุปได้ว่าขันธห้าอันไม่ใช่อัตตา ตรงนี้ชัดเจนกว่าสิ่งที่พระพุทธองค์ตรัสในพระสูตรนี้ไม่มีที่ใดเลยที่เราจะสรุปได้ว่า ‘ไม่มีดอกอัตตา’ สิ่งที่เรา

สรุปได้จากพระสูตรนี้คือ ‘ประการแรก ชันธห่าไม่ใช่อัตตา ประการที่สอง ที่เป็นอย่างนั้นเพราะชันธห่าไม่มีคุณสมบัติของความเป็นอัตตา ประการที่สาม คุณสมบัติของสิ่งที่จะเป็นอัตตาได้ก็คือสิ่งนั้นเที่ยงแท้ไม่แปรปรวนและเราสามารถบงการให้เป็นอย่างที่เราต้องการได้’ ที่ผมกล่าวมานี้ผมคิดว่าชัดที่สุดแล้ว ขอให้สังเกตนะครับว่า ในพระสูตรนี้ทรงเริ่มต้นจากหลักการบางอย่างเกี่ยวกับอัตตาก่อน จากนั้นจึงเอาหลักนั้นมาเทียบเคียงกับชันธห่า เมื่อเทียบกันแล้วก็ปรากฏว่าชันธห่าไม่มีคุณสมบัติเข้าข่ายของสิ่งที่จะเป็นอัตตาได้ จึงได้ทรงสรุปว่าชันธห่าไม่ใช่อัตตา ข้อสังเกตของผมนั้นเน้นไปที่หลักการเรื่องอัตตา ผมถามว่า หลักที่ว่านี้ทรงได้มาอย่างไร ซึ่งตามทัศนะผม ชาวพุทธที่เชื่อในเรื่องการตรัสรู้ควรตอบว่า หลักนี้ได้มาจากการตรัสรู้ ซึ่งถ้าตอบอย่างนั้นก็แปลความว่า เมื่อได้ตรัสรู้แล้วก็ทรงพบว่ามีของบางอย่างในจักรวาลนี้มีคุณสมบัติเป็นอัตตาของที่ว่านี้ไม่เปลี่ยนแปลงหรือแปรปรวน และเป็นสิ่งที่เราสามารถกำหนดให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ตามที่เราต้องการได้ นี่คือที่มาของหลักการพื้นฐาน เป็นหลักการที่ว่าด้วยธรรมชาติของบางสิ่งในจักรวาล เมื่อมีหลักการนี้อยู่ในมือ เราย่อมสามารถใช้ตรวจสอบสิ่งอื่นๆว่าควรจัดให้อยู่ในหมวดของสิ่งที่จะเป็นอัตตาได้หรือไม่ เท่าที่ผมเข้าใจ ชันธห่านั้นตามความรู้ลึกของพระปัญญาวิคคีย์และคนทั่วไปในอินเดียสมัยนั้นคือองค์ประกอบของชีวิตเราทั้งหมดที่สามารถสัมผัสได้ การที่ทรงบอกว่าสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่อัตตาจึงทำให้ชวนคิดต่อไปว่าในชีวิตของเรานี้อาจมีบางส่วนขององค์ประกอบชีวิตที่สัมผัสไม่ได้ สิ่งนี้อยู่พ้นไปจากชันธห่า และหากว่าสิ่งนี้เข้าข่ายของสิ่งที่ไม่แปรปรวนและเราก็บงการได้ สิ่งนี้ก็ต้องเป็นอัตตา

ผมไม่คิดว่าที่ผมวิเคราะห์มานี้จะขัดกับพระสูตรนี้ตรงไหน เมื่อเป็นเช่นนี้ผมก็ชักไม่แน่ใจแล้วว่า ความเชื่อว่าพระพุทธศาสนาไม่สอนเรื่องอัตตานั้นอาจเป็นอคติที่ส่งทอดกันมาหลายรุ่นคนแล้ว และเราก็ไม่เคยสอบสวนคติความเชื่อที่ว่ามันอย่างจริงจัง สอบสวนกับอะไรก็กับพระพุทธรูปจนกระทั่งได้ตรัสเรื่องนี้เอาไว้เท่าที่เรามีอยู่ ‘อนัตตลักขณสูตร’ นั้น สำหรับผมสำคัญมาก เพราะดูจะเป็นพระพุทธรูปที่บอกชัดเจนว่าอนัตตาทหมายความว่าอย่างไร คนอื่นจะว่าอย่างไรเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็ว่าได้ครับ แต่ท้ายที่สุดแล้วหากเราอยากยืนยันว่าอะไรเป็นพุทธหรือไม่ใช่ เราก็ต้องย้อนกลับไปหาพระศาสนา เรากลับไปหาคนอื่นไม่ได้หรอกครับ” ©

-๕-

“อาตมาคิดว่าตนนั้นพยายามที่จะเข้าใจท่านอาจารย์ แต่อาจเป็นเพราะว่าขอบเขตการรับรู้คำสอนของพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกของอาตมากับของท่านอาจารย์อาจจะไม่เท่ากัน เราจึงมีข้อสรุปในใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ต่างกัน เท่าที่พูดมานี้อาตมาสังเกตว่าพระพุทธวจนะที่ท่านอาจารย์ใช้เป็นหลักในการสอบสวนเรื่องอิตตา-อนัตตานี้มาจาก ‘อนัตตลักขณสูตร’ เป็นหลัก อาตมายอมรับว่าพระสูตรนี้เป็นหนึ่งในพระสูตรหลักของพระพุทธศาสนา แต่เวลาที่เราจะวินิจฉัยปัญหาที่ลึกซึ้งอย่างเรื่องอิตตา-อนัตตานี้ อาตมาถือหลักว่าเราควรใช้ข้อมูลที่กว้างขวางที่สุดเท่าที่สติปัญญาและประสบการณ์ของเราจะไปถึง ในพระไตรปิฎกนั้นมีข้อความอยู่ ๓ บรรทัดเขียนว่า

‘สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา
สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา
สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา’
ข้อความสามบรรทัดนี้แปลว่า
‘สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง
สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์
ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา’

ท่านอาจารย์ก็คงทราบว่สังขารนั้นหมายถึงสิ่งที่เกิดจากเหตุ-ปัจจัย อยู่ในวิสัยที่เหตุปัจจัยจะเข้าไปมีอิทธิพลเปลี่ยนแปลงได้ บางที่ท่านเรียกละนี้ว่า ‘สังขตธรรม’ ตามพระพุทธวจนะสองบรรทัดแรกนั้น สังขตธรรมทุกอย่างมีคุณสมบัติเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง และเป็นทุกข์ ขอให้สังเกตว่าสิ่งที่ไม่เที่ยงและเป็นทุกข์นี้ก็คือ สังขตธรรมเท่านั้น บรรทัดที่สามนั้นเขียนว่า ‘ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา’ การศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างจารีตในไทย... ซึ่งอาตมาก็เข้าใจว่าในลังกาหรือพม่าก็คิดเช่นนี้... ดีความว่า ‘ธรรม’ ในที่นี้หมายเอา ‘ทุกสิ่งที่มีอยู่’ ซึ่งก็คือ ‘สังขตธรรมและอสังขตธรรม’ เมื่อเป็นเช่นนี้เราก็เข้าใจต่อไปว่าพระพุทธวจนะในบรรทัดที่สามนี้มีความหมายเป็นการปิดประตูอย่างสนิทต่อโอกาสที่จะมีอะไรก็ตามแต่ที่เป็นอัตตาในคำสอนของพระพุทธศาสนา ขอให้ท่านอาจารย์สังเกตว่า ใน ‘อนัตตลักขณสูตร’ ที่ว่านั่น พระพุทธองค์ก็ตรัสโดยใช้สูตรสามบรรทัดข้างต้นเหมือนกัน แต่ทรงเอาเฉพาะสังขตธรรมหรือขันธห้าเท่านั้นใส่เข้าไปในสูตรนั้น ซึ่งหากเขียนก็คงเป็นว่า...

ขันธห้าทั้งปวงไม่เที่ยง

ชั้นห้าทั้งปวงเป็นทุกข์

ชั้นห้าทั้งปวงเป็นอนัตตา

เมื่อพิจารณาอย่างนี้ เราจะเห็นว่าแท้ที่จริง สูตรเรื่องอนัตตาใน ‘อนัตตลักขณสูตร’ นั้นเป็นสูตรย่อย ส่วนสูตรเต็มๆหรือสูตรใหญ่ก็เป็นอย่างที่เราจะมาชี้ให้เห็นในตอนต้น สรุปคือปัญหาของท่านอาจารย์นั้นมาจากการที่ท่านอาจารย์ใช้ ‘สูตรเล็ก’ หรือ ‘สูตรย่อย’ สำหรับเป็นฐานในการอภิปรายเรื่องอัตตา-อนัตตา ส่วนอาตมานั้นใช้ ‘สูตรใหญ่’ ครบเต็มที่... ขอเจริญพร...”

“ที่พระคุณเจ้ายกพระพุทธวจนะสามบรรทัดนั้นมาก็ดีแล้วครับ ตรงนี้อีกนั่นแหละที่ผมคิดว่าจะยิ่งเพิ่มปัญหาให้กับพระพุทธศาสนาหนักขึ้นไปอีก และปัญหาที่เพิ่มมานี้เป็นภาระของพระคุณเจ้าที่จะต้องแก้ ไม่ใช่ภาระของผมเลย คืออย่างนี้ครับพระคุณเจ้า... ผมจะยังไม่ให้ความเห็นว่า ผมเห็นด้วยหรือไม่ที่พระคุณเจ้าได้ชี้ให้เห็นว่าในท้ายที่สุดแล้วความเห็นที่ต่างกันระหว่างท่านกับผมนั้นมาจากผมใช้สูตรเล็กที่มีเนื้อหายังไม่สมบูรณ์ ส่วนท่านนั้นเข้าใจเรื่องนี้ผ่านทางสูตรใหญ่ที่มีเนื้อหาสมบูรณ์กว่า... สิ่งที่ผมอยากเรียนถามพระคุณเจ้าเวลานี้คือ พระคุณเจ้ารับได้ไหมหากมีใครสักคนมาชี้ว่าพระพุทธองค์ทรงสอนวันนี้อย่างหนึ่ง แต่วันพรุ่งนี้ทรงสอนอีกอย่างในเรื่องเดียวกันนั้น และในบริบทเดียวกันนั้นด้วย”

“ก็ท่านอาจารย์เล่นพูดปิดทางหมดเช่นนี้ อาตมาก็ต้องรับว่า ไม่อาจรับได้ เพราะตามความหมายที่ปิดช่องให้เดินไม่ได้เช่นนี้ ถ้าพระองค์ทรงทำเช่นนั้นก็แปลว่าไม่ทรงมีหลัก... อันที่จริงพระพุทธองค์ทรงทำสิ่งที่ดูเหมือนจะต่างไปจากเดิมอยู่เหมือนกัน แต่นั่นก็อธิบายได้ว่ามาจากทรงพิจารณาเรื่องนั้นในบริบทใหม่ ถ้าเอาตามที

ท่านอาจารย์กำหนด อาตมาเชื่อว่าจะทรงยืนยันที่จะทำหรือตรัสเหมือนเดิม ขอเจริญพร”

“ถ้าอย่างนั้น พระคุณเจ้าช่วยตอบผมที่เถิดว่าข้อความสองบรรทัดต่อไปนี้ ชัดกันไหม

(ก) อะไรก็ตามที่ไม่แปรปรวนและเรอบงการได้ สิ่งนั้นเป็นอัตตา

(ข) ไม่มีอะไรที่เป็นอัตตา แม้ว่าสิ่งนั้นอาจจะเที่ยงแท้ไม่แปรเปลี่ยนและเรอบงการได้ก็ตาม

พระคุณเจ้าคิดว่าอย่างไร”

“อาตมายังงงๆอยู่... ขออภัย... ขอเวลาให้อาตมาคิดสักนิดหนึ่ง อาตมาไม่เก่งทางตรรกวิทยา...”

“ระหว่างที่พระคุณเจ้าคิดอยู่นี้ ผมขอเพิ่มเติมอย่างนี้ครับ สำหรับผม ข้อความแรกในแง่หนึ่งก็ไม่ถึงกับยืนยันว่ามีสิ่งที่เข้าข่ายจะเป็นอัตตา เพราะข้อความนี้อยู่ในรูปของข้อความที่แสดงเงื่อนไขคือตรัสว่า ‘ถ้าจะมีอะไรสักอย่างในจักรวาลนี้เป็นอัตตา สิ่งนั้นจะต้องมีคุณสมบัติคือเที่ยงแท้ไม่แปรปรวนและเรอบงการให้เป็นอย่างนี้อย่างนั้นได้’ อันข้อความที่แสดงเงื่อนไขนั้นในทางตรรกวิทยาเราถือว่าเป็นข้อความที่ไม่ได้ยืนยันหรือบอกเล่าอะไร ข้อความพวกนี้จะกลายเป็นข้อความที่แถลงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสิ่งต่างๆในโลกก็ต่อเมื่อมีข้อความอื่นเข้ามาช่วย โดยที่ข้อความที่เข้ามาช่วยนั้นจะต้องเป็นข้อความที่บอกเล่าว่ามีอะไรที่เป็นข้อเท็จจริง ผมขอยกตัวอย่างข้อความต่อไปนี้ประกอบ

(ก) ถ้าฝนตก ถนนจะเปียก

(ข) ฝนตก

(ค) ถนนเปียก

ตามข้อความแรกนั้น ไม่มีการยืนยันว่ามีสิ่งทีเรียกว่าฝนและสิ่งทีเรียกว่าถนน แต่ข้อความนี้ยืนยันว่า เมื่อใดก็ตามทีมีฝนและถนน การทีฝนตกลงมานั้นจะทำให้ถนนเปียก ถ้ามีแต่ข้อความแรก เราก็ยืนยันอะไรไม่ได้ แต่ข้อความที่สองนั้นเป็นข้อความทียืนยันว่ามีสิ่งทีเรียกว่าฝนกำลังตกอยู่ ข้อความนี้เลยช่วยให้ข้อความแรกทีไม่ได้ยืนยันอะไรเลยนั้นกลายสภาพมาเป็นข้อความทียืนยันข้อเท็จจริงในธรรมชาติ ดังทีเห็นในข้อความทีสามทีเป็นข้อความสรุป ในทำนองเดียวกัน ลองพิจารณาดูข้อความต่อไปนี้

(ก) ถ้ามีอะไรก็ตามแต่ทีเที่ยงแท้ไม่แปรเปลี่ยนและสิ่งนั้นเราบางการได้ สิ่งนั้นย่อมมีสภาพเป็นอัตตา

ตามความคิดของผมถ้ามีแต่ข้อความนี้ เราก็ยังไม่อาจจะสรุปได้ ว่าพุทธศาสนาคิดอย่างไรเกี่ยวกับเรื่องทีว่ามีอัตตาหรือไม่ พุดง่าย ๆ คือตามข้อความข้างต้นนี้ พุทธศาสนาไม่ได้ยืนยันว่ามีสิ่งทีเที่ยงแท้ไม่แปรเปลี่ยนและเราสามารถบงการได้ แต่ถ้าเมื่อใดก็ตามทีเราหาสิ่งเช่นนี้ได้ สิ่งนี้แหละทีพุทธศาสนาเรียกว่าอัตตา ตามความเห็นของผม แม้ผมจะไม่รู้คัมภีร์พุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งเช่นพระคุณเจ้า แต่ผมก็พอทราบว่ พุทธศาสนานั้นสอนหรือน่าจะสอนว่ามีอะไรบางอย่างทีเที่ยงแท้ไม่แปรเปลี่ยนและสิ่งนั้นเราบงการได้หรืออยู่ในวิสัยทีเป็นหนึ่งเดียวกับตัวเรา ถ้าเช่นนั้นเราก็จะสามารถหาข้อความทีสองทีเป็นข้อความยืนยันข้อเท็จจริงมาเขียนต่อข้อความแรก ทำให้ได้ข้อสรุปดังนี้

(ข) สิ่งนี้เที่ยงแท้ไม่แปรเปลี่ยนและเราบงการได้

(ค) สิ่งนี้เป็นอัตตา

ผมจะยังไม่เสนอว่าตามความคิดของผม อะไรจะเป็นสิ่งทีเราใส่

เข้ามาในข้อความที่สองซึ่งจะมีผลทำให้ข้อความเงื่อนไขที่ตรัสใน ‘อนัตตลักขณสูตร’ กลายมาเป็นที่ข้อความที่ยืนยันความจริงในธรรมชาติไปทันที ซึ่งก็แปลว่าในท้ายที่สุดแล้ว พระสูตรนี้นั้นแหละ ที่บอกเราว่ามีสิ่งที่เรียกว่าอัตตาในบางลักษณะที่พุทธศาสนารับรอง ศาสนาพุทธจึงไม่ได้สอนเรื่องอนัตตาอย่างไม่มีเงื่อนไขดังที่พระคุณเจ้าและชาวพุทธโดยทั่วไปเข้าใจ”

“เอาล่ะ... อาตมาพอที่จะคิดอะไรออกบ้างแล้ว จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ดูเหมือนท่านอาจารย์กำลังจะบอกว่า ใน ‘อนัตตลักขณสูตร’ มีข้อความที่กล่าวเปิดทางว่าอาจมีสิ่งที่เรียกว่าอัตตาได้ แต่ข้อความนั้นก็อยู่ในรูปของประโยคเงื่อนไขที่ตามกฎทางตรรกวิทยา ท่านอาจารย์บอกว่าไม่ได้ยืนยันอะไรทั้งสิ้น แล้วต่อมาท่านอาจารย์ก็ชี้ว่า ตามความเชื่อของท่าน เราสามารถหาข้อความที่จะมาผนวกเข้ากับข้อความเงื่อนไขนั้นทำให้ในท้ายที่สุดแล้ว ‘อนัตตลักขณสูตร’ นั้นแหละที่จะบอกเราว่าพระพุทธองค์ทรงยอมรับว่ามีอัตตาแบบบาง เนื่องจากท่านอาจารย์ยังขยักเอาไว้อยู่ ยังไม่บอกว่าข้อความที่สองที่จะมาเติมเข้าไปนั้นหน้าตาเป็นอย่างไร อาตมาจึงจะขอวกไปที่คำถามแรกที่ท่านอาจารย์ได้ตั้งไว้ว่าสองข้อความที่คัดมาจาก ‘อนัตตลักขณสูตร’ และ ‘ธรรมนิยามสูตร’ นั้นขัดกันหรือไม่ เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้นสำหรับท่านผู้ฟังที่อยู่ข้างล่าง อาตมาขอกล่าวอย่างเปรียบเทียบด้วยอุปมาเรื่อง ‘กาลมุต’ ที่ได้กล่าวถึงก่อนหน้านี้ ลองพิจารณาดูข้อความสองข้อความต่อไปนี้

(ก) ถ้าสิ่งนี้มีคุณสมบัติคืออยู่พ้นกาลเวลาและไปไหนก็ไม่ต้องใช้เวลาในการเดินทางเลย สิ่งนั้นเราจะเรียกว่า ‘กาลมุต’

(ข) อะไรๆในจักรวาลนี้ไม่มีแม้สักอย่างที่จะมีคุณสมบัติเข้าข่าย

เป็น ‘กาลมุต’

สำหรับอาตมา สองข้อความนี้ไม่ได้ขัดแย้งกันเลย นอกจากจะไม่ขัดกันแล้ว ยังช่วยเสริมกันให้สมบูรณ์ด้วย หมายความว่าข้อความที่สองนั้นช่วยเติมส่วนที่ขาดให้แก่ข้อความแรก ตามข้อความข้างต้น ผู้ที่พูดข้อความแรกกล่าวอย่างเป็นเงื่อนไขกว้างๆว่า ‘ถ้าคุณสามารถหาของที่มีคุณสมบัติต่อไปนี้มาได้ ผมจะยินดียอมรับว่าเจ้าตัวกาลมุตในตำนานนั้นมีจริง’ นี่คือนั่นที่เขากล่าว ซึ่งยังไม่ยืนยันหรือยอมรับว่าตัวกาลมุตที่ว่านั้นสำหรับเขามีหรือไม่ ต่อมาเขาก็พูดข้อความที่สอง ซึ่งจากข้อความนี้ เขาได้ประกาศข้อค้นพบของเขาที่สำคัญว่า ‘ในท้ายที่สุดแล้วความพยายามโดยใครก็ตามแต่ที่จะแสวงหาสิ่งที่เข้าข่ายจะเป็นตัวกาลมุตได้นั้นจะล้มเหลวเสมอ เพราะในความเป็นจริงไม่มีอะไรในจักรวาลนี้ที่จะเข้าข่ายที่ว่านั้น’ ในทำนองเดียวกัน เราอาจจินตนาการได้ว่า เมื่อแรกที่ตรัส ‘อนัตตลักขณสูตร’ นั้นจะด้วยเหตุผลใดก็ตามแต่ทรงพบว่าสิ่งแรกที่สำคัญมากก็คือการขจัดความคิดของพระปัญจวัคคีย์ที่เห็นว่าชั้นห้านี้เป็นตัวตน ทรงชี้ให้พระปัญจวัคคีย์ค่อยๆพิจารณาไปว่าชั้นห้าแต่ละอย่างนั้นจะเป็นตัวตนของเราได้ไหม ซึ่งพระปัญจวัคคีย์ก็เห็นเองว่าไม่ได้ เพราะสิ่งเหล่านี้มีทางไปของตนเอง เมื่อเหตุปัจจัยที่หนุนเนื่องชั้นห้าอยู่เปลี่ยนไป ชั้นห้าก็ต้องเปลี่ยนโดยที่เราจะเข้าไปขวางให้เป็นไปในทางที่ตนต้องการไม่ได้ ผลของพระธรรมเทศานี้ก็ส่งให้พระปัญจวัคคีย์บรรลุธรรมกลายเป็นพระอรหันต์หมด อาตมาเชื่อในพระโพธิญาณของพระพุทธองค์ในการที่จะทรงทราบว่าควรเทศนาเรื่องอะไรแก่บุคคลที่นั่งอยู่ต่อพระพักตร์นั้นอย่างที่เขาจะได้ประโยชน์สูงสุด ทรงคำนึงถึงประโยชน์ของผู้ฟังเป็นหลัก

ไม่ได้ทรงเป็นนักคิดหรือนักปรัชญาที่จะมาหวังว่าถ้อยคำของตนนั้น
 รัตกุมในทางตรรกวิทยามากน้อยเพียงใด เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ไม่
 ยุติธรรมหรือไม่เป็นธรรมต่อพระองค์ที่เราจะเอาหลักการทาง
 ปรัชญาหรือตรรกวิทยาเข้าจับพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงบน
 พื้นฐานของพระเมตตาต่อผู้ฟังเป็นหลักนั้น สรุปคืออาตมาเห็นว่า
 ใน ‘อนัตตลักขณสูตร’ นั้นแม้จะมีช่องทางในทางตรรกวิทยาที่จะ
 ตีความว่าทรงเปิดทางให้แก่ความเป็นไปได้ที่จะมีอัตตาแบบที่
 พระพุทธศาสนาไม่ขัดข้องที่จะยอมรับ แต่นั่นก็เป็นเรื่องของตรรก-
 วิทยา ที่อาตมาเพิ่งพูดไปว่าไม่เป็นธรรมที่จะเอาสิ่งนี้มาจับพระ
 ธรรมเทศนาที่เกิดอย่างเป็นธรรมชาติและอย่างที่มุ่งประโยชน์ผู้ฟัง
 เป็นหลัก ท่านอาจารย์ก็คงเข้าใจว่า บางครั้งคำปลอมโยนลูกเพื่อให้
 ลูกสบายใจโดยพ่อแม่ที่รักลูกนั้นจะเอาตรรกวิทยามาจับไม่ได้เลย
 เพราะถ้าเอาสิ่งนี้มาจับเราอาจพบว่าพ่อแม่พูดไม่มีเหตุผล อาตมา
 อยากถามว่าในสถานการณ์นั้นอะไรสำคัญกว่ากันระหว่าง ‘เหตุผล’
 กับ ‘การที่ลูกสามารถคลายจากความทุกข์ได้’ ถ้าเรายอมรับว่าอย่าง
 หลังสำคัญกว่า อาตมาก็อยากถามว่าแล้วเราจะต้องเอาตรรกวิทยา
 มาจับข้อความแบบนี้ไปเพื่ออะไรกัน แต่เอาละ เนื่องจากพระพุท-
 ธานันได้เปิดเผยสถานะของตนว่าเป็นศาสนาที่ยินดีรับการ
 วิพากษ์วิจารณ์ด้วยเหตุผลจากผู้อื่น อาตมาจึงรับได้ที่ท่านอาจารย์
 ได้ใช้หลักทางปรัชญาและตรรกวิทยาเพื่อมาทำความเข้าใจปัญหา
 เรื่องอัตตา-อนัตตาอย่างที่เรากำลังพูดกันอยู่นี้ อาตมาขอต่อนิด
 หนึ่งว่า หลังจากที่ได้ทรงแสดงหลักการเรื่องอนัตตาตามที่เราเห็นในพระ
 ธรรมเทศนาที่ทรงแสดงแก่พระปัญจวัคคีย์แล้ว อาจเป็นไปได้ที่ทรง
 พบว่ามีสาวกของพระองค์บางส่วนซึ่งน่าจะเป็นพวกคนหนุ่มๆที่

เรียนปรัชญามาก่อนที่จะบวชเกิดข้อสงสัยว่าที่ตรัสไว้เช่นนั้นแปลว่า
ทรงใช้อำนาจว่ามีอรรถาธิบายที่พระพุทธศาสนาสามารถรับได้ใช่
หรือไม่ ทรงเกรงจะมีคนเข้าใจเลยเถิดไป จึงได้ตรัสล่ำทับด้วย
ข้อความที่ว่า ‘*ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา*’ สำหรับอาตมา พระพุทธ-
วจนะบรรพตนี้คือประตูที่ทรงปิดแล้วอย่างสนิทต่อข้อกังขาของ
สาวกแห่งพระองค์เองหรือของคนนอกศาสนาว่า พุทธศาสนาคิดว่า
มีอรรถาธิบายตัวตนแท้ๆของมนุษย์หรือไม่”

“คำบรรยายของพระคุณเจ้าลึกซึ้งงดงามมาก... มีเหตุมีผล มี
ความเชื่อมโยงจากข้อความหนึ่งไปหาข้อความหนึ่งอย่างทีละขั้น
ยากจะปฏิเสธ... แต่พระคุณเจ้าครับ ไหนๆเราก็ถกกันมาไกลขนาด
นี้ ผมขอถือโอกาสที่จะตั้งตัวให้พ้นจากอิทธิพลแห่งความรู้สึกที่เกิด
จากถ้อยคำของพระคุณเจ้าเมื่อสักครู่นี้ก่อน ผมว่าเราพักกันสัก ๒๐
นาทีดีไหมครับ ท่านผู้ฟังจะได้ไปห้องน้ำห้องท่าด้วย พระคุณเจ้าก็
จะได้พักฉันทันที เดี่ยวเรามาพบกันต่อหน้าครับ...”

(มีการพัก ผู้คนในห้องประชุมส่วนหนึ่งเดินออกไปเข้าห้องน้ำ
หรือไม่ก็ออกไปสูดอากาศ บางส่วนจับกลุ่มคุยกัน บางคนท่าทาง
เอาจริงเอาจังกับสิ่งที่ตนได้ฟังมาก มีบางคนพูดว่าไม่เห็นว่าการ
ปรัชญาคนนี้จะพูดดีตรงไหน แต่พระอาจารย์ชี้พูดชัดเจน แต่บาง
คนก็แย้งว่าที่อาจารย์ปรัชญาตั้งข้อสังเกตบางอย่างนั้นน่าสนใจ...
เวลาผ่านไปราว ๒๐ นาทีคนส่วนใหญ่ก็กลับเข้ามายังห้องประชุม
บนเวทีวิทยากรสองท่านก็พร้อมอยู่สำหรับช่วงต่อไป) ©

-๖-

“ขอต้อนรับเข้าสู่ช่วงที่สองนะคะ... ในรอบนี้ผมขอทบทวนความจำท่านผู้ฟังนิดหนึ่ง คำถามที่ผมทิ้งค้างเอาไว้ในช่วงแรกนั้นมีว่า ข้อความจากพระสูตรสองพระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องอนัตตาเหมือนกันนั้นขัดกันหรือไม่ พระคุณเจ้าท่านได้ตอบไว้อย่างชัดเจนแล้วว่าไม่ขัด นอกจากจะไม่ขัด สองข้อความนี้ยังสนับสนุนกันให้สมบูรณ์การตีความของพระคุณเจ้านั้นหากท่านผู้ฟังไม่สังเกตให้ดีจะไม่เห็นพิรุณ แต่ผมสังเกตเห็น พิรุณที่ว่ามันเป็นอย่างนี้ครับ ก่อนอื่น ผมขอทบทวนนิดหนึ่งว่าในตอนต้นนั้นผมได้เรียนถามพระคุณเจ้าว่าข้อความ ๒ ข้อความต่อไปนี้ขัดแย้งกันหรือไม่ สองข้อความที่ว่านั้นคือ

(ก) อะไรก็ตามที่ไม่แปรปรวนและเรขางการได้ สิ่งนั้นเป็นอัตตา

(ข) ไม่มีอะไรที่เป็นอัตตา แม้ว่าสิ่งนั้นอาจจะเที่ยงแท้ไม่แปรเปลี่ยนและเราบงการได้ก็ตาม

สำหรับผม สองข้อความนี้ขัดกัน ความขัดกันนั้นดูจาก หนึ่งในข้อความแรกกล่าวในเชิงเปิดทางว่า “ถ้าท่านสามารถหาอะไรก็ตาม แต่ที่มีคุณสมบัติคือไม่แปรปรวนเปลี่ยนแปลงและเป็นสิ่งที่เราบงการให้เป็นอย่างที่เราต้องการได้ ข้าพเจ้าจะถือว่าสิ่งนั้นเป็นอัตตา” สอง แต่ข้อความที่สองกลับกล่าวปิดทางว่า “ต่อให้คุณหาสิ่งนั้นมาได้ ข้าพเจ้าก็ไม่เรียกว่าอัตตา” ความขัดแย้งนี้จะเห็นได้ว่ามาจากการไม่ยืนอยู่ที่จุดยืนเดิม แต่สองข้อความนี้ เมื่อแปลความพระคุณเจ้ากลับแปลว่า

(ก) อะไรก็ตามแต่ที่ไม่แปรปรวนและเราบงการได้ สิ่งนั้นเป็นอัตตา

(ข) แม้หลักการจะเปิดทางเช่นนั้น แต่ในความเป็นจริงไม่มีอะไรที่จะมีคุณสมบัติเป็นอัตตาได้

เมื่อแปลความเช่นนี้ก็ป็นธรรมดาครับที่ท่านจะเห็นว่าสองข้อความนี้ไม่ขัดกัน เพราะข้อความแรกกล่าวเปิดทางไว้ แล้วข้อความที่สองก็ยังมีน้ำเสียงของการเปิดทางอยู่ในแง่หลักการ แต่ปิดทางในทางปฏิบัติหรือทางข้อเท็จจริงเท่านั้นเอง แต่สำหรับการตีความของผม สองข้อความนี้ขัดกัน เพราะข้อความแรกเปิดทางในทางหลักการเอาไว้ แต่หลักการที่ว่านั้นกลับถูกปิดด้วยข้อความที่สอง ขอให้พระคุณเจ้าและท่านผู้ฟังสังเกตด้วยนะครับว่า ตามความเห็นของผม ข้อความที่จะขัดกันจะต้องเป็นข้อความประเภทเดียวกัน เช่นเป็นข้อความที่พูดถึงหลักการเหมือนกัน ถ้าเป็นข้อความคนละประเภท แม้จะขัดกัน แต่ในทางตรรกวิทยาเราไม่ถือ

ว่าขัด เช่นชายคนหนึ่งพูดในวันหนึ่งว่า ‘ถ้ามีใครสักคนในโลกนี้สูง ๑๐๐ เมตร ผมยินดีจะเรียกเจ้าหมอนั้นว่าเปรต’ แล้วต่อมาอีกวันหนึ่งเขาก็พูดว่า ‘ไม่มีหอรอกครับเปรตในโลกนี้เพราะไม่มีมนุษย์คนใดจะสูงถึง ๑๐๐ เมตรได้’ สองข้อความนี้ในทางตรรกวิทยาเราไม่ถือว่าขัดกันครับ...เพราะอะไร... เพราะเป็นข้อความคนละประเภท ข้อความแรกพูดถึงหลักการยอมรับว่าอะไรจะถือว่าเป็นเปรตได้ แต่ข้อความที่สองไม่ได้พูดถึงหลักการ แต่พูดถึงข้อเท็จจริง ถ้าข้อความที่สองพูดว่า ‘ต่อให้ท่านหาคนที่สูง ๑๐๐ เมตรมาให้ข้าพเจ้าดูได้ ข้าพเจ้าก็ไม่ถือว่านั่นคือเปรตดอก’ อย่างนี้สิครับ สองข้อความนี้จึงจะขัดแย้งกัน”

“เอาละ... อาตมาพอจะจับใจความสำคัญของสิ่งที่ท่านอาจารย์กำลังพยายามจะนำเสนอ เนื่องจากเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญในทางหลักการ อาตมาจึงจะถือโอกาสขอรับรองท่านผู้ฟังทั้งหลายว่าได้โปรดอดทนฟังเรื่องนี้ต่อไป สำหรับอาตมานั้น เมื่อใดก็ตามที่มีผู้สามารถกล่าวได้อย่างมีน้ำหนักจนมีคนเชื่อตามว่าพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธศาสนาอย่างเถรวาทไม่ปฏิเสธอัตตา นั่นก็เท่ากับว่าทุกสิ่งทุกอย่างในพระพุทธศาสนาถูกทำลายลงไปหมด อาตมาเชื่อตามที่คัมภีร์อรรถกถากล่าวว่าเอกลักษณ์ที่ทำให้พระพุทธศาสนาแตกต่างไปจากศาสนาอื่นๆในโลกนั้นก็อยู่ตรงเรื่องที่ว่าพระพุทธศาสนาไม่ยอมรับว่ามีอัตตานี้แหละ ดังนั้นจึงอยากให้ท่านผู้ฟังอดทนที่จะฟังการวิเคราะห์ของอาตมาต่อไปสักนิดหนึ่ง มีคำถามอยู่คำถามหนึ่งที่อาตมาอยากเรียนถามท่านอาจารย์ ทำไมท่านอาจารย์จึงแปลความประโยคว่า ‘ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา’ ว่ามีความหมายเท่ากับ ‘ต่อให้ท่านหาอะไรก็ตามแต่ที่เที่ยงแท้ไม่

แปรเปลี่ยนและอยู่ในวิสัยที่เราบงการได้มาให้ดูได้ ข้าพเจ้าก็จะไม่เรียกสิ่งนั้นว่าอัตตา’ เราเริ่มต้นกันที่ตรงนี้จะดีไหม เจริญพร”

“อ้อ... ที่ผมแปลความอย่างนั้นผมแปลจากที่ท่านผู้รู้มักจะกล่าวอธิบายข้อความนั้นอย่างนั้น ผมนั้นไม่รู้ภาษาบาลีเลยแม้แต่นิดเดียว จึงไม่อาจหาญจะไปแปลหรือตีความประโยคนี้แต่อย่างใดทั้งสิ้น คำแปลในภาษาไทยนั้นผมมองไม่ออกดอกครับว่าสื่อไปในทางที่จะเป็นข้อความบอกหลักการหรือข้อเท็จจริง แต่เท่าที่ผมสดับตรับฟังมา ท่านผู้รู้มักอธิบายข้อความนี้ว่าเป็นการปฏิเสธอัตตาในเชิงหลักการ พระคุณเจ้าเองก็เขียนไว้ในหนังสือหลายเล่มของท่านในทำนองนั้นไม่ใช่หรือครับ”

“หมายความว่าเท่าที่ท่านอาจารย์สังเกต ผู้รู้ทางพระพุทธศาสนาในบ้านเรามักอธิบายเรื่องอนัตตาอย่างชนิดที่ทำให้ท่านอาจารย์เข้าใจว่าพระพุทธศาสนาปฏิเสธว่าในเชิงหลักการอัตตาเป็นสิ่งที่เป็นไปได้”

“ถูกต้องครับ”

“อันนี้อาตมาต้องเรียนชี้แจงท่านอาจารย์ตามความสัตย์จริงว่าเมื่ออาตมาต้องพูดหรือเขียนเกี่ยวกับเรื่องอนัตตานั้น อาตมาไม่เคยคิดหรือจงใจว่าจะให้ความหมายของการไม่ยอมรับอัตตาของพระพุทธศาสนานั้นเป็นแบบไหน อาตมาไม่ใช่นักปรัชญา หรือนักตรรกวิทยา จึงไม่รู้ดีกว่าสาระในทางปรัชญาหรือตรรกวิทยาของสิ่งที่ตนพูดออกไปนั้นเป็นอย่างไร แต่อาตมารู้อย่างหนึ่งคือ พระพุทธศาสนาไม่สอนให้เราเชื่อว่ามีอัตตา ทุกสิ่งในจักรวาลนี้ล้วนแล้วแต่มีสภาพเป็นอนัตตา ขอเจริญพร”

“ก็ตรงจุดนี้แหละครับที่ผมต้องการชี้ให้พระคุณเจ้าเห็นว่าคือ

ปัญหาที่ทำให้เราไม่เข้าใจกันในเรื่องที่ว่าพระนิพพานนั้นจะเป็น
อัตตาได้ไหม ที่เราทะเลาะกันด้วยเรื่องนี้ในวงการพุทธศาสนาใน
บ้านเราเวลานี้ก็เพราะชาวพุทธที่เห็นต่างกันในเรื่องนี้ไม่เคยเข้าใจว่า
ลึกๆนั้นตนกำลังพูดอะไรออกไปเกี่ยวกับเรื่องอัตตา-อนัตตา”

“แต่เอาเถิด... อาตมาจะพยายามชวนท่านอาจารย์ทะล่อมความ
คิดเข้ามาให้ชัด จะได้ถือโอกาสว่าการเสวนากันคราวนี้น่าจะช่วยให้
เราได้มีดวงตาสว่างขึ้นบ้างว่าเรื่องนี้เราจะเห็นอย่างไรกันดี”

“ผมขอต่อประเด็นที่พระคุณเจ้าตั้งค้างไว้อย่างนี้นะครับ สำหรับ
ผม ข้อความใน ‘อนัตตลักขณสูตร’ นั้นเปิดทางในแง่ทฤษฎีหรือ
ความเป็นไปได้ หรือในทางหลักการ ว่าพระพุทธานุศาสนียินดีจะ
ยอมรับว่ามีอะไรบางอย่างเป็นอัตตา ถ้าจะมีใครสามารถหาสิ่งที่เข้า
ข่ายมีคุณสมบัติตามที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ ตรงนี้พระคุณเจ้าจะ
ว่าอย่างไร เอาตรงนี้ก่อนครับ”

“ถ้าจำกัดอยู่เฉพาะพระสูตรนี้ก็ต้องเป็นอย่างที่ท่านอาจารย์ว่า
มา ถูกแล้วที่จะสรุปอย่างนั้น ขอเจริญพร”

“ผมมีคำถามที่จะเรียนถามพระคุณเจ้า... เป็นความจริงหรือครับ
ที่ว่าภายในตัวเรานี้ไม่มีอะไรเลยที่ไม่เปลี่ยนแปลงและสิ่งนั้นแหละ
ที่เป็นตัวเรา ซึ่งเมื่อเป็นตัวเราแล้วก็ยอมเข้าข่ายมีคุณสมบัติว่าเป็น
สิ่งที่เราบงการได้... พระคุณเจ้าไม่เคยสงสัยเรื่องนี้บ้างหรือครับ”

“ไม่เคย เจริญพร”

“พระคุณเจ้าพูดจริงหรือครับ... ไม่น่าเชื่อ...”

“จริงตามนั้น เจริญพร”

“ไม่เป็นไรครับ... ผมเชื่อพระคุณเจ้า... ท่านเป็นสมณะ ต้องพูด
คำสัตย์อยู่แล้ว... พระคุณเจ้าครับ พระพุทธเจ้านั้นทรงสอนว่า ชีวิต

มนุษย์นั้นต่างจากสวะที่ลอยไปตามกระแสน้ำตรงที่สวะเลือกเส้นทางชีวิตตนไม่ได้ กระแสน้ำและปัจจัยแวดล้อมอื่นๆเช่นลม นำพาไปทางใด มันก็ต้องไปตามนั้น จะขัดขึ้นไม่ได้เลย แต่ชีวิตมนุษย์นั้นมีแก่นสารบางอย่างที่ทำให้มนุษย์นั้นสามารถที่จะฟัน สิ่งแวดล้อมซึ่งสมควรชักนำชีวิตเขาไปในทางร้าย ทว่าเขากลับสามารถทวนกระแสอันเลวร้ายนั้นนำพาชีวิตตนไปในทางดีได้ สิ่งที่ผมอยากให้พระคุณเจ้ายืนยันคือ จริงหรือไม่ที่พระพุทธเจ้าทรงสอนอย่างที่ผมกล่าวมานั้น...”

“จริง เจริญพร”

“ถ้าอย่างนั้น เราจะบอกว่าชีวิตนี้ไม่มีอะไรเป็นของเราสักอย่าง ได้อย่างไร ถ้ามีอะไรบางอย่างที่สามารถนำพาตนไปในทางที่ดีได้ อย่างนั้น”

“อาตมายังไม่เข้าใจประเด็นของท่านอาจารย์ จะช่วยขยายความ สักหน่อยได้ไหม เจริญพร”

“คืออย่างนี้ครับ เราไปดูเป็นเรื่องๆก็ได้ ใน ‘อนัตตลักขณสูตร’ นั้นเอง พระพุทธองค์ตรัสว่า รูปไม่ใช่ตัวเรา เพราะเราสั่งมันไม่ได้ อันนี้ผมยอมรับ ร่างกายของเรานั้นมีระบบการทำงานของมันเอง หัวใจนั้นเต้นอย่างที่ไม่ได้เกิดจากการสั่งของเราเลย เซลล์ในร่างกายเราตายไปและเกิดใหม่อยู่ทุกวันอย่างที่เราไม่ได้สั่ง และเมื่อถึงวันหนึ่งเมื่อกายมันแก่ชรา มันก็ไม่อาจทำงานได้ มันก็ไปตามทางของมัน เรื่องเวทนาอันได้แก่ความรู้สึกสุขทุกข์หรือเฉยๆก็เช่นกัน เมื่อทำมีดบาดมือ เราเจ็บ เราสั่งให้ความเจ็บนั้นหายไปไม่ได้ ถ้าจะหายมันก็หายไปตามเงื่อนไขปัจจัยเช่นเพราะการกินยาระงับ ซึ่งนั่นก็ไม่ใช่เพราะอำนาจหรือการบงการของเราเลย สัญญาอันได้แก่

ความจำได้หมายรู้ก็ไม่ต่างกัน บางวันผมเองก็จำสิ่งที่ไม่น่าจะลืมเลยไม่ได้ พยายามนึกก็นึกไม่ออก แต่สักพัก อยู่ๆมันก็โผล่มาเอง วิชาญาณอันได้แก่การเห็น ได้ยิน เป็นต้นก็เช่นกัน เมื่อคนงานข้างบ้านทุบปูนเสียงดัง ผมที่นั่งทำงานอยู่แถวนั้นก็ต้องได้ยิน จะสั่งให้การได้ยินหายไปได้ไม่ได้ นี่คือนิสัยที่ผมยอมรับว่าไม่ใช่ตัวเรา”

“ท่านอาจารย์ข้ามสังขารไป...”

“อ้อ... ใช่ครับ... ที่ข้ามเพราะผมต้องการขยับเอาไว้แสดงความเห็นเกี่ยวกับขั้นตอนนี้เป็นพิเศษ... คืออย่างนี้ครับ เท่าที่ผมพอจะรู้มาบ้างจากการอ่านหนังสือทางพุทธและเท่าที่ได้ไถ่ถามเพื่อนอาจารย์ที่เป็นมหาเปรียญเก่าที่ภาควิชาเดียวกัน ผมเข้าใจว่าสังขารนั้นหมายถึงแรงขับตามธรรมชาติข้างในมนุษย์ที่เกิดมาพร้อมกับเรา ตั้งแต่เราเกิด แรงขับนี้แบ่งเป็นสองส่วนคือส่วนดีกับส่วนไม่ดี พระอภิธรรมเรียกแรงขับนี้ว่าเจตสิก แรงขับฝ่ายดีท่านเรียกว่ากุศลเจตสิก แรงขับฝ่ายร้ายท่านเรียกว่าอกุศลเจตสิก สิ่งที่ผมใช้คำว่าแรงขับนี้จะเป็นอย่างไรรู้ตามที่เถิด แต่ผมเข้าใจว่าสิ่งนี้อาจตั้งคำถามเรื่องความเป็นอนัตตาได้มากและแตกต่างไปจากขั้นตัวอื่นๆที่ผมไม่ค่อยตั้งใจสงสัยในความเป็นอนัตตาของขั้นเหล่านี้ พระคุณเจ้าครับ... เมื่อมีคนมาด่าผมอย่างหยาบๆต่อหน้าสาธารณชน ผมโกรธความโกรธนี้เป็นสังขารอย่างหนึ่งใช่ไหมครับ”

“เจริญพร ถูกต้อง”

“พระคุณเจ้าอธิบายความเป็นอนัตตาของความโกรธนี้อย่างไร”

“อ้อ ไม่ยากเลยเจริญพร ความโกรธนี้เป็นอนัตตาในความหมายว่ามันย่อมเกิดจากเหตุปัจจัย เหมือนเราเอาก้อนเหล็กฟาดลงไปที่แผ่นหินแข็งๆ ประกายไฟก็เกิดอย่างช่วยไม่ได้ ความโกรธก็

เหมือนประกายไฟ มันไม่ได้เกิดตามอำเภอใจของตน แต่มันเกิดเพราะจำต้องเกิดเนื่องจากเหตุปัจจัยพร้อมมูล อาตมาคิดว่าหากกล่าวอย่างที่เขาบ้านธรรมดาจะเข้าใจได้ บางทีความเป็นอนัตตาของสิ่งนั้นก็อาจอธิบายได้ด้วยการชี้ว่า ถ้าสิ่งนั้นเกิดหรือปรากฏอย่างช่วยไม่ได้ แสดงว่ามันไม่มีอำนาจในตนที่จะเลือกเกิดหรือไม่เกิด นี่แหละคือสถานะที่เรียกว่าอนัตตา”

“อุปมานี้ชัดเจนมากครับ ผมเข้าใจ... แต่พระคุณเจ้าจะอธิบายความเป็นอนัตตาของเหตุการณ์ต่อไปได้อย่างไร สมมติว่ามีเด็กวัยรุ่นคนหนึ่งเกิดในสลัม เขามีเพื่อนที่เป็นวัยรุ่นด้วยกันหลายคนในแต่ละวันเพื่อนๆ เหล่านี้จะจับกลุ่มมั่วสุมในเรื่องที่ไร้สาระ บางครั้งก็เลยไปถึงมั่วสุมกับเรื่องที่เป็นอบายมุข เพื่อนๆ เหล่านี้พยายามชักชวนเขาให้เข้าร่วม เขาเคยเข้าร่วมอยู่ช่วงหนึ่ง แต่แล้ววันหนึ่งเขาก็เกิด ‘คิดได้’ ด้วยตนว่าชีวิตไม่ควรที่จะจมอยู่กับความเลวร้ายเช่นนั้น เขาแยกตัวออกมาจากเพื่อนๆ สุดท้ายแทนที่จะจบชีวิตลงด้วยการเป็นอาชญากรอย่างเพื่อนๆ วันนี้เขาเรียนจบมหาวิทยาลัยด้วยทุนของรัฐบาล เป็นนักกฎหมาย มีอาชีพและมีชีวิตที่ดีงาม คำถามผมคือ ความคิดดีๆ ที่เกิดขึ้นในใจของเด็กหนุ่มคนนี้ พระพุทธศาสนาก็เรียกว่าสังขารใช้ไหมครับ”

“เจริญพร ถูกแล้ว”

“พระคุณเจ้าจะอธิบายความเป็นอนัตตาของความคิดดีๆ นั้นอย่างไร”

“ก็คงไม่ต่างจากเรื่องความโกรธที่ผ่านมา เจริญพร”

“อย่างไรครับ”

“คืออย่างนี้เจริญพร... ถ้าเรายอมรับกฎความเป็นเหตุปัจจัยที่ว่า

ไม่มีสังขตธรรมใดที่ไม่เกิดจากเหตุปัจจัย เราก็ต้องยอมรับต่อไปว่า ‘ความคิดดีๆ’ ตามสำนวนท่านอาจารย์นั้นก็ต้องมาจากเหตุปัจจัย เช่นกัน เพราะสิ่งนี้พระพุทธศาสนาเรียกว่ากุศลเจตสิก เป็นสังขตธรรมอย่างหนึ่ง...”

“กราบประทานอภัยครับพระคุณเจ้า เรื่องที่ความคิดดีๆเกิดจากเหตุปัจจัยนั้นผมไม่สงสัย เพราะผมยอมรับว่าเมื่อคนเราจะเกิดความคิดอะไรขึ้นนั้นมันต้องมีปัจจัยแวดล้อมอะไรสักอย่างมากระตุ้น กรณีของเด็กหนุ่มที่ผมกล่าวข้างต้น แน่่อนก่อนที่เขาจะเกิดความคิดในทางที่ดี เขาก็ต้องประสบอะไรบางอย่างมาก่อน เช่น เห็นเพื่อนส่วนใหญ่ใช้ชีวิตที่ไร้สาระหรือไร้ศีลธรรม และชีวิตที่ไร้สาระหรือไร้ศีลธรรมเช่นนี้ก็มักจบลงที่คุกตะราง เขาจึงเกิดความคิดว่าทำไมเราจะต้องเป็นอย่างเพื่อนด้วยล่ะ เห็นใช่ไหมครับว่า เหตุปัจจัยของความคิดดีๆที่ว่านี่ก็คือปัจจัยทั้งหลายแหล่ที่เด็กหนุ่มคนนี้ประสบ ทั้งหมดเป็น ‘ข้อมูล’ ที่ในท้ายที่สุดแล้วก็ผลักดันให้เขาคิดไปในทางที่ดี ทั้งหมดนี้ผมเข้าใจ แต่ประเด็นของผมนั้นอยู่ที่ว่า ทำไมเราจึงไม่คิดว่าความคิดดีๆนั้นคือตัวตนที่แท้ของเด็กหนุ่มคนนั้น หรืออาจจะเป็ตัวตนที่ซ่อนอยู่ในคนทุกคน ถ้าเราคิดอย่างนั้นเหตุปัจจัยทั้งหลายก็ไม่ได้สร้างความคิดที่ดีๆที่ว่านี้ เหตุปัจจัยเพียงแต่กระตุ้นให้เด็กหนุ่มนั้นค้นพบตัวตนที่แท้ของตน ตามการวิเคราะห์ของผม นี่อาจเป็นอัตตาอย่างหนึ่งในชีวิตมนุษย์...”

“ขออภัย อาตมายังพูดไม่ทันจบ ท่านอาจารย์ก็แทรกเข้ามาก่อน เรื่องของเรื่องก็คือว่า ถ้าเราคิดว่าความคิดดีๆนั้นเกิดจากเหตุปัจจัย เราก็ต้องสรุปว่าความคิดดีๆนั้นก็เป็นอนัตตา เพราะเมื่อมีปัจจัยอันเหมาะสมแก่การที่มันจะเกิดรวมหลอมกันเข้าอย่างเหมาะสม มัน

ก็เกิด ที่มันเกิดอย่างนั้นก็ไม่ใช่เพราะมันตั้งใจจะเกิดเองด้วยตัวของมันเอง แต่มันถูกสร้างด้วยเหตุปัจจัย อุปมาเหมือนเมื่อท่านอาจารย์เอาสิ่งของจำนวนหนึ่งที่ใช้ในการปรุงอาหารเช่นเนื้อ ปลา ผัก พริก น้ำปลา เป็นต้นมารวมกันเข้าอย่างเหมาะสม รสอร่อยก็เกิด รสอร่อยนั้นไม่ได้เลือกเกิดเอง แต่มันถูกสร้าง สร้างจากอะไร ก็สร้างจากเหตุปัจจัยคือความพอเหมาะลงตัวกันพอดีขององค์ประกอบต่างๆที่ใช้ในการปรุงอาหาร นี่คือสถานะที่เป็นอนัตตา ความคิดดีๆของมนุษย์เช่นเห็นคนยากคนจนแล้วตัดสินใจตั้งมูลนิธิสงเคราะห์คนยากจนก็เหมือนรสอร่อยของอาหารที่อาตมายกมาเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบ คือเกิดจากเหตุปัจจัย... เมื่อเป็นเช่นนั้นมันก็ต้องเป็นอนัตตา... ขอเจริญพร”

“ผมมีเรื่องแย้งพระคุณเจ้าอย่างฉกฉกรรจ์เกี่ยวกับคำอธิบายของท่านและตัวอย่างเปรียบเทียบ... ประการแรก ผมคิดว่าการบอกว่าความคิดดีๆเกิดจากเหตุปัจจัยนั้นเป็นการบอกอย่างไม่ได้วิเคราะห์แยกแยะให้ลึก ในทางปรัชญานั้น การวิเคราะห์เรื่องสาเหตุและผลเรากระทำอย่างลงลึกและค่อยเป็นค่อยไป จะกล่าวอย่างรวมๆไม่ได้ ผมขอยกตัวอย่าง สมมติว่ามีคนตกจากตึกลงมาตาย ผมเป็นตำรวจ ผมมีหน้าที่ต้องสอบสวนหาสาเหตุว่าอะไรคือสาเหตุที่ทำให้คนคนนี้ตกลงมาตาย แน่نون ผมรู้ดีครับว่าเหตุปัจจัยสำคัญของการที่คนคนนี้ตกลงมาจากตึกคือแรงโน้มถ่วงของโลก แต่เวลาที่เราสอบสวนหาสาเหตุของเรื่องทำนองนี้ ไม่มีใครหروبครับที่จะไปสรุปว่าคนคนนี้ตายเพราะอำนาจแรงโน้มถ่วง สิ่งที่เราสนใจคือ เขาตัดสินใจกระโดดลงมาเอง หรือว่ามีคนจับเขาโยนลงมา จากตัวอย่างนี้พระคุณเจ้าจะเห็นนะครับว่าเราได้แยกเหตุ-

ปัจจัยทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการที่คนคนนี้ตกลงมาจากตึกออกเป็นสองส่วนหลักๆ ส่วนแรกคือเหตุปัจจัยที่แม้จะจริงแต่ก็ไม่มีนัยสำคัญหรือมีความหมายต่อกรณีที่เรากำลังสอบสวนอยู่นั้น ส่วนที่สองก็คือเหตุปัจจัยที่มีความหมายหรือความสำคัญต่อเรื่องนั้น แรงโน้มถ่วงนั้นเป็นเหตุปัจจัยอย่างแรก ส่วนการที่เขาตัดสินใจกระโดดลงมาเองหรือว่าถูกจับโยนลงมาเป็นเหตุปัจจัยอย่างที่สอง ประการต่อมา เมื่อเราแยกเหตุปัจจัยออกเป็นสองส่วนเช่นนี้แล้ว ผมคิดว่าพระคุณเจ้าคงพอจะเข้าใจนะครับว่า สำหรับผมความคิดดีๆนั้นเป็นเหตุปัจจัยอย่างที่สอง คือเป็นเหตุปัจจัยชนิดที่มีความหมายสำคัญหรือมีความหมายเป็นหลักเลยทีเดียวที่ได้ในการที่ชีวิตของเด็กหนุ่มคนนั้นจะเปลี่ยนแปลงไป ส่วนสิ่งแวดล้อมอันได้แก่อะไรทั้งหมดที่วิ่งเข้ามาสู่การรับรู้ของเขานั้นผมเข้าใจว่าเป็นเพียงเหตุปัจจัยอย่างแรก การจะบอกได้ว่าปรากฏการณ์นั้นๆเป็นอนัตตาหรือไม่สำหรับผมเกี่ยวข้องกับการที่ปรากฏการณ์นั้นๆเกิดจากเหตุปัจจัยแบบไหน ผมคิดว่าเรื่องตัวอย่างอาหารที่พระคุณเจ้ากล่าวมานั้นเป็นตัวอย่างที่ดีของปรากฏการณ์ที่เกิดจากเหตุปัจจัยเพียงชนิดเดียวคือชนิดที่ไม่มี ความหมายสำคัญ สังเกตนะครับว่าเครื่องปรุงหรือองค์ประกอบต่างๆที่จะมาใช้ทำอาหารนั้นมีความหมายเท่ากันหมด ไม่มีอะไรเหนือกว่าอะไร เมื่อความอร่อยเกิดจากเหตุปัจจัยแบบนี้ ความอร่อยนั้นก็เป็นที่ลักแต่ว่าเกิดตามเหตุปัจจัย เหมือนลมพัดก้อนเมฆไปก้อนเมฆก็ต้องไป ก้อนเมฆจึงเป็นสิ่งที่ผมเข้าใจได้ว่าเป็นอนัตตา คือไม่มีอำนาจอะไรในตัวเองที่จะแสดงตัวหรือแสดงพฤติกรรมอย่างี่ออกมาจากตน แต่เด็กหนุ่มที่ตัดสินใจไม่เดินไปตามทางที่เพื่อนๆพากันเดินไป เขาเลือกทางชีวิตของเขาเองซึ่งเป็นทาง

ชีวิตที่ดี อะไรคือปัจจัยสำคัญที่ทำให้เขาเลือกเช่นนั้น สำหรับผม สิ่งที่ทำให้เขาเลือกเช่นนั้นก็คือตัวตนที่ดีงามหรือตัวตนที่แท้ของเขา นั่นเอง หากปราศจากสิ่งนี้ การเลือกก็เกิดไม่ได้ แต่แน่นอนว่าอยู่ๆ คนเราจะตัดสินใจเลือกอะไรหรือไม่โดยไม่มีสิ่งกระตุ้นไม่ได้ เหมือนคนใจบุญอยู่เฉยๆจะคิดตั้งมูลนิธิตงเคราะห์คนยากไร้ไม่ได้ เลยหากไม่มีเหตุปัจจัยคือการมีคนยากจนให้เขาเห็น แต่ทั้งหมดนั้น เราต้องยกความดีในการนี้ให้แก่ความคิดดีๆของเศรษฐกิจนั้น ความคิดดีๆนี้ก็มาจากตัวตนที่ดีของเขานั้นเอง สิ่งนี้ผมนึกไม่ออกว่าจะ เป็นอนัตตาในความหมายของสิ่งที่เราบงการไม่ได้อย่างไร เวลาที่ คนคนหนึ่งทำดี สำหรับผมถ้าความดีนั้นเป็นความดีจริง ต้องมาจาก ข้างในของเขาเอง เขาคิดด้วยตัวเองและตัดสินใจด้วยตัวเอง ซึ่งก็ แปลว่าเขาบังคับชีวิตเขาได้ เมื่อบังคับได้ก็ไม่น่าเป็นอนัตตาสิครับ” ๑

-๗-

“ท่านอาจารย์วิเคราะห์ได้น่าคิด จะอย่างไรก็ตาม อาตมามีคำถามอยู่สองสามคำถาม คำถามแรก ท่านอาจารย์คิดว่าในชีวิตของคนเราน่าจะมีสิ่งที่ท่านอาจารย์เรียกว่า ‘ตัวตนที่แท้’ ซึ่งจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นอัตตาของคนเรากี่ว่าได้ อาตมาเข้าใจถูกใช่ไหม”

“ครับ”

“แล้วท่านอาจารย์ก็เชื่อว่าตัวตนที่แท้ที่ว่านี้น่าจะมีอยู่ในคนทุกคน”

“ครับ”

“ท่านอาจารย์มองต่อไปว่าเมื่อคนคนหนึ่งตัดสินใจทำความดีอะไรบางอย่างลงไป การตัดสินใจนั้นมาจากตัวตนที่แท้ของเขาที่ว่านี่”

“ใช่ครับ”

“การตัดสินใจก็คือการเลือก การเลือกก็คือการที่เราสามารถบงการตน”

“ถูกแล้วครับ”

“เมื่อบงการได้ ก็ไม่อาจเรียกว่าอนัตตา”

“ครับ”

“สรุปคือท่านอาจารย์เห็นว่าตัวตนที่แท้ในคนทุกคนนี้แหละคืออิตตาของคนเรา”

“ใช่ครับ”

(เรียบกันอยู่พักหนึ่ง)

อาตมาขอถามท่านอาจารย์อย่างนี้นะ สมมติว่าคนทุกคนมีอิตตาที่ติดามนี้อยู่ข้างใน ทำไมจึงมีคนชั่วมากมายเหลือเกินในโลกนี้ ตามแนวคิดของท่านอาจารย์ บุคคลเหล่านี้ต้องมีอิตตาที่ติดามอยู่ภายใน อาตมาสงสัยว่า ถ้ามีสิ่งนี้อยู่ในตัว คนเราที่เป็นคนชั่วมาๆวันหนึ่งก็น่าจะกลายเป็นคนดีขึ้นมาได้เอง โดยไม่มีเหตุปัจจัย แต่คนเช่นนี้เราก็ไม่เคยพบว่ามี ตรงกันข้าม เมื่อคนเลวค่อยๆกลายมาเป็นคนดี หากเราไปศึกษาก็จะพบว่าที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะชีวิตเขาได้เข้าไปอยู่ในเหตุปัจจัยหรือสิ่งแวดล้อมที่ดี เหตุปัจจัยทั้งหลายเหล่านั้นต่างหากที่หลอมให้เขาค่อยๆคิดไปในทางดีมากขึ้น เมื่อคิดไปในทางนั้นชีวิตก็ย่อมจะค่อยๆเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น อาตมาคิดว่าหากเราเข้าใจเช่นนี้สาระสำคัญของการที่คนที่เคยเป็นคนเลวบางคนกลับกลายมาเป็นคนดีนั้นอยู่ที่ปัจจัยทั้งหลายที่กล่าวมานั้นมากกว่าเหมือนต้นไม้ที่เดิมเคยอยู่ในกระถางแคบๆเก็บไว้ในตึกที่มีดอับเกือบจะตายอยู่แล้ว แต่วันหนึ่งก็มีผู้นำออกมากกลางแจ้ง ปลูกใน

ดินที่อุดมสมบูรณ์ ให้น้ำให้ปุ๋ยดูแลอย่างดี ต้นไม้นั้นก็เปลี่ยนจากสภาพเดิมมาเป็นอย่างใหม่ชนิดที่เรียกว่าจากหน้ามือเป็นหลังมือ นี่ก็เป็นผลมาจากเหตุปัจจัยเช่นกัน เมื่อเป็นเช่นนี้เราก็สรุปได้ใช่ไหมว่า การที่เด็กหนุ่มที่ท่านอาจารย์ยกมาเป็นกรณีศึกษานั้นกลายเป็นคนดีก็เพราะเหตุปัจจัย เหมือนต้นไม้นั้นในกระถางที่อาตมายกมาอุปมาให้ดู เมื่อการเปลี่ยนแปลงชีวิตเขาเกิดจากเหตุปัจจัยเป็นหลัก แนวคิดเรื่องตัวตนที่แท้ก็ไม่จำเป็นในระบบคำสอนของพระพุทธศาสนา อาตมาขออธิบายอย่างนี้ก็แล้วกัน”

“พระคุณเจ้าครับ แม้ผมจะทราบดีว่าการโต้แย้งแนวคิดเรื่องความปราศจากตัวตนที่แท้ของมนุษย์และสิ่งต่างๆที่พุทธศาสนาเสนอนี้สามารถกระทำผ่านแนวคิดทางปรัชญาตะวันตกได้มากมายเหลือเกิน แต่ผมก็ไม่เลือกที่จะใช้แนวทางนั้นเพราะถือว่าวันนี้ผมได้รับเชิญให้มาร่วมพิจารณาปัญหาเรื่องอัตตา-อนัตตาจากกรอบความคิดของพุทธศาสนาเท่านั้น มีนักคิดตะวันตกมากมายครับที่ความคิดของพวกเขาสามารถหยิบยกมาวิจารณ์เรื่องอนัตตาตามที่พระคุณเจ้ากล่าวมานี้ได้เป็นอย่างดีและอย่างมีน้ำหนัก แต่เอาล่ะครับ... ผมจะไม่พูดถึงแนวคิดเหล่านั้น สิ่งที่ผมต้องการเรียนพระคุณเจ้าและท่านผู้ฟังก็คือ ทั้งหมดที่ผมได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่องที่น่าจะมีตัวตนที่แท้ในมนุษย์นั้นผมเสนอจากมุมมองของพุทธศาสนานี้แหละ แต่เป็นมุมมองที่ผ่านการตีความของผม”

“อันนี้อาตมาเข้าใจ”

“ถ้าอย่างนั้นผมขอต่อ นะครับ ถ้าพระคุณเจ้ายืนยันว่าเรื่องเด็กหนุ่มนั้นสามารถบังคับชีวิตตนให้พ้นมาจากสัจได้ไม่ควรถือว่าเข้าใจว่านี่คือตัวอย่างที่แสดงว่ามีอะไรบางอย่างในตัวเราที่ดีและสิ่ง

นี่แหละที่ทำหน้าที่พาชีวิตเราไปในทางที่ถูกที่ควรผมก็ไม่ว่าอะไร เพราะถือว่านี่อาจเป็นการใช้ภาษาอย่างหนึ่งของท่านหรือของพุทธศาสนาก็ได้ อันเป็นการใช้ภาษาที่ไม่ตรงกับที่ผมและนักปรัชญาส่วนใหญ่ในโลกใช้... ผมอยากเปลี่ยนประเด็นใหม่... ก่อนที่จะเข้าสู่ประเด็นที่ว่านี้ผมใคร่ขอเรียนพระคุณเจ้าและท่านผู้ฟังว่า ในช่วงราวๆสิบปีที่ผ่านมา ผมนั้นสนใจเรื่องสิ่งที่เรียกว่าตัวตนของมนุษย์มาก ที่ผมสนใจส่วนหนึ่งก็มาจากที่ได้อ่านแนวคิดของพระพุทธศาสนาที่มีผู้ชี้ว่าเป็นแนวคิดที่เห็นว่า ความเชื่อเรื่องตัวตนของมนุษย์นั้นไม่จำเป็นสำหรับระบบจริยธรรมของพุทธศาสนา โดยพื้นฐานผมไม่เชื่อว่าระบบจริยธรรมใดๆก็ตามแต่จะยืนอยู่ได้โดยไม่ยอมรับตัวตนแบบหนึ่งที่ผมขออนุญาตเรียกว่า ‘ตัวตนในทางศีลธรรม’ ตัวตนที่พระคุณเจ้าพยายามชี้ว่าไม่มีหรือ พุทธศาสนาไม่จำเป็นต้องใช้ประโยชน์จากความเชื่อเรื่องตัวตนแบบนี้ นั่นผมอยากจะเรียกว่า ‘ตัวตนทางอภิปรัชญา’ สำหรับผม ตัวตนสองประเภทนี้ไม่เหมือนกัน และตัวตนทางอภิปรัชญานั้นผมคิดว่าไม่สำคัญเท่าตัวตนทางศีลธรรม อะไรคือตัวตนทางศีลธรรม อะไรคือตัวตนทางอภิปรัชญา ผมขออธิบายสั้นๆอย่างนี้ครับ ของในโลกนั้นจะมีเอกลักษณ์ของมันเป็นอย่างๆไป เช่นพริกเผ็ด เกลือเค็ม น้ำตาลหวาน ถ้าถือตามสามัญสำนึกหรือถือเท่าที่อายตนะของเรารับรู้ ของสามอย่างนี้อาจเรียกได้ว่ามีตัวตนเฉพาะของตน นักปรัชญาตะวันตกตั้งแต่สมัยกรีกเป็นต้นมาและนักปรัชญาตะวันออกตั้งแต่สมัยพระเวทของอินเดียเป็นต้นมาเช่นกันบางพวกสนใจว่าตัวตนที่พบในสิ่งต่างๆนั้นลึกลงไปกว่าที่ปรากฏแก่อายตนะของเรายังมีลักษณะเป็นเช่นนั้นหรือไม่ ปรากฏว่านักปรัชญาบางพวกก็ตอบ

ว่าไม่ แต่บางพวกก็ตอบว่าใช่ พวกที่ตอบว่าไม่นั้นมักวิเคราะห์ว่าสิ่งต่างๆที่เราเห็นว่าต่างกันนั้นในระดับพื้นฐานก็ประกอบจากองค์ประกอบมูลฐานที่เรียกว่าอะตอมเหมือนกัน อะตอมไม่มีคุณสมบัติ เช่นหวาน เค็ม หรือเผ็ด แต่เมื่อมารวมกันเป็นพริก น้ำตาล หรือเกลือก็เกิดมีคุณสมบัติที่ต่างกันและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนในสิ่งเหล่านี้ ตามความเชื่อนี้ คุณสมบัติในสิ่งต่างๆเกิดหลังจากที่หน่วยมูลฐานมารวมตัวกันแล้ว เท่าที่ผมพอมีความรู้อยู่บ้าง พระอภิธรรมของพุทธศาสนาก็เชื่อเช่นนี้ โดยพระอภิธรรมกล่าวว่าของสามอย่าง ที่ว่านั้นมาจากธาตุสี่คือดิน น้ำ ไฟ ลมเหมือนกัน ธาตุทั้งสี่นี้ไม่มีสี ไม่มีกลิ่น ไม่มีรส แต่เมื่อรวมตัวกันแล้วก็เกิดสิ่งเหล่านี้ จะอย่างไรก็ตาม มีแนวคิดบางแนวคิดเช่นของอินเดียสายฮินดูที่เชื่อว่าธาตุทั้งสี่ที่พุทธศาสนาบอกไม่มีคุณสมบัตินั้นที่จริงมี ปรัชญาไวเศษิกะของอินเดียที่เป็นแขนงหนึ่งของฮินดูนั้นเชื่อว่าหน่วยมูลฐานที่เรียกว่าธาตุสี่นั้นมีคุณสมบัติในตัวเรียบร้อยแล้ว ตามความเชื่อนี้คุณสมบัติของเกลือที่เค็มนั้นเค็มตั้งแต่ในระดับที่เป็นธาตุสี่แล้ว แสดงว่าธาตุตามความเชื่อนี้มีหลากหลายมาก เพราะสิ่งต่างๆที่เราเห็นในโลกมีคุณสมบัติมากมายเหลือเกิน ผมเข้าใจว่าแนวคิดแบบฮินดูที่เชื่อว่าหน่วยมูลฐานของจักรวาลมีเอกลักษณ์ของตนเป็นอย่างไรไปนั้นเข้าใจง่ายของการเชื่อว่าสิ่งต่างๆมีตัวตนของมัน แต่พระอภิธรรมของพระพุทธศาสนาไม่เชื่อ แนวคิดนี้จึงน่าจะเข้าใจง่ายของฝ่ายที่ไม่คิดว่าสิ่งต่างๆมีตัวตน ขอให้สังเกตนะครับว่าตัวตนแบบนี้ไม่ว่าฝ่ายใดจะรับหรือปฏิเสธเป็นตัวตนอย่างที่ผมเรียกว่าตัวตนทางอภิปรัชญา ซึ่งไม่ใช่เรื่องที่น่าสนใจสำหรับผม”

“แล้วสิ่งที่ท่านอาจารย์เรียกตัวตนทางศีลธรรมเป็นอย่างไร”

“เป็นอย่างนี้ครับ ผมคิดว่าเมื่อเราพิจารณาสิ่งที่ไม่มีชีวิตจิตใจในเรื่องตัวตนของสิ่งเหล่านี้ การพิจารณานั้นไม่ยากเพราะเป็นการพิจารณาหาสิ่งที่เรียกว่าตัวตนทางอภิปรัชญา ที่แม้จะละเอียดอย่างไรแต่ความหมายก็ออกไปในทางที่เป็นวัตถุ ผมว่าเวลานี้สิ่งที่วิชาฟิสิกส์สมัยใหม่บอกแก่เรานั้นช่วยให้เรามีข้อมูลมากทีเดียว สำหรับสนับสนุนความคิดของเราว่าตกลงแล้วเราควรเข้าใจว่าโลกทางกายภาพนั้นประกอบขึ้นจากหน่วยมูลฐานที่เป็นอมตะอย่างที่ว่าชาวกรีกบางพวกเชื่อ หรือว่าหน่วยมูลฐานที่ว่ามันในท้ายที่สุดแล้วก็ เป็นสิ่งไม่เที่ยง ต้องแตกดับสูญสลายไปเมื่อถึงกาลเวลา แต่เมื่อพิจารณาปัญหาเรื่องตัวตนของสิ่งมีชีวิตโดยเฉพาะมนุษย์ ปัญหาจะเป็นอีกแบบ แน่แน่นอนครับว่ากายของมนุษย์นั้นเป็นวัตถุหรือสสาร ส่วนนี้ของมนุษย์ก็อยู่ในขอบเขตของสสารที่เราได้กล่าวมาแล้ว พวกกรีกที่เชื่อเรื่องอะตอมอันเป็นอมตะก็เชื่อของเขาไปว่าคนเราเมื่อตายแล้ว กายของเขาก็กียังอยู่ในรูปของอะตอมที่ได้ไปหลอมรวมกลายเป็นสิ่งอื่นเช่นผืนดิน แม่น้ำ หรือต้นไม้ ส่วนพุทธศาสนาก็อาจเห็นว่าธาตุสี่ชุดเก่าที่รวมกันเป็นกายนั้นก็สลายไปแล้วเกิดธาตุชุดใหม่ขึ้นมาแทน อันนี้เป็นเรื่องของกายที่ผมไม่คิดว่าสำคัญอะไร แต่คนเรานั้นมีจิตใจ สิ่งที่ผมสนใจคือความคิดมนุษย์นั้นเกิดมาจากไหน และสิ่งนั้นมีสถานะเป็นอะไร ตามคำอธิบายของนักวิชาการทางด้านพุทธศาสนาในบ้านเรา ความคิดมาจากจิต และจิตนั้นก็ เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง ท่านอธิบายความไม่เที่ยงในแง่ที่จิตนั้นเกิดดับอยู่ตลอดเวลา ผมมีข้อสังเกตว่า ผู้ที่อธิบายเช่นนี้มักสรุปว่า ในส่วนของจิตเองก็ไม่ต่างจากกายคือปราศจากตัวตนหรือแก่นสาร สาระ ท่านบอกว่าเป็นอนัตตาของจิต มันต้องเกิดแล้วก็

ดับ จิตสั่งให้ตนอยู่ยงคงกระพันไม่เกิดไม่ดับไม่ได้ เมื่ออธิบาย
เช่นนี้ท่านก็เลยบอกว่านี่ใจความเป็นอนัตตาของจิต เมื่อมนุษย์มีแต่
กายกับจิตเท่านั้น ไม่มีอะไรอีกแล้ว และสองส่วนนี้ไม่มีอะไรลัก
อย่างเป็นตัวตน คนเราก็เลยไม่มีตัวตนอย่างสิ้นเชิง ตามคำอธิบาย
นี้ ผมคิดว่าตัวตนที่ท่านพูดถึงคือตัวตนทางอภิปรัชญา ไม่ใช่ตัวตน
ในทางศีลธรรม และผมเองโดยส่วนตัวก็มีคำถามมากเกี่ยวกับการ
อธิบายความเป็นอนัตตาของจิตแบบนี้ พระคุณเจ้าและท่านผู้ฟัง
ครับ ผมคิดว่านักปราชญ์ทางพุทธศาสนา มักเอาสองเรื่องต่อไปนี้มา
ปนกัน ทั้งที่ไม่ควรจะทำมาปนกัน สองเรื่องที่ว่านั่นคือ (๑) ความ
เป็นอนัตตาของจิตที่พิจารณาจากการที่มันต้องเกิดและดับตาม
ธรรมชาติและตามเหตุปัจจัย (๒) ความเป็นอนัตตาของความคิด
สำหรับผม การที่จิตเกิดดับอย่างนั้นท่านจะเรียกว่าเป็นเหตุผล
สำหรับบอกว่ามันเป็นอนัตตาในความหมายที่เราสั่งไม่ได้ บังคับ
ไม่ได้ ก็ไม่เป็นไร อันนี้ผมรับได้ แต่เรื่องนี้ก็เป็นคนละอย่างกับการ
เป็นอนัตตาของความคิด ผมหมายความว่า แม้ว่าจิตจะเกิดดับ
อย่างนั้นก็เป็นไปได้ว่าความคิดที่สืบต่อกันไปภายในกระแสการเกิด
ดับของจิตนั้นสามารถที่จะตรงดิ่งไปในทิศทางอันใดอันหนึ่งได้ จิต
ของบุคคลที่เป็นพระอรหันต์นั้นก็เกิดดับอยู่ตลอดเวลา แต่พระ
อรหันต์คือใครครับ พระอรหันต์ก็คือบุคคลที่สามารถฝึกฝน ‘ความ
คิด’ ให้มุ่งตรงไปหาพระนิพพาน จนที่สุดก็บรรลุถึงที่หมายที่ว่านั่น
แสดงว่าภายในจิตที่เกิดดับนั้นต้องมีอะไรบางอย่างที่ไม่เกิดดับ
หรือพูดอีกอย่างหนึ่งคือต้องมีอะไรบางอย่างที่ตรงแน่วอยู่ใน
กระแสการเกิดดับของจิตนั้น สิ่งนี้แหละครับที่ผมเรียกว่า ‘ตัวตน
ในทางศีลธรรม’ ของมนุษย์ หากไม่มีสิ่งนี้ คนเราก็พัฒนาชีวิตไม่ได้

เป็นพระอริยะไม่ได้ การศึกษาก็ไม่มีความหมาย แม้แต่พระพุทธศาสนาเองก็ไม่มี ความหมายถ้าไม่เชื่อว่ามีสิ่งนี้ เพราะอะไรครับ เพราะพุทธศาสนาสอนให้คนรู้จักพัฒนาชีวิต เราจะพัฒนาชีวิตได้ อย่างไรถ้าไม่มีอะไรสักอย่างในตัวเราที่สามารถตรงแนวมั่นคงที่จะ ไปให้ถึงจุดหมายปลายทางที่ดั่งาม”

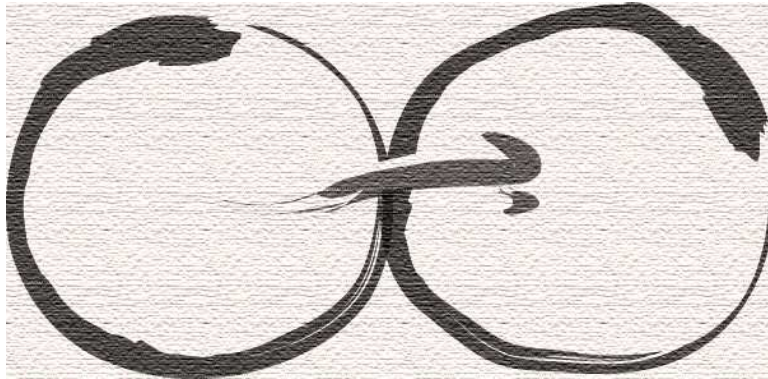
“สิ่งที่ท่านอาจารย์อธิบายมานี้น่าคิด แต่อาตมาเกรงว่าอาจจะไม่ ค่อยตรงกับสิ่งที่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธ ศาสนาอย่างเถรวาทสอน แต่ก่อนที่อาตมาจะตั้งข้อสังเกตในราย ละเอียด อาตมาขอให้ท่านอาจารย์ช่วยขยายความตอนิดหนึ่งได้ ไหมว่า ทำไมท่านอาจารย์จึงแยกตัวตนออกเป็นสองอย่างเช่นนั้น ซึ่งอาตมายอมรับว่าพวกเราที่เป็นชาวพุทธอย่างเถรวาทไม่คุ้นเคย กับการแบ่งเช่นนี้”

“ผมขออุปมาด้วยตัวอย่างสักสองตัวอย่าง พระคุณเจ้าและท่าน ผู้ฟังบางท่านน่าจะพอรู้จักการทำงานของคอมพิวเตอร์ คอมพิว- เตอร์นั้นประกอบด้วยฮาร์ดแวร์และซอฟต์แวร์ จิตของมนุษย์นั้น ผมคิดว่าก็สามารถเทียบได้กับองค์ประกอบสองอย่างของคอมพิวเตอร์นี้ ผมมีข้อสังเกตว่าเมื่อคัมภีร์พุทธศาสนาหรือพระกล่าวถึง ความเป็นอนัตตาของจิต ความเป็นอนัตตานี้มันมักอิงอยู่กับส่วนที่ เป็นฮาร์ดแวร์ของจิต ไม่ได้กล่าวเลยไปถึงส่วนที่เป็นซอฟต์แวร์ของ จิตเลย ผมหมายความว่าอย่างนี้ครับ สมมติว่าผมมีคอมพิวเตอร์ อยู่เครื่องหนึ่ง ผมเก็บข้อมูลเช่นงานเขียนของผมไว้ในเครื่องซึ่ง ท่านทั้งหลายก็คงทราบว่าส่วนของเครื่องที่เก็บข้อมูลต่างๆก็คือตัว ฮาร์ดดิสก์ วันหนึ่งเมื่อฮาร์ดดิสก์นั้นเก่า มันก็เริ่มแสดงอาการ ผม จึงถ่ายข้อมูลออกไปใส่ฮาร์ดดิสก์ตัวใหม่ในเครื่องคอมพิวเตอร์ตัว

ใหม่ ต่อมาอีกไม่นาน คอมพิวเตอร์ตัวเก่าก็ชำรุดจนใช้งานไม่ได้ นี่คือการไม่เที่ยงและความเป็นอนัตตาของคอมพิวเตอร์ตัวเก่านั้น แต่พระองค์เจ้าก็คงทราบว่ เรื่องนี้ไม่เกี่ยวกับข้อมูลที่ถูกถ่ายออกไปก่อนหน้านี้ที่ยังอยู่ครบถ้วนไม่เปลี่ยนแปลง เมื่อเครื่องคอมพิวเตอร์ตัวใหม่นั้นเสีย ผมก็ถ่ายข้อมูลออกไปใส่ตัวใหม่ได้เรื่อยๆ ผมคิดว่าถ้าผมตายแล้วมีคนรับช่วงทำต่อ ข้อมูลที่เก็บไว้นั้นก็สามารถอยู่ได้อย่างนั้นตลอดไป จนวันหนึ่งเมื่อโลกถึงกาลจะอวสาน สมมติมีมนุษย์ต่างดาวมารับช่วงถ่ายข้อมูลนั้นไปใส่คอมพิวเตอร์ของพวกเขา ข้อมูลนั้นก็จะอยู่ไปได้เรื่อยๆ นี่คือการเป็นอมตะท่ามกลางความไม่เป็อมตะ นี่คือการเป็นตัวตนท่ามกลางความปราศจากตัวตน เนื้อหาของจิตคือตัวความคิดของมนุษย์นั้นผมถือว่าเป็นส่วนที่เป็นซอฟต์แวร์ของจิต จิตที่พระองค์ธรรมบอกเกิดดับนั้นคือจิตส่วนที่เป็นดวงๆ กะพริบแสดงการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา สิ่งนี้ผมยอมรับว่าเข้าใจเวลาที่พระองค์เจ้าบอกว่ามันเป็นอนัตตา แต่เนื้อหาข้างในนั้นผมไม่คิดว่มันจะกะพริบอย่างนั้น เมื่อจิตดวงเก่าดับจะเกิดจิตดวงใหม่ขึ้นแทน ผมจินตนาการว่เมื่อดวงเก่ากำลังดับ ดวงใหม่ก็เกิดขึ้นแทนโดยในช่วงเวลาสั้นๆที่เรียกว่าช่วง ‘ดับ’ ของดวงเก่าและช่วง ‘เกิด’ ของดวงใหม่ จะมีการสัมผัสกันจะในทางใดก็ตามแต่ การสัมผัสนั้นแหละที่จะทำให้เนื้อหาของจิตในจิตดวงเก่าถ่ายเทไปยังดวงใหม่ ผมว่าเราลองดูรูปที่ผมจะวาดให้ดูอย่างรวดเร็วนี้ได้ไหมครับ...”

(ก้มลงไปวาดรูปใส่กระดาษ และขอให้พระองค์เจ้าดูก่อนจะหันไปให้ผู้ฟังข้างล่างเวทีดู)

“ตามรูปนี้ วงกลมซ้ายมือคือจิตดวงเก่าที่กำลังจะดับ ส่วนวงกลมด้านขวามือคือจิตดวงใหม่ที่กำลังเกิด ท่านจะเห็นว่าผิวของวงกลมทั้งสองนั้นสัมผัสกันเป็นช่วงเวลาสั้นๆ ซึ่งตามทัศนะนักพระอภิธรรมบางท่านบอกว่าเร็วเสียยิ่งกว่า ๑ ในล้านวินาทีเสียอีก ภาพการสัมผัสของวงกลมทั้งสองนั้นผมใช้แทนการที่จิตสองดวงนี้ได้ ‘สัมผัส’ กันในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง การสัมผัสกันของสองสิ่งนี้เป็นช่องทางที่ทำให้เนื้อหาที่ถูกบรรจุอยู่ในจิตดวงเก่าถูกถ่ายโอนไปยังจิตดวงใหม่ ลูกศรนั้นผมใช้แทนการถ่ายโอนข้อมูลจากจิตดวงเก่าไปยังจิตดวงใหม่ โปรดสังเกตนะครับ ตามภาพนี้ ตัววงกลมเท่านั้นที่เกิดแล้วดับไป ส่วนตัวลูกศรนั้นจะวิ่งหรือกระโดดเข้าไปอยู่ในวงกลมใหม่เรื่อยๆ ถ้าเป็นอย่างนี้ตัวลูกศรนั้นก็ใช่ว่าจะเป็นอมตะ คนเรายังเป็นคนเดิมในความรู้สึกของตนก็เพราะลูกศรที่ว่านี้ยังเป็นของเดิมอยู่ และลูกศรที่ว่านี้แหละที่เป็นคำอธิบายว่าทำไมเราจึงทำกรรมและรับวิบากของกรรมได้ กฎแห่งกรรมตามความเข้าใจของผมนั้นคือกฎที่บอกว่า ‘คุณทำอะไรคุณนั่นแหละที่ต้องรับผลของการกระทำ’ เพราะมีลูกศรนี้วิ่งไปอยู่เรื่อยๆ เราจึงเป็นคนคนเดิม เราทำกรรมไว้เมื่อสิบปีที่แล้ว จิตดวงที่ใช้เป็นฐานของการทำกรรม

ดับไปแล้ว แต่เนื้อของจิตดวงนั้นยังไม่ดับ มันยังวิ่งเป็นลูกศรลูก
 เก่ามาอยู่ในจิตดวงปัจจุบัน เมื่อเราได้รับผลของกรรม ณ วันนี้ เราจึง
 ยังเป็นคนเก่าอยู่ คนเก่านี้พิจารณาจากตัวซอฟต์แวร์ของจิตครับ
 และที่สำคัญไปกว่านั้นก็คือ สิ่งที่ผมเรียกว่าตัวตนทางศีลธรรมของ
 คนเราก็คือสิ่งที่ถูกส่งไปเรื่อยๆตามกระแสของจิตที่เกิดดับนี้แหละ
 ครับ เพราะมีสิ่งนี้ การมุ่งไปหาความดีงามที่สูงส่งขึ้นเรื่อยๆตั้งแต่
 ระดับความดีงามอย่างโลกๆไปจนถึงความดีงามระดับสูงสุดคือพระ
 นิพพานที่อยู่พ้นโลกจึงมีได้ สรุปคือผมคิดว่าพุทธศาสนานั้นปฏิเสธ
 เฉพาะอัตตาในทางอภิปรายเท่านั้น แต่ไม่ปฏิเสธอัตตาในทาง
 ศีลธรรม” ©

-๘-

“สิ่งที่ท่านอาจารย์กล่าวมานี้เป็นเรื่องใหญ่มากสำหรับอาตมา
 ดังนั้นสิ่งแรกที่อาตมาอยากเรียนเตือนท่านอาจารย์ด้วยความนับถือ
 ก็คือ เราต้องระมัดระวังให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้เมื่อเราจะบอกว่า
 มีตัวตนหรืออิตตาบางแบบบางลักษณะที่พระพุทธศาสนายอมรับ
 เพราะการกล่าวเช่นนี้เป็นการแย้งพระพุทธวจนะที่ว่า ‘**ธรรมทั้งปวง
 เป็นอนัตตา**’ ที่อาตมาได้ยกมากล่าวในตอนต้น ตามความเข้าใจ
 ของอาตมา ตัวตนในทางศีลธรรมตามที่ท่านอาจารย์พยายามเสนอ
 มานั้นจะเป็นอะไรเราค่อยไปว่ากันในรายละเอียดข้างในได้ แต่ใน
 เบื้องต้นนี้อาตมามีความเห็นว่าสิ่งนี้ควรสงเคราะห์เข้าไปในสิ่งที่เรียก
 ว่า ‘**ธรรมทั้งปวง**’ ในพระพุทธวจนะข้างต้น ถ้าเรายอมรับข้อนี้ ก็
 น่าจะเป็นเรื่องที่ไม่ต้องเข้าไปดูในรายละเอียดข้างในก็ได้กระมังว่า

สิ่งที่ท่านอาจารย์เรียกว่าตัวตนในทางศีลธรรมเป็นอะไร เพราะเราสรุปได้ตามหลักตรรกวิทยาต่างๆว่าสิ่งนี้มีคุณสมบัติเป็นอนัตตาแล้ว เพราะเป็นสมาชิกของอาณาเขตแห่งธรรมทั้งปวงที่เป็นอนัตตา...”

“พระคุณเจ้าที่เคารพ... ท่านผู้ฟังที่เคารพทุกท่านครับ... ที่ผมมาวันนี้ไม่ได้มาเพื่อที่จะท้าทายคำสอนของพระพุทธองค์ แต่มาเพื่อชวนให้เราวิเคราะห์หาความหมายของสิ่งที่ทรงสอน สองเรื่องนี้ผมเห็นว่าแตกต่างกันมาก ดังนั้นหากว่าผมจะแสดงความเห็นอะไรต่อไปที่อาจชวนให้เข้าใจว่าผมอาจกำลังท้าทายคำสอนของพระพุทธองค์ผมก็ต้องขอเรียนในเบื้องต้นว่ามีได้เป็นเช่นนั้นเลย... เรื่องแรกที่ผมขอแย้งพระคุณเจ้าคือ ท่านทราบได้อย่างไรครับว่าข้อความว่า ‘ธรรมทั้งปวง’ นั้นกินความถึงสิ่งที่ผมเรียกว่าตัวตนในทางศีลธรรม...”

“อันนี้อาตมาตีความเอาตามหลักตรรกวิทยาในระดับสามัญสำนึก เหมือนเราพูดว่าคนไทยทุกคนไม่ใช่คนอเมริกัน นายสมหมายเป็นคนไทย ดังนั้นนายสมหมายย่อมจะไม่เป็นคนอเมริกัน ขอเจริญพร”

“ผมทราบมาว่าในพระไตรปิฎก บางครั้งพระพุทธองค์ก็ตรัสคำว่า ‘สิ่งทั้งปวง’ ซึ่งตามรูปศัพท์ควรหมายความว่าทุกอย่าง แต่ก็ทรงอธิบายต่อมาว่าสิ่งทั้งปวงที่ว่านั้นมีความหมายเฉพาะ เช่นในพระสูตรหนึ่งที่ผมเคยอ่านพบนานแล้ว ได้ตรัสกับพระภิกษุจำนวนหนึ่งหรืออย่างไรรึแหละครับว่า ‘ตถาคตจะแสดงเรื่องสิ่งทั้งปวงแก่พวกเธอ สิ่งทั้งปวงคืออะไร สิ่งทั้งปวงคือขันธห้า’ เห็นไหมครับว่าหากใช้หลักตรรกวิทยาตามสามัญสำนึกของพระคุณเจ้าเข้าจับพระพุทธวจนะในพระสูตรนี้ก็จะเกิดความผิดพลาดอย่างมหาศาลเลย”

“อ้อ... พระสูตรที่ท่านอาจารย์อ้างถึงนั้นอยู่ในสังยุตตนิกาย สพายตนวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๘ ข้อที่ ๒๔ เป็นต้นไป... ที่อาตมาจำได้เพราะเพิ่งอ่านมาเมื่อคืนเพื่อเตรียมจะมาพูดถึงอยู่พอดี ในพระสูตรดังกล่าวนี้พระพุทธองค์ได้ตรัสว่าสิ่งทั้งปวงที่จะทรงแสดงในวาระอันพิเศษเจาะจงนี้คืออายตนะภายใน ๖ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ กับอายตนะภายนอก ๖ คือรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย และสิ่งที่ปรากฏในการรับรู้ของใจ ที่ตรัสเรื่องอายตนะภายในและภายนอกก็เพื่อจะทรงแสดงว่าความทุกข์ของมนุษย์นั้นเกิดจากการไม่รู้เท่าทันกระบวนการทำงานของอายตนะภายในภายนอกเหล่านี้ เช่นเมื่อเห็นสิ่งที่สวยงามก็ไม่ระมัดระวังกิเลสคือความอยากได้ก็เกิดขึ้นแล้วนำพาชีวิตให้เป็นทุกข์ไปในลักษณะต่างๆ...”

“พระคุณเจ้าครับ... ขอประทานอภัยที่พูดแทรก... ผมอยากเรียนถามพระคุณเจ้าว่า คำว่า ‘สิ่งทั้งปวง’ ในพระสูตรนี้หากจะกล่าวให้เต็มต้องกล่าวว่า ‘สิ่งทั้งปวงที่สมควรเรียนรู้เพื่อป้องกันความทุกข์ที่จะเกิดกับชีวิตของเรา’ ผมพูดอย่างนี้ถูกไหมครับ”

“ถ้าว่าตามเนื้อความในพระสูตรนั้นก็เป็นอย่างที่ท่านอาจารย์พูด”

“ถ้าอย่างนั้นคำว่า ‘สิ่งทั้งปวง’ ในพระสูตรนี้ก็หมายความว่าเฉพาะของจำนวนหนึ่งในโลกเท่านั้น ไม่ได้หมายความว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่”

“เจริญพร”

“ผมจะไม่อ้างไปไกลถึงสิ่งที่พุทธศาสนาเรียกว่า ‘อสังขตธรรม’ เช่นนิพพานที่ค่อนข้างชัดเจนว่าไม่รวมอยู่ใน ‘สิ่งทั้งปวง’ ในพระ

สูตรนี้ ผมจะขอพูดถึงของที่โดยความหมายน่าจะรวมอยู่ในสิ่งที่ทรงเรียกว่าสิ่งทั้งปวงนี้ เช่น ถ้ามองว่าสิ่งที่นักฟิสิกส์ศึกษากันอยู่ในสมัยนี้คือโครงสร้างพื้นฐานของอะตอมควรได้รับการจัดรวมอยู่ในสิ่งทั้งปวงในพระสูตรนี้หรือไม่ พระคุณเจ้าและท่านผู้ฟังอย่าลืมนะครับว่าอะตอมของสสารนั้นเป็นรูปตามระบบการจำแนกของพุทธศาสนา พระคุณเจ้าก็บอกแล้วว่าสิ่งทั้งปวงที่ตรัสถึงนั้นคือรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย และสิ่งที่ปรากฏแก่การรับรู้ของใจ ดังนั้นโดยความหมายจะเป็นอะตอมก็ต้องอยู่ในขอบเขตของสิ่งทั้งปวงที่พระสูตรนี้กล่าวถึง แต่ผมนั้นไม่คิดว่าทรงรวมเอาอะตอมของสสารเข้าในสิ่งที่สมควรศึกษาเพื่อป้องกันความทุกข์ที่จะเกิดแก่ชีวิตเรา ที่เป็นเช่นนั้นเพราะการศึกษาอะตอมมีความหมายอย่างหนึ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับการดับทุกข์หรือป้องกันทุกข์เลย ถ้าเป็นอย่างนี้พระคุณเจ้าและท่านผู้ฟังทั้งหลายก็จะเห็นแล้วนะครับว่า แม้แต่สิ่งที่ถูกจัดรวมอยู่ในคำว่า ‘สิ่งทั้งปวง’ ในพระสูตรนั้นอยู่แล้วเช่นรูปก็เข้าใจว่าจะหมายเอารูปทุกอย่าง เท่าที่ผมเข้าใจ รูปในที่นี้คงทรงหมายถึงสิ่งที่ตาเราเห็นอยู่ในชีวิตประจำวันซึ่งแบ่งเป็นสองอย่างคือรูปที่เห็นแล้วชวนอยากได้กับรูปที่เห็นแล้วชวนให้รังเกียจ รูปสองชนิดนี้หากเรารับรู้อย่างไม่มีสติก็อาจก่อทุกข์ได้ไปคนละแบบ เช่นเห็นรถยนต์รุ่นใหม่ ๆ ก็อยากได้ทั้งที่ไม่มีเงิน หรือเห็นหน้าคนบางคนที่เราไม่ชอบก็เกลียดชัง ซึ่งทั้งหมดนี้ไม่ว่าจะเป็นรถหรือคนที่เราไม่ชอบหน้าท่านก็จัดว่าเป็นรูปที่เราควรใส่ใจศึกษาเพื่อให้รู้เท่าทัน แต่อะตอมนั้นไม่ใช่...”

“เท่าที่แสดงมานี้ท่านอาจารย์กำลังบอกอาตมาว่า ข้อความว่า ‘ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา’ นั้นควรที่จะเข้าใจเหมือนข้อความว่า ‘เรา

จะแสดงสิ่งทั้งปวงแก่เธอทั้งหลาย’ อย่างนั้นใช่ไหม”

“ถูกต้องครับ”

“อันนี้อาตมาต้องขอเวลาชี้แจงทำความเข้าใจกับท่านอาจารย์ และท่านผู้ฟังที่อาจเห็นคล้อยตามท่านอาจารย์มากสักหน่อย... (กระแอมสองสามครั้งและยกแก้วน้ำที่วางอยู่ข้างๆมาดื่ม)... ขอ ประทานอภัย... อาตมาขอเริ่มต้นอย่างนี้ อย่างแรกที่สุด อาตมาไม่มีข้อที่จะวิจารณ์สิ่งที่ท่านอาจารย์วิเคราะห์เกี่ยวกับอะตอมนั้น ต้อง ยอมรับสภาพว่าอาตมาไม่เคยคิดเรื่องทำนองนี้ แต่เมื่อมาฟังท่าน อาจารย์วิเคราะห์ก็เห็นคล้อยตามว่าที่ท่านอาจารย์กล่าวมานั้นมี เหตุผล ท่านอาจารย์เป็นนักคิด ทำให้พวกเราที่ไม่ใช่นักคิดพลอย ได้ประโยชน์ไปด้วย ตรงนี้อาตมาขออนุโมทนา จะอย่างไรก็ตาม อาตมาไม่ค่อยจะเห็นด้วยกับผลการวิเคราะห์ของท่านอาจารย์ที่ว่า ในท้ายที่สุดแล้วอาจมีอิตตาหรือตัวตนบางลักษณะที่พระพุทธองค์ ไม่ได้ทรงปฏิเสธ ที่อาตมากล่าวเช่นนี้ก็เพราะหลายต่อหลายครั้งที่ เราพบว่าในพระไตรปิฎกนั้นพระพุทธองค์ตรัสว่าคำสอนใดก็ตามแต่ ที่โน้มไปในทางที่ให้เข้าใจว่ามีอิตตาหรือตัวตน คำสอนนั้นไม่ใช่คำ สอนของพระพุทธศาสนา แต่เอาละ... อาตมาจะพยายามไม่ใช่ กรอบความคิดที่กว้างเกินไปเช่นนั้นมาพิจารณาสิ่งที่ท่านอาจารย์ได้ วิเคราะห์มา เพราะท่านอาจารย์อาจแย้งได้ว่าเป็นการใช้สมมติฐานที่ ได้ตั้งไว้ล่วงหน้าแล้วมาหักล้างการวิเคราะห์ที่มีรายละเอียดอัน จำเพาะเจาะจง อาตมาจะใช้วิธีตามไปดูสิ่งที่ท่านอาจารย์ได้กล่าวมา เป็นข้อๆไปเลยทีเดียวนะ อย่างแรก พระสูตรที่ท่านอาจารย์ยกมาเรื่อง ความหมายของ ‘สิ่งทั้งปวง’ ที่ไม่ได้มีความหมายตามตัวอักษร แต่ หมายถึงสิ่งทั้งปวงภายในบริบทที่เฉพาะอันหนึ่ง ซึ่งท่านอาจารย์

ตีความว่าได้แก่เรื่องที่ควรรู้เพื่อป้องกันหรือขจัดความทุกข์ อาตมาไม่มีข้อโต้แย้งท่านอาจารย์ในการตีความพระสูตรนี้ กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ การอ่านพระไตรปิฎกมาพอสมควร แม้จะไม่อาจกล่าวได้ว่าทุกหน้าทุกบรรทัด แต่ก็มากพอที่จะทำให้อาตมาตระหนักว่าคำแต่ละคำที่พระพุทธองค์ทรงแสดงนั้นจะตีความเอาตามอำเภอใจไม่ได้ ข้อนี้อาตมาทราบดี ดังนั้นเมื่อก่อนที่อาตมาจะลงความเห็นเกี่ยวกับพระพุทธวจนะที่ว่า ‘ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา’ นั้นอาตมาได้ไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วนแล้วโดยการพยายามหาช่องว่าเป็นไปได้ไหมที่พระพุทธวจนะนี้จะตรัสอย่างมีเงื่อนไขเหมือนที่พบในพระพุทธวจนะอื่นๆ เช่นที่ท่านอาจารย์กรุณายกมานั้น แต่ที่สุดอาตมาก็พบว่าไม่มีเงื่อนไขเช่นที่ว่านั้นเลย สรุปคือพระพุทธวจนะนี้เป็นการกล่าวถึงธรรมทั้งปวงในความหมายที่กว้างที่สุด คืออะไรก็ตามแต่ที่พระพุทธศาสนาเรียกว่าธรรม สิ่งนั้นล้วนแล้วไม่อาจกล่าวยืนยันว่าเป็นอัตตาหรือตัวตนได้เลย...”

“การวิเคราะห์ของพระคุณเจ้าตามที่กล่าวมานี้แม้จะพยายามทำอย่างรอบคอบอย่างไร แต่ผมก็ยังเห็นว่ายังมีช่องโหว่บางอย่างที่สำคัญที่พระคุณเจ้ามองไม่เห็น ช่องโหว่ที่ว่านั้นผมหมายถึงการมีธงที่ตายตัวไม่เปลี่ยนแปลงบางอย่างอยู่แล้วในใจ ธงที่ว่านั้นคืออะไรครับ ก็คือพระคุณเจ้าไม่มีทางยอมรับว่ามีอัตตาใดๆก็ตามที่ที่พระพุทธศาสนาจะยอมรับได้ ธงที่ว่านี้สำหรับผมเป็นอคติอย่างหนึ่งและอคติแบบนี้แหละครับที่ในทางประวัติศาสตร์เราพบว่ามักเป็นตัวการสำคัญที่ปิดกั้นความก้าวหน้าของปัญญาของมนุษยชาติ ในยุคกลางนี้นักบวชในศาสนาคริสต์ถือธงเช่นที่ว่านี้เหมือนกัน แต่เป็นธงที่มาจากปรัชญาของอาริสโตเติล การตีความคำสอนของ

ศาสนาที่ผิดไปจากหลักที่เข้ากันได้กับปรัชญาของอาริสโตเติลก็จะถูกปฏิเสธว่าผิด จนวันหนึ่งก็มีคนอย่างกาลิเลโอมาบอกว่ามีหลายอย่างที่อาริสโตเติลพูดไว้แล้วไม่ตรงกับความเป็นจริงที่ทดลองได้ ผมนั้นสงสัยเป็นนักเป็นหนาว่าทำไมประดาท่านนักปราชญ์ในทางพระพุทธศาสนานั้นจึงรังเกียจสิ่งที่เรียกว่าอัตตาหรือตัวตนนี้เสียเหลือเกิน โปรดอย่าลืมนะครับว่าศาสนาและปรัชญาส่วนใหญ่ในโลกนั้นเชื่อในทางที่ว่ามียัตตามากกว่าฝ่ายที่ไม่เชื่อ สัดส่วนต่างกันมาก ศาสนาที่สำคัญในโลกเช่นฮินดู เช่น ยูดาเย คริสต์ อิสลาม ล้วนแล้วแต่เชื่อว่ามีอัตตาทั้งสิ้น ที่ผ่านมานั้นพระคุณเจ้ากับผมเห็นไม่ตรงกันในเรื่องอัตตาด้วยเหตุผลและคำอธิบายในทางอภิปรัชญา ผมคิดว่าเราคงไม่อาจจะไปไกลกว่านี้ได้แล้วในส่วนนี้ เพราะรายละเอียดทั้งหลายทั้งปวงแต่ละฝ่ายก็ได้กล่าวอย่างที่เราอาจเรียกได้ว่าหมดไส้หมดพุงแล้ว เอาอย่างนี้ดีไหมครับพระคุณเจ้า... *ผมอยากเปลี่ยนประเด็นมาเป็นเรื่องทางจริยศาสตร์ดู...* โดยทั่วไปการถกกันในทางจริยศาสตร์นั้นง่ายกว่าและชัดกว่าทางอภิปรัชญา ผมขอเรียนถามพระคุณเจ้าเป็นประเดิมว่า ทำไมปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาจึงรังเกียจความเชื่อเรื่องอัตตาเหลือเกิน ความเชื่อนี้มันทำให้ชีวิตของบุคคลที่เชื่อถือเสียหายอย่างไรหรือครับ ผมเห็นคนดีๆ ในโลกหลายคนเช่นมหาตมา คานธี แม่ชีเทเรซา เป็นต้น คนเหล่านี้โลกยกย่องว่าเป็นตัวอย่างของมนุษย์ที่น่าจะดีอย่างถึงที่สุดแล้ว แต่คนเหล่านี้ก็เชื่อในอัตตา..." ©

๑๑๖ เพื่อความเข้าใจปัญหาเรื่องจัตตา-จันตตา

-๙-

“ก่อนอื่นขอแก้ถ้อยคำของท่านอาจารย์สักนิดหนึ่ง ท่านอาจารย์ใช้คำแรงไปทีบกว่าชาวพุทธรังเกียจความเชื่อเรื่องอัตตาหรือตัวตน อันที่จริง เราไม่ได้รังเกียจอะไรหรอก เราเพียงแต่ไม่เห็นด้วย และที่ไม่เห็นด้วยนั้นเราก็มียุติเหตุผล ตามที่อาตมาจะแสดงต่อไปนี้ เรื่องของเรื่องนั้นมีอยู่ว่า พระพุทธศาสนานั้นมีความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญอยู่อย่างหนึ่งว่า ‘ความหลุดพ้นนั้นจะเกิดไม่ได้ตราบเท่าที่เราที่ยึดมั่นในบางสิ่งบางอย่าง’ พระนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในชีวิตมนุษย์ตามคติของพระพุทธศาสนานั้นหากกล่าวอย่างภาษาสมัยใหม่ก็อาจเรียกได้ว่าเป็นภาวะที่มนุษย์เราเป็นอิสระและเสรีอย่างสูงสุด ที่พระพุทธศาสนาเข้าใจหรือให้ความหมายแก่พระนิพพานอย่างนี้ก็เป็นเรื่องที่แยกไม่ออกจากการที่พระพุทธศาสนา

เริ่มต้นด้วยการพิจารณาข้อเท็จจริงของชีวิตว่าเป็นสถานะที่เป็นทุกข์ ความทุกข์นี้จะค่อยๆ หลุดร่อนออกไปจากชีวิตของเราเมื่อเราค่อยๆ ปลดปล่อยวางสิ่งต่างๆ ที่ยึดมั่นอยู่ ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นความดีหรือความชั่วก็ตามตามลำดับ ท่านอาจารย์ก็คงทราบว่าหลักการทางจริยธรรมที่สำคัญของพระพุทธศาสนานั้นสรุปได้เป็นสามขั้นตามที่ตรัสไว้ในหลักโอวาทปาฏิโมกข์ที่ว่า ‘ไม่ทำชั่ว ทำดี และทำจิตให้ผ่องใส’ หลักการสามข้อนี้หากว่าตามความเชื่อมโยงกันเป็นขั้นๆ ไปจากต่ำไปหาสูงก็อาจกล่าวได้ว่าทั้งหมดนั้นก็คือการค่อยๆ ปลดปล่อยวางสิ่งที่ยึดมั่นอยู่ให้หลุดออกไปจากชีวิต การไม่ทำชั่วก็คือการปล่อยให้ความชั่วหลุดออกไปจากชีวิต การทำดีก็คือการลงมือกระทำความดีเพื่อที่จะให้มีชีวิตที่มีคุณค่าก่อน แต่ท้ายที่สุดก็ต้องละทิ้งความยึดติดในความดีนั้นผ่านทางหลักการข้อสุดท้ายที่เรียกว่าการชำระจิตให้ผ่องใส ท่านอาจารย์และท่านผู้ฟังก็คงเห็นแล้วว่า ระบบจริยธรรมของพระพุทธศาสนานั้นเป็นระบบของการปล่อยวาง ปล่อยวางเพื่ออะไร ก็เพื่อความเป็นอิสระอย่างสิ้นเชิงในท้ายที่สุด ศาสนาอื่นนั้นอาจสอนเรื่องความดีที่ไม่ต่างจากพระพุทธศาสนา แต่ข้อแตกต่างนั้นอยู่ที่ความดีนั้นในท้ายที่สุดแล้วพระพุทธศาสนาก็สอนให้เราละ ไม่เช่นนั้นชีวิตของเราก็จะไม่เป็นอิสระ ในพระสูตรที่มีชื่อเสียงพระสูตรหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงอุปมาธรรมหรือความดีงามว่าเป็นดังแพที่เราใช้ข้ามฟาก เมื่อข้ามถึงฝั่งแล้ว เราก็ต้องละทิ้งแพนั้น การติดอยู่ในแพด้วยความเคารพนับถือหรือสำนึกในบุญคุณของแพนั้นจะส่งผลให้เราไม่อาจจะก้าวขึ้นฝั่งได้ ในทำนองเดียวกัน การเชื่อว่ามีอัตตาคือในรูปของพระผู้เป็นเจ้าหรือสรวงสวรรค์อันเป็นนิรันดร์ในชื่อใดๆ ก็ตามแต่ พระพุทธศาสนาย่อมจะพิจารณาว่า

สิ่งนี้แหละในท้ายที่สุดแล้วจะเป็นอุปสรรคแก่ความหลุดพ้น เหมือนคนที่ติดอยู่ในแพตามทีกล่าวนั้น อาตมาขอพูดเพียงเท่านี้ ก่อนเจริญพร ประเดี๋ยวจะยาวเกินไป...”

“ผมมีคำถามสั้นๆจะเรียนถามพระคุณเจ้า ความยึดมั่นนั้นเป็นคุณสมบัติของอะไร ระหว่างจิตใจหรือความคิดของเรากับสิ่งที่อยู่นอกตัวเรา”

“อาตมายังไม่เข้าใจคำถาม เจริญพร... ท่านอาจารย์จะช่วยขยายความได้ไหม”

“คืออย่างนี้ครับ ผมคิดว่าความยึดมั่นของคนเรานั้นสามารถเกิดได้กับสิ่งที่มีอยู่จริงๆ หรือสิ่งที่ไม่ได้อยู่แต่คนเราเชื่อว่ามีอยู่ก็ได้ ผมพูดถูกไหมครับ”

“เจริญพร เป็นอย่างที่ท่านอาจารย์ว่ามา”

“ถ้าเป็นอย่างนั้นผมก็ชักสงสัยเสียแล้วว่าสิ่งที่พระคุณเจ้าวิเคราะห์มาทั้งหมดนั้นจะผิดประเด็นไปเสียแล้ว ผมขออธิบายเพิ่มเติมสำหรับท่านผู้ฟังข้างล่างนิดหนึ่ง สิ่งที่ผมกำลังเสนออยู่เวลานี้คือ เมื่อคนเราจะยึดมั่นในอะไรสักอย่างนั้น อะไรสักอย่างที่ว่านั้นอาจมีตัวตนอยู่จริงก็ได้ หรือไม่มีตัวตนแต่คนสมมติหรือจินตนาการขึ้นก็ได้ ยกตัวอย่างเช่น คนบางคนยึดมั่นในทรัพย์สินของตน ทรัพย์สินนั้นเป็นสิ่งที่อยู่จริงๆ ดังนั้นความยึดมั่นในกรณีนี้จึงเป็นความยึดมั่นในสิ่งที่มีอยู่ แต่คนบางคนนั้นอ่านนิยายแล้วยึดติดในตัวละครบางตัวเช่นพระเอกหรือนางเอก ผมเคยได้ยินเรื่องเล่าว่าสมัยที่ชาร์ลส์ ดิกเกนส์มีชื่อเสียงนั้นมีผู้อ่านที่ชื่นชอบงานของเขาเขียนจดหมายไปคร่ำครวญฟูมฟายในตัวละครบางตัวที่พวกเขาผูกพันได้ตายลงไป พวกเขาขอร้องหรือถึงกับวิงวอนเลยทีเดียวให้

นักเขียนเอกท่านนี้ช่วยแต่งเรื่องในภาคต่อไปของหนังสือนี้ให้ตัวละครที่ตายไปแล้วนั้นกลับมีชีวิตขึ้นมาใหม่ พระคุณเจ้าและท่านผู้ฟังย่อมทราบดีนะครับว่าตัวละครในนิยายอย่างเช่นขุนแผนหรือพระอภัยมณีนั้นไม่มีตัวตนจริง แต่คนเรานั้นก็สามารถยึดติดในสิ่งที่ไม่มีตัวตนได้ ความยึดมั่นของแฟนนิยายของดิ๊กเคนส์นี้เป็นตัวอย่างของความยึดมั่นประเภทที่ผมเรียกว่าไม่มีของจริงรองรับ... ในตอนต้นนั้นผมเรียนถามพระคุณเจ้าว่าทำไมพุทธศาสนาจึงไม่สอนเรื่องอัตตา พระคุณเจ้าก็ตอบว่าเพราะคำสอนดังกล่าวนี้ทำให้เกิดการยึดถือ ผมเลยเรียนถามท่านต่อไปว่า ความยึดถือหรือยึดมั่นของคนเรานั้นเกิดได้เฉพาะกับสิ่งที่มีอยู่จริงๆหรือว่าสามารถเกิดได้กับสิ่งที่ไม่มีอยู่จริง แต่มนุษย์จินตนาการว่ามี พระคุณเจ้าก็ตอบว่าสามารถเกิดได้แม้กับสิ่งที่ไม่มีจริง ผมก็เลยสงสัยว่าอะไรคือเหตุผลที่แท้จริงของการที่พุทธศาสนาไม่สอนหรือปฏิเสธความเชื่อเรื่องอัตตา เพราะตามที่พระคุณเจ้าเพิ่งยอมรับไปเมื่อสักครู่ ถ้าอัตตามีจริง ความเชื่อว่ามีอัตตาก็ก่อให้เกิดความยึดมั่นได้ ถ้าอัตตาไม่มีจริง แต่คนไปเข้าใจว่ามี ความเข้าใจนี้ก็ก่อให้เกิดความยึดมั่นได้ ถ้าเป็นอย่างนั้น การมีอัตตาหรือไม่มีก็ไม่ใช่ว่าจะสำคัญ สำคัญอยู่ที่ความยึดมั่นของมนุษย์ หากพุทธศาสนาสอนว่า ‘อัตตาอย่างที่ศาสนาฮินดูเป็นต้นสอนจะมีจริงหรือไม่พุทธศาสนาไม่ทราบและไม่สนใจจะทราบด้วย แต่สิ่งที่พุทธศาสนาสนใจคือเราไม่ควรยึดว่าอะไรเป็นอัตตาหรือตัวตนของเรา เพราะชีวิตจะเป็นทุกข์ ของบางอย่างอาจดีเลิศ แต่ถ้าเรายึดว่าเป็นตัวตนของเรา สิ่งดีๆเหล่านี้ก็สามารถก่อความทุกข์บางลักษณะแก่เราได้ ดังนั้นเราจึงไม่ควรยึดถืออะไรอย่างที่จะก่อให้เกิดความทุกข์เลย’ ถ้าสอนอย่างนี้ผมก็

ไม่มีอะไรจะสงสัยครับ เพราะประเด็นสำคัญที่ท่านเน้นเป็นเรื่องความยึดมั่นของมนุษย์ ซึ่งเป็นการเน้นที่ถูกต้อง การไปพยายามปฏิเสธว่าอรรถาตามทีศาสนาอื่นเชื่อว่ามีจริงๆแล้วไม่มีหรอกลั้นผมเห็นว่าเป็นการเล่นที่ไม่ตรงจุดตรงประเด็นครับ”

“อาตมามีเรื่องเรียนถามท่านอาจารย์นิดหนึ่ง คำถามคือ... สมมติว่าชายคนหนึ่งเชื่ออย่างเหนียวแน่นว่าภรรยาของเขาที่ตายจากไปแล้วหลายปีจะฟื้นกลับมามีชีวิตอีกครั้ง เขาจึงเก็บศพของภรรยาที่ตายไปนั้นไว้ ไม่ยอมฝังหรือเผา แต่ละวันเขาจะใช้เวลาอยู่กับศพของภรณานั้นเป็นหลัก ประณินบัญญัติดูแลศพเสมือนว่าเธอยังไม่ตาย ญาติมิตรพี่น้องทั้งหลายก็เป็นห่วงเขา เพราะการที่เขายึดมั่นอยู่กับความเชื่อนั้นส่งผลทำให้ชีวิตของเขาทรุดต่ำลงตามลำดับ เขาไม่ได้ดูแลการงานอย่างทีควรจะดูแล ไม่ได้ดูแลลูกอย่างทีควรจะดูแล ชายคนดังกล่าวนี้อาจกล่าวได้ว่าถูกผูกมัดไว้ในพันธนาการแห่งความเศร้าโศกอันเกิดจากการที่เขามองจะยอมรับความจริงได้ว่าภรรยาของเขานั้นได้ตายจากเขาไปแล้ว วันหนึ่งพระพุทธองค์เสด็จผ่านมาทางหมู่บ้านที่เขาอาศัยอยู่ ญาติมิตรของเขาไปเฝ้าพระพุทธองค์แล้วทูลเล่าเรื่องราวต่างๆเกี่ยวกับตัวเขาให้ทรงทราบพร้อมกับขอร้องให้พระองค์ช่วยปลดปล่อยเขาให้เป็นอิสระจากพันธนาการอันทุกข์ทรมานนั้น ท่านอาจารย์และท่านผู้ฟังลองจินตนาการดูว่า อะไรจะเป็นสิ่งแรกที่พระพุทธองค์จะทรงกระทำแก่ชายคนทีว่านี้ อาตมาเชื่อว่า สิ่งแรกที่จะทรงกระทำก็คือชี้ให้ชายคนนั้นมองเห็นว่าสิ่งที่เขายึดมั่นอยู่นั้นไม่ตรงกับความเป็นจริง อะไรคือสิ่งที่เขายึดมั่น สิ่งนั้นคือความเชื่อว่าวันหนึ่งภรรยาของเขาจะฟื้นขึ้นมาจากความตาย อะไรคือความจริง สิ่งนั้นคือเป็นไปไม่ได้เลยที

๑๒๒ เพื่อความเข้าใจปัญหาเรื่องอัตตา-อนัตตา

ภรรยาของเขาจะฟื้นมาจากความตาย เมื่อเอาสองสิ่งนี้มาเทียบกัน เราก็จะเห็นว่าชายคนนี้อึดมั่นในสิ่งที่ไม่ตรงตามความเป็นจริง เนื่องจากความทุกข์ของเขามาจากความยึดมั่นนั้น วิธีที่จะช่วยให้เขาพ้นทุกข์ก็คือทำให้เขาสลัดตนออกมาจากความยึดมั่นนั้น เขาจะสลัดตนได้อย่างไร ก็ด้วยการมองเห็นในท้ายที่สุดว่าสิ่งที่ตนยึดมั่นอยู่นั้น ไม่มีทางที่จะเกิดขึ้นได้ จะเห็นว่าการเริ่มต้นด้วยการชี้ให้ชายคนนั้น เห็นว่า ‘เป็นไปไม่ได้หรอกที่ภรรยาของท่านจะฟื้นขึ้นมาจากความตาย’ เป็นการเริ่มต้นที่ตรงจุดที่สุด เพราะอะไรอาตมาจึงกล่าวอย่างนั้น ก็เพราะว่ามนุษย์เรานั้นในทางจิตวิทยาเขาจะปล่อยวางเรื่องใดก็ตามแต่ได้ง่ายขึ้นมากถ้าเขาได้รับความรู้จากบุคคลที่เชื่อถือได้ว่า สิ่งที่เขายังคาดหวังว่าจะเกิดกับตนนั้นไม่มีทางเกิดได้เลย ในทำนองเดียวกัน มนุษย์จำนวนมากในโลกนั้นเชื่อว่ามีอะไรบางอย่างที่เป็น สิ่งที่เที่ยงแท้ เป็นตัวเป็นตนที่ไม่เปลี่ยนแปลง การปฏิบัติธรรมในบางศาสนานั้นว่าไปแล้วก็อิงอยู่กับความเชื่ออันนี้มาก คือศาสนิกชนของศาสนาแบบนี้ได้รับการอบรมสั่งสอนว่าการปฏิบัติธรรมนั้นหาใช่อะไรไม่หากแต่คือการค้นให้พบตัวตนที่แท้ของตน เนื่องจากตัวตนเช่นนั้นไม่มีอยู่จริง ความเพียรพยายามที่จะให้พบตัวตนที่แท่นั้นก็ไม่มีทางที่จะบรรลุผล คนเหล่านี้ก็ติดค้างอยู่กับความเชื่อ นั้น เหมือนชายคนที่เชื่อว่าวันหนึ่งภรรยาของเขาจะฟื้นจากความตาย พระพุทธองค์ทรงสอนเรื่องอนัตตาก็เพื่อจะชี้ว่า ‘ไม่มีดอกตัวตนที่แท้ที่ท่านทั้งหลายพยายามแสวงหา’ การเริ่มต้นที่ตรงนี้ก็เหมือนการเริ่มต้นด้วยการบอกชายคนนั้นว่า ‘ไม่มีทางดอกที่ภรรยาของท่านจะตื่นจากความตาย’ แรกๆคนฟังอาจจะยังสงสัยว่า เอ...จริงหรือไม่ที่เป็นไปไม่ได้เลยที่เราจะแสวงหาอัตตาแล้วพบ แต่

จุดเริ่มต้นหรือสมมติฐานของการปฏิบัติธรรมที่ว่านั้นจะส่งผลให้เขาเดินผละออกมาจากความยึดมั่นที่ผิด จนที่สุดเมื่อเขากลายเป็นพระอรหันต์เขาจะรู้ด้วยตนเองอย่างที่ไม่จำเป็นต้องมีใครแม้แต่พระพุทธองค์มาบอกว่า ‘โอ... แท้แล้วตัวตนที่แท้เป็นอมตะของสิ่งต่างๆรวมทั้งเราเองด้วยไม่ได้มีเลย สมจริงตามที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเอาไว้ไม่มีผิดเลย’ สรุปความว่า ที่ท่านอาจารย์วิจารณ์ว่าการเริ่มต้นด้วยการชี้ว่าไม่มีอัตตาเป็นการเริ่มต้นที่ผิดที่ผิดทางนั้นอาตมากลับเห็นตรงกันข้ามเลยทีเดียวว่า นี่เป็นการเริ่มต้นที่ตรงจุดที่สุด ขอเจริญพร”

“ที่พระคุณเจ้าวิเคราะห์มาทั้งหมดนี้ลึกซึ้งน่าฟังมากครับ ผมอยากให้ท่านผู้ฟังสนใจสิ่งที่พระคุณเจ้ากล่าวมาเมื่อสักครู่นี้เป็นพิเศษ ตามความเห็นของผม สิ่งที่พระคุณเจ้ากล่าวมานั้นน่าจะเป็นคำอธิบายเรื่องอนัตตาที่มีเหตุผลที่สุดเท่าที่ผมได้ฟังมา จะอย่างไรก็ตาม ผมก็ยังมีคำถามและข้อสังเกตที่จะเรียนถามพระคุณเจ้าอยู่ทั้งนี้ทั้งนั้นอย่าหาว่าผมหัวดีอรรันเลยนะครับ สิ่งที่ผมจะเรียนถามและตั้งข้อสังเกตต่อไปนี้มาจากความคิดและความสงสัยของผมจริงๆ ผมขอเริ่มอย่างนี้นะครับ เมื่อสักครู่ก่อนหน้าที่พระคุณเจ้าจะแจกแจงว่าทำไมพระพุทธองค์จึงทรงสอนเรื่องอนัตตานั้นผมได้เรียนถามว่าความยึดมั่นนั้นสามารถเกิดได้กับสิ่งที่มีตัวตนจริงก็ได้กับสิ่งที่ไม่มีความจริงก็ได้ใช่ไหม พระคุณเจ้าก็ตอบว่าเป็นอย่างนั้นซึ่งจุดนี้ผมก็อยากตั้งคำถามเพิ่มเติมว่า ถ้าเป็นอย่างนั้น ชาวพุทธเองที่เชื่อว่าไม่มีอะไรเป็นตัวตนเลยก็สามารถมีความยึดมั่นได้บางแบบ ที่ผมพอนึกออกเวลานี้ก็คือยึดมั่นในหลักอนัตตานั้นเอง จะอย่างไรก็ตาม ผมไม่อยากจะต่อความยาวกับเรื่องนี้ เพราะมีเรื่องใหม่

ที่ผมเห็นว่าสำคัญกว่านั้นที่อยากจะเรียนพระคุณเจ้าและท่านผู้ฟังเรื่องเป็นอย่างนี้ครับ... (กระแอม และหยุดดื่ม น้ำ) เมื่อเรากล่าวถึงสิ่งที่เรียกว่า ‘ความยึดมั่น’ ผมคิดว่าก่อนที่จะเราจะไปพิจารณาเรื่องอื่นๆเกี่ยวกับคำนี้ สิ่งแรกที่สุดที่เราจะต้องถามกันก่อนเป็นประเดิมเลยก็คือเรื่องนี้เป็นปัญหาอะไรกันแน่ระหว่างสิ่งที่ถูกยึดมั่นกับผู้ยึดมั่น... ผมหมายความว่าอย่างนี้ครับ เวลาที่ผมฟังพระคุณเจ้าและท่านนักคิดทางด้านพุทธศาสนาทั้งไทยและต่างประเทศอธิบายเรื่องอนัตตา ผมคิดว่าคำอธิบายทั้งหมดกำลังแสดงว่าพุทธศาสนานั้นเห็นว่าความยึดมั่นในสิ่งใดก็ตามแต่เป็นปัญหาสำหรับผู้ยึดมั่นไม่ได้เป็นปัญหาสำหรับสิ่งที่ถูกยึดมั่นเลย ผมขอยกตัวอย่างประกอบ สมมติว่าชายคนหนึ่งชื่อนายเชียวเชื่อว่ามีพระเจ้า และเขาก็ยึดมั่นในความเชื่อนั้น หลักอนัตตาของพุทธศาสนานั้นสอนว่านายเชียวต่อให้เป็นคนดีตามหลักความเชื่อแบบเทวนิยมอย่างไร แต่ท้ายที่สุดแล้วเขาก็ยังมีทุกข์บางอย่างอยู่ อาจเป็นทุกข์ที่ละเอียดอ่อนบางอย่างที่เป็นผลมาจากความยึดมั่นในพระเจ้านั้น ซึ่งผมคิดว่าสำหรับชาวเทวนิยมเขาคงไม่ยอมรับสมมติฐานอันนี้ของพุทธศาสนา แต่ผมจะไม่พิจารณาประเด็นนี้ เอาเป็นว่าสำหรับพุทธศาสนา นายเชียวยังอยู่ในพันธนาการบางอย่าง เมื่อมีพันธนาการนั้น เขาก็ไม่หลุดพ้น แม้จะเป็นคนดีมากๆก็ตาม จากตัวอย่างนี้พระคุณเจ้าโปรดสังเกตนะครับว่าน้ำหนักของการวิจารณ์การยึดมั่นในพระเจ้าของนายเชียวเน้นไปที่ตัวนายเชียว คือเน้นว่าชีวิตของนายเชียวจะสูญเสียประโยชน์อะไรไปบ้างจากความยึดมั่นในพระเจ้านั้น การวิจารณ์ไม่ได้เน้นไปที่พระเจ้า กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือพระเจ้าไม่มีส่วนได้เสียกับหลักคำสอนเรื่องอนัตตาของพุทธศาสนา ถ้า

เป็นอย่างที่ผมกล่าวมา หลักอนัตตาของพุทธศาสนาก็ไม่จำเป็นต้องขัดแย้งกับหลักอัตตาของศาสนาแบบเทวนิยมเช่นศาสนาฮินดู เพราะอะไรหรือครับ ก็เพราะหลักอนัตตาไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ถูกยึดถือ แต่เกี่ยวข้องกับผู้ยึดถือ”

“อาตมาพอจะจับประเด็นที่ท่านอาจารย์พยายามเสนอ... เรื่องนี้ต้องยอมรับว่าอาตมาไม่ได้คิดมาก่อน แต่เมื่อค่อยๆ ฟังก็เห็นว่าเป็นความคิดที่น่าสนใจ... จะอย่างไรก็ตาม อาตมามีข้อคำถามบางอย่างอยากจะเรียนถามท่านอาจารย์เพื่อความกระจ่างมากขึ้น คำถามนั้นมีว่า เป็นไปได้ไหมในทางปรัชญาที่เราจะขยายความหลักอนัตตาให้คลุมไปถึงสิ่งที่ถูกยึดถือด้วย อาตมาหมายความว่า หลักอนัตตาเมื่อขยายความออกไปจนกว้างที่สุดแล้วก็จะมีเนื้อหาหลักๆ ๒ ประการคือ (๑) อะไรก็ตามแต่ที่มนุษย์ยึดถือ ไม่ว่าสิ่งนั้นจะมีจริงหรือเป็นจินตนาการที่คิดปรุงแต่งขึ้น ทั้งหลายทั้งปวงไม่มีทางที่จะเป็นอัตตาได้ (๒) เมื่อไม่มีอะไรที่จะเป็นอัตตาได้ ความยึดมั่นในสิ่งใดๆ ก็ตามแต่ย่อมเป็นความผิดพลาด อันที่จริงหลักอนัตตาในสองความหมายนี้อาตมาก็มั่นใจว่ามีอยู่แล้วในพระไตรปิฎก หลักอนัตตาในความหมายแรกก็คือหลักเดียวกับที่เรารู้จักกันดีว่า พระพุทธศาสนาพิจารณาสิ่งทั้งหลายในรูปของผลรวมแห่งองค์ประกอบ เหมือนรถที่เป็นชื่อเรียกการที่ชิ้นส่วนทั้งหลายเช่นล้อ เพลา ตัวถัง เป็นต้นมาคูกันเข้า ส่วนอนัตตาในความหมายที่สองก็คือหลักการที่เรารู้จักกันดีในนามการไม่ยึดติดในสิ่งทั้งหลายว่าเป็นตัวเป็นตนที่เรียกว่าอัตตวาทุปาทาน อาตมามีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่าอนัตตาจะต้องมาครบทั้งสองความหมายจึงจะสมบูรณ์ พุทธธรรมนั้นจะไม่สอนหรือแนะนำให้เราทำอะไรโดยไม่มีข้อความจริงรองรับ

๑๒๖ เพื่อความเข้าใจปัญหาเรื่องจัตตา-จันตตา

เช่นเมื่อสอนว่าควรทำดีเพื่อให้ไปเกิดในสวรรค์ก็แปลความได้ทันทีว่าพระพุทธศาสนาจะต้องเชื่อว่าสวรรค์นั้นมีอยู่จริง หากสวรรค์ไม่มีอยู่จริง การสอนว่าพึงทำดีเพื่อให้ไปเกิดในสวรรค์ก็จะกลายเป็นเรื่องตลปตะแล้งไป ในทำนองเดียวกัน เมื่อพระพุทธศาสนาสอนว่าไม่ควรยึดมั่นว่าสิ่งนี้สิ่งนั้นเป็นตัวตนก็ย่อมมีความหมายชัดเจนว่าสิ่งที่เรียกว่าตัวตนไม่มี หากมีตัวตนแล้วพระพุทธเจ้าทรงสอนว่าอย่าได้ยึดว่ามีตัวตน การสอนเช่นนั้นก็จะขัดกัน ขอเจริญพร” ๑

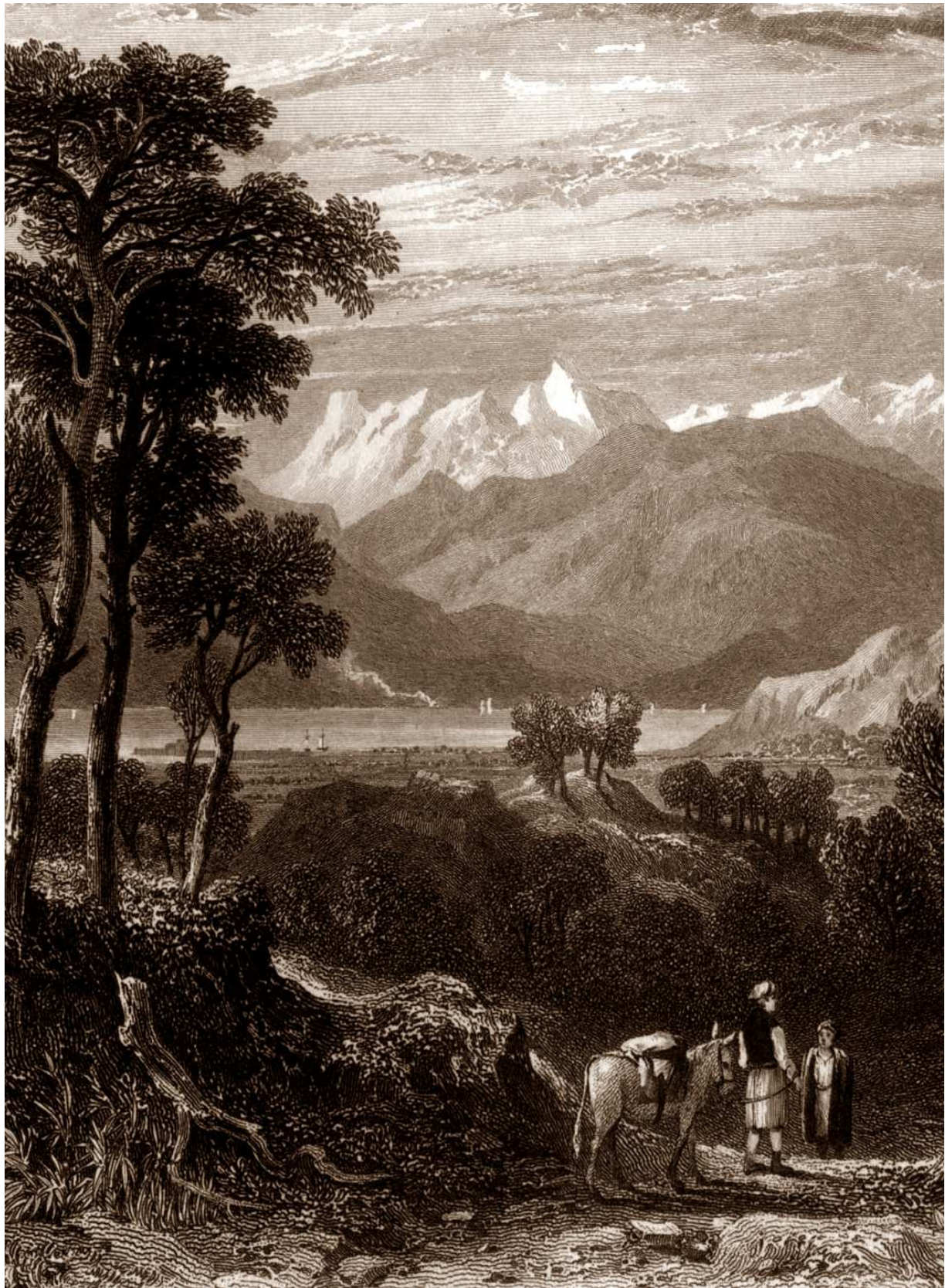

๑๖๘ เพื่อความเข้าใจปัญหาเรื่องจัตตา-จันตตา

-๑๐-

“พระคุณเจ้าที่เคารพ ผมคิดว่าผมเห็นที่จะต้องขอพูดอะไรออกไปอย่างตรงไป ตรงมา ซึ่งในแง่หนึ่งก็อาจมีผู้เห็นว่าผมพูดก้าวร้าว แต่ผมขออภัยที่ต้องพูดเช่นนั้น ไม่อย่างนั้นการพูดคุยกันในวันนี้ก็จะไม่ดำเนินไปอย่างถึงที่สุด ผมมีข้อวิจารณ์แนวคิดของพระคุณเจ้าที่ได้กล่าวถึงความหมายของอนัตตาสองอย่างนั้นดังนี้ครับ ประการแรกสุด อนัตตาในความหมายแรกนั้นผมไม่คิดว่าจะมีอะไรมารองรับเลย ในทางปรัชญานั้นเราถือกันว่ามีคนจำนวนมากในโลกที่ได้ป่าวประกาศความเชื่อของตนว่าอย่างนั้นอย่างนั้น ฝ่ายศาสนาดูจะเป็นกลุ่มคนภายใต้การนำของพระศาสดาหรือองค์กรทางศาสนาที่กระทำสิ่งที่เราเรียกว่า ‘การป่าวประกาศความเชื่อของตน’ ออกมาชัดเจนที่สุดและดังมากกว่าเสียงป่าวประกาศความเชื่อประเภท

อื่นๆในโลก แต่อย่างที่ผมเรียนพระคุณเจ้าและท่านผู้ฟัง การป่าวประกาศความเชื่อก็เป็นเพียงการป่าวประกาศ คนสองคนที่ป่าวประกาศความเชื่อที่ขัดแย้งกันในทางปรัชญาเราไม่ถือว่าใครเหนือใคร หรือใครถูกกว่าใคร เหมือนคนสองคนที่คนหนึ่งบอกว่า ‘กาแฟกินอร่อยกว่าชา’ ส่วนอีกคนก็บอกว่า ‘ชาต่างหากที่กินอร่อยกว่ากาแฟ’ นี่คือการป่าวประกาศความเชื่อหรือรสนิยมที่ต่างกัน ขัดกัน แต่ไม่มีใครเหนือกว่าใคร หรือถูกต้องมากกว่าใคร ผมอยากเรียนถามพระคุณเจ้าอย่างตรงไปตรงมาว่า ข้อความที่บอกว่า ‘ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา’ นั้นมีอะไรเป็นข้อพิสูจน์ ผมหมายความว่า หากคนอย่างผมหรือใครก็ตามแต่ในโลกอยากจะพิสูจน์ว่าข้อความนี้เท็จจริงเพียงใด พระคุณเจ้าจะแนะนำให้ผมทำอย่างไร การบอกว่า ‘โลกกลม’ นั้นผมคิดว่าไม่ใช่การป่าวประกาศความเชื่อ เพราะมีทางที่จะพิสูจน์ว่าข้อความนี้จริงหรือเท็จ ถ้าผมหรือใครอยากพิสูจน์ข้อความว่า ‘โลกกลม’ ก็สามารถทำได้เช่นนั่งยานอวกาศออกไปไกลๆแล้วหันมามองว่าโลกกลมจริงหรือไม่ แต่ข้อความว่า ‘ธรรมทั้งปวงไม่เป็นอัตตา’ นี้พระคุณเจ้าโปรดบอกผมทีเถิดว่าจะให้ผมตรวจสอบอย่างไร... (พระคุณเจ้าขยับมือท่าทางจะตอบคำถาม)...

เดี๋ยวพระคุณเจ้าค่อยตอบในตอนท้ายนะครับ ผมขอโอกาสกล่าวให้จบกระบวนการความเสียก่อน... สำหรับผม ข้อความที่ว่า ‘ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา’ นั้นเป็นข้อความประเภทที่ไม่อาจตรวจสอบได้ เพราะอะไรจึงไม่อาจตรวจสอบได้ เพราะเป็นข้อความป่าวประกาศความเชื่อส่วนตัว คนที่บอกว่า ‘ผมเชื่อว่าชีวิตนี้เป็นความสุข’ กับคนที่บอกว่า ‘ผมเชื่อว่าชีวิตเป็นทุกข์’ นั้นพูดถึงชีวิตเหมือนกัน แต่สองคนนี้เชื่อเกี่ยวกับชีวิตนี้ไม่เหมือนกัน หลักอนัตตาในข้อความ

ว่า ‘ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา’ นั้นก็เช่นเดียวกัน ที่จริงหากเขียนให้เต็ม ข้อความนี้ควรเขียนว่า ‘ตามความเชื่อของพุทธศาสนา ธรรมทั้งหลายทั้งปวงล้วนแล้วแต่เป็นอนัตตาทั้งสิ้น’ ถ้าเขียนอย่างนี้เมื่อใดผมก็หมดสงสัย และจะไม่มานั่งตั้งข้อสงสัยในสิ่งที่พระคุณเจ้าได้แสดงมาทั้งหมดนั้นเลย แต่ดูเหมือนว่าชาวพุทธโดยทั่วไปจะไม่เข้าใจอย่างนั้น พระคุณเจ้าเองก็เขียนตำรับตำราเอาไว้มากที่กล่าวว่าหลักอนัตตานี้เป็นของพิเศษมีเฉพาะในพุทธศาสนา และคำสอนอันลึกซึ้งนี้เองที่ทำให้พุทธศาสนานั้นโดดเด่นกว่าศาสนาอื่นๆ ทั้งหมด เหนือก็เห็นแล้วว่าท่านได้ตีความหลักอนัตตาที่เป็นเพียงข้อความป่าวประกาศความเชื่อให้กลายมาเป็นข้อความที่พูดถึงความจริง คือความจริงนั้นมีว่าธรรมทั้งปวงไม่อาจเป็นอัตตาได้เลย ดังนั้นศาสนาทั้งหลายที่สอนเรื่องอัตตาเช่นสอนว่ามีอาตมันหรือมีพระเจ้าที่เป็นดวงวิญญาณอมตะก็สอนความเท็จ เมื่อศาสนาเหล่านี้สอนเท็จ ก็ถูกต้องแล้วที่พุทธศาสนาจะเหนือกว่าศาสนาทั้งหลายเหล่านี้...”

“อาตมาต้องขอโอกาสแทรกท่านอาจารย์ตรงนี้นิดหนึ่ง ไม่อย่างนั้นจะไปไกลกันเกินไป อาตมาสงสัยว่าเหตุใดท่านอาจารย์จึงมั่นใจว่าข้อความว่า ‘ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา’ นั้น เป็นเพียงข้อความป่าวประกาศความเชื่อส่วนตัวของชาวพุทธ อาตมาขอเรียนถามท่านอาจารย์ดังนี้ ตามที่เราสังเกตเห็น มีอะไรไหมในโลกนี้ที่พอจะเรียกได้ว่าอัตตา อาตมาขอตีความให้แคบเข้านิดหนึ่งเพื่อว่าท่านอาจารย์จะได้ตอบได้ง่ายเข้า สิ่งที่จะมีคุณสมบัติเป็นอัตตาตามที่อาตมาเข้าใจและเชื่อว่าพระพุทธศาสนาโดยทั่วไปก็เชื่ออย่างนั้นคือสิ่งที่จีรังยั่งยืน ไม่แปรไปตามเหตุปัจจัย เป็นอยู่อย่างใดก็เป็นอย่างนั้นไม่

มีวันเปลี่ยนแปลง คำถามคือ ตามที่เราประสบพบเห็น ท่านอาจารย์สามารถยืนยันได้ไหมว่ามีอะไรสักอย่างที่เข้าข่ายเช่นนั้น อาตมาเชื่อว่าท่านอาจารย์คงไม่อาจจะหาตัวอย่างมาแสดงได้... ตรงนี้อาตมาขอแทรกนิดหนึ่ง เคยมีคนบางคนแย้งคำถามของอาตมาอย่างทีกล่าวกับท่านอาจารย์เมื่อสักครู่ที่ว่า พระพุทธศาสนานั้นสอนว่าพระนิพพานเป็นบรมสุขและเที่ยง ถ้าอย่างนั้นพระนิพพานนั้นก็ น่าจะเข้าข่ายของสิ่งที่เรียกว่าอัตตาตามความหมายที่อาตมาให้เมื่อสักครู่ ตรงนี้อาตมาคิดว่าท่านอาจารย์ก็อาจกำลังนึกจะยกเอาพระนิพพานมาแย้งอาตมา ซึ่งอาตมาก็ขอตอบคำถามนี้เพียงสั้นๆว่า พระนิพพานนั้นเป็นชื่อเรียกอาการที่กิเลสในใจของมนุษย์เรามอดดับลงอย่างสนิท พระนิพพานไม่ใช่สิ่งของหรือดินแดนที่เป็นตัวเป็นตนหรือเป็นบ้านเป็นเมือง ดังนั้นพระนิพพานจึงไม่อาจจะเป็นอัตตาได้ เพราะอัตตานั้นนอกจากจะหมายเอาดังที่อาตมากล่าวมาเมื่อสักครู่ ยังมีเงื่อนไขล่ำทับเพิ่มเข้าไปอีกว่า สิ่งที่จะเป็นอัตตาได้ต้องเป็นของที่มีตัวตนอยู่จริงๆนะ ไม่ใช่ชื่อเรียกอาการของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่นอาการที่ไฟที่ลุกโพลงอยู่ดับลงเพราะหมดเชื้อ อาการเช่นนี้โดยตัวมันเองไม่มีอยู่ จึงเป็นอัตตาไม่ได้ พระนิพพานก็ฉนั้นนั่น เมื่อเดิมที่คนเรามีกิเลสอยู่ชีวิตก็ร้อน เมื่อกิเลสนั้นหายไปชีวิตก็เย็น อาการที่กิเลสที่ทำให้ชีวิตร้อนรุ่มหายไปแล้วเกิดความเย็นและสงบนิ่งเข้ามาแทนที่นั่นท่านเรียกว่าพระนิพพาน... เอาละ อย่างไรก็ตาม ประเด็นไม่ได้อยู่ที่ตรงนี้ ประเด็นที่อาตมากำลังเรียนถามท่านอาจารย์ อยู่ก็คือ ตามทัศนะของท่านอาจารย์ มีอะไรไหมในโลกนี้ที่เราพบว่ายินยงคงกระพันไม่เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย”

“คงไม่มีดอกครับ”

“ถ้าอย่างนั้น ข้อความว่า ‘ธรรมทั้งปวงไม่ใช่ตัวตน’ ก็เป็นความจริง ข้อความนี้จึงไม่ใช่ข้อความปาวประกาศความเชื่ออันเลื่อนลอยอย่างที่ท่านอาจารย์กล่าวหากระมัง”

“พระคุณเจ้าครับ เมื่อสักครู่นี้ผมเพิ่งแต่ยอมรับว่า เท่าที่ประสาทสัมผัสของเรารายงานดูเหมือนมนุษย์เราจะยังไม่เคยพบเห็นสิ่งใดที่ยืนยงคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง โปรดสังเกตนะครับว่าผมกำลังพูดว่า ‘ตามที่ประสาทสัมผัสของเรารายงาน’ ในทางปรัชญานั้นมีนักคิดในโลกจำนวนมากที่ได้แยกสิ่งที่เราได้เห็นกับสิ่งที่เป็นอย่างจริงแต่อยู่ลึกเกินกว่าที่เราจะเห็นได้ออกจากกัน ยกตัวอย่างเช่น ชาวกรีกไม่น้อยก็เห็นความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆดังที่พระคุณเจ้าและผมเห็นเวลานี้ เช่นเมื่อเราเอาท่อหนีไฟไปก่อไฟ ฟืนนั้นเมื่อถูกไฟเผาก็กลายเป็นขี้เถ้าไปในที่สุด ถ้าว่าตามสายตาของคนทั่วไปอย่างเราๆ ก็คงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ฟืนนั้นจะกลายเป็นขี้เถ้า นี่เป็นเรื่องปกติธรรมดาที่เราพบเห็น แต่พวกกรีกนั้นเป็นคนช่างคิด พวกเขาสงสัยว่าฟืนหายไปไหน แล้วขี้เถ้ากองนั้นมาจากไหน พระคุณเจ้าอาจบอกว่าแหมไม่เห็นต้องถามเลย ฟืนนั้นไม่ได้หายไปไหนดอก มันก็กลายเป็นขี้เถ้ามันนั่นแหละ และขี้เถ้ากองนั้นก็ไม่มาจากไหนดอก มันก็คือฟืนที่กลายรูปมานั่นเอง ชาวกรีกบางคนก็ตอบอย่างนี้ แต่คำตอบนี้ก็ใช้ว่าจะยุติความสงสัยของชาวกรีกช่างคิดบางคนลงได้ คนพวกนี้ได้ถามต่อไปว่า คำว่ากลายไปเป็นหมายความว่าอย่างไร พอถึงตรงนี้พระคุณเจ้าก็คงต้องคิดแล้วนะครับว่าหลักอนิจจังของพุทธศาสนาที่ท่านสอนอยู่เสมออันนั้นก็พูดถึงความเปลี่ยนแปลงหรือการกลายไปเป็นสิ่งอื่นของสิ่งทั้งหลายในโลก พระคุณเจ้าเคยสงสัยไหมครับว่าคำว่ากลายไปเป็นนั่นหมายความว่าอย่างไร

สำหรับชาวกรีกที่ช่างคิดช่างค้น การกลายไปเป็นนั้นอาจมีความหมายสองอย่าง อย่างแรกคือ ตัวตนในระดับที่อยู่พ้นการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสของสิ่งนั้นยังเหมือนเดิม แต่ภายใต้เหตุปัจจัยแวดล้อมชุดใหม่ สิ่งนั้นจะแสดงตนให้ปรากฏแก่ประสาทสัมผัสของเราอย่างแตกต่างไปจากเดิม ตามแนวคิดนี้ ท่อนไม้กับขี้เถ้ายังเป็นสิ่งเดิม คือภายในท่อนไม้้นั้นหากเรามีญาณวิเศษมองเห็น เราจะเห็นว่าประกอบด้วยองค์ประกอบเล็กๆจำนวนหนึ่ง เจ้าเม็ดเล็กๆพวกนี้ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นอมตะ ไฟที่ไหม้ฟืนนั้นไม่สามารถทำลายเม็ดเล็กๆพวกนี้ได้ ที่ทำได้ก็เพียงแต่ทำให้เม็ดเล็กๆเหล่านี้รวมตัวกันด้วยรูปแบบที่ต่างไปจากเดิม การที่พวกมันรวมตัวกันในลักษณะใหม่นี้เองที่ทำให้เมื่อพวกมันปรากฏแก่การรับรู้ของเรามันจึงไม่ใช่ท่อนไม้อีกต่อไป แต่กลายเป็นขี้เถ้าไป ชาวกรีกพวกที่เชื่อเช่นนี้สมมติชื่อเรียกเจ้าเม็ดเล็กๆที่ประกอบกันขึ้นเป็นสิ่งทั้งหลายในจักรวาลนี้ว่า ‘อะตอม’ อีกแนวคิดหนึ่งที่สามารถเป็นไปได้ในการอธิบายความเปลี่ยนแปลงของฟืนไปสู่ขี้เถ้า นั่นคืออธิบายว่า ฟืนกับขี้เถ้าเป็นคนละสิ่ง ไฟได้แปรสภาพทำให้ฟืนกลายไปเป็นขี้เถ้า โดยที่ฟืนกับขี้เถ้าไม่มีอะไรร่วมกันเลย ดูเหมือนชาวกรีกจะไม่นิยมแนวคิดหลังนี้ เพราะต้องคอยตอบคำถามว่าเมื่อฟืนถูกไฟไหม้แล้วกลายไปเป็นขี้เถ้า นั้น ถ้าฟืนกับขี้เถ้าเป็นคนละสิ่งก็ย่อมจะชวนให้สงสัยว่านี่แปลว่าฟืนได้หายไปแล้วขี้เถ้าได้เกิดขึ้นมาแทนใช่ไหม ถ้าใช่ก็ยิ่งชวนให้สงสัยต่อไปอีกว่าฟืนนั้นหายไปไหน หายไปได้อย่างไร และขี้เถ้านั้นโผล่มาจากไหน พระคุณเจ้าโปรดสังเกตนะครับว่าพวกที่เขาเชื่อในเรื่องอัตตานั่นเขาก็มองเห็นความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งอย่างที่เราเห็นกันนี้แหละ แต่เมื่อคิดด้วยเหตุผล

ตามที่ผมได้แสดงให้เห็นอย่างย่อๆข้างต้น พวกเขาก็เห็นว่าจะต้องมีอะไรสักอย่างที่เป็นองค์ประกอบมูลฐานของสิ่งทั้งหลายที่เป็นอมตะ ซึ่งหากเรียกตามศัพท์ทางพุทธศาสนาก็คืออัตตานั้นเอง ดังนั้นที่ผมตอบพระคุณเจ้าว่าตามที่เห็นนั้นเราคงต้องยอมรับว่าไม่มีอะไรในโลกนี้ที่เป็นอมตะยั่งยืนก็เป็นการตอบอย่างมีเงื่อนไข เมื่อเป็นเช่นนั้นผมก็ไม่อาจยืนยันได้เลยว่าหลักอนัตตาทตามที่พระคุณเจ้าพยายามอธิบายมานี้เป็นหลักการที่ได้แสดงความจริงในธรรมชาติหรือไม่ ถ้าเทียบกับฝ่ายที่เขาเชื่อในเรื่องอัตตา ผมก็เห็นว่าในเมื่อไม่มีใครหยั่งเห็นได้ว่าในความเป็นจริงสิ่งที่เป็นอมตะอันเป็นมูลฐานของสิ่งทั้งหลายนั้นมีอยู่หรือไม่ ความเห็นของทุกฝ่ายไม่ว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อในเรื่องอัตตาสำหรับผมแล้วก็ล้วนแล้วแต่มีสถานะเท่ากันคือเป็นการป่าวประกาศความเชื่อของตนเท่านั้นเอง”

“อาตมาสงสัยว่าท่านอาจารย์น่าจะใช้มาตรฐานสองอย่างที่ไม่เหมือนกันในการวิจารณ์ความคิดของอาตมา เมื่อตอนแรกท่านอาจารย์พูดเองว่า ข้อความว่า ‘โลกกลม’ ไม่ใช่ข้อความป่าวประกาศความเชื่อ ด้วยเหตุผลว่าข้อความดังกล่าวนี้มีทางที่จะพิสูจน์ว่าจริงหรือเท็จได้ แล้วท่านอาจารย์ก็บอกว่าวิธีหนึ่งที่จะตรวจสอบข้อความนี้ก็คือเดินทางไปนอกโลกแล้วมองกลับมาดูว่าโลกกลมจริงหรือไม่ ขอให้สังเกตว่าสิ่งที่ท่านอาจารย์ใช้สำหรับตรวจสอบว่าข้อความใดเป็นเพียงการประกาศความเชื่อหรือว่าเป็นข้อความที่กล่าวถึงข้อเท็จจริงในโลกก็คือประสาทสัมผัสนั่นเอง แต่ต่อมาเมื่ออาตมาใช้หลักการเดียวกันนี้กับคำสอนเรื่องอนัตตา โดยอาตมาได้ตั้งคำถามว่าเมื่อเราใช้ประสาทสัมผัสพิจารณาดูสิ่งต่างๆในโลก เราเคยพบไหมว่ามีอะไรบางอย่างที่ยืนยงคงกระพันไม่เปลี่ยนแปลงไป

ตามเหตุปัจจัย ท่านอาจารย์ก็ตอบว่าไม่มี อาตมาเลยสรุปว่านี่ใจคือปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นความเป็นอนัตตาของสรรพสิ่ง แต่แล้วท่านอาจารย์ก็กลับมาแย้งอาตมาว่า แม้ว่าเท่าที่รับรู้ด้วยประสาทสัมผัสจะไม่มีอะไรที่ไม่อาจเข้าข่ายเป็นอัตตาได้ แต่ในระดับที่ลึกลงไปกว่าประสาทสัมผัส อาจมีบางอย่างที่สามารถกล่าวได้ว่าเป็นอัตตา แล้วท่านอาจารย์ก็ยกตัวอย่างแนวคิดเรื่องหน่วยมูลฐานที่เป็นอมตะที่ชาวกรีกบางพวกเขาเชื่อกันอยู่มาประกอบ คำถามคือตกลงสำหรับท่านอาจารย์อะไรคือสิ่งที่ใช้วัดว่าข้อความใดเป็นเพียงการป่าวประกาศความเชื่อ ส่วนข้อความใดเป็นข้อความที่กล่าวถึงข้อเท็จจริงในโลก”

“กราบขอบพระคุณที่พระคุณเจ้าช่วยชี้แนะ บางที่ผมเองเวลาพูดอะไรก็ไม่รัดกุมทำให้เกิดปัญหาได้อย่างที่พระคุณเจ้าได้กรุณาท้วงติงมานี้ เรื่องโลกกลมฉันผมนึกมาเพื่อบอกว่ามีแนวคิดบางอย่างในโลกที่เมื่อผู้เสนอได้นำเสนอต่อเราแล้ว เขาบอกด้วยว่าจะตรวจสอบสิ่งที่เขาเชื่อว่าเป็นความจริงนั้นอย่างไร สำหรับผม การตรวจสอบที่มีน้ำหนักที่สุดก็คือการใช้ประสาทสัมผัส แต่นอกจากประสาทสัมผัสก็อาจมีสิ่งอื่นๆที่เราสามารถใช้ได้ โดยเฉพาะก็ในกรณีที่เรื่องนั้นๆประสาทสัมผัสไม่อาจใช้ตรวจสอบได้ จะอย่างไรก็ตาม สิ่งที่ผมมุ่งเสนอ ณ ที่นี้ไม่ใช่เรื่องเกณฑ์การตรวจสอบ สิ่งที่ผมมุ่งเสนอคือหลักการสำหรับแยกข้อความแบบใดเป็นเพียงการป่าวประกาศความเชื่อส่วนข้อความแบบใดไม่ใช่ ซึ่งหลักการที่ว่านั้นโดยสรุปก็คือ ความเห็นใดก็ตามแต่ที่มีช่องทางให้เราไปสืบเสาะต่อไปได้ว่าเป็นตามที่กล่าวหรือไม่ ความเห็นนั้นผมถือว่าไม่ใช่แค่เพียงเรื่องการประกาศความเชื่อ แล้วผมก็ยกตัวอย่างเรื่องโลก

กลมเพื่อเปรียบเทียบกับข้อความที่ว่าธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา โดยที่ผู้มีสมมติฐานว่าสองข้อความนี้ต่างกัน คือข้อความว่าด้วยโลกกลมนั้นผมพอเห็นช่องทางที่จะไปสืบเสาะเพิ่มเติมว่าจริงหรือไม่จริงอย่างไร แต่ข้อความว่าด้วยธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตานั้นผมจนด้วยเกล้าไม่รู้จะไปสืบเสาะเพิ่มเติมอย่างไร ที่กล่าวเช่นนี้พระคุณเจ้าและท่านผู้ฟังอย่าได้หาว่าผมมีอคติต่อพุทธศาสนาเลยนะครับ เพราะข้อความที่ศาสนาอื่นกล่าวเช่นที่ว่าพระเจ้าสร้างโลกนั้นผมก็เห็นว่าเป็นเพียงการป่าวประกาศความเชื่อเช่นกัน เพราะเมื่อบาทหลวงท่านมาเทศนาบอกผมว่าพระเจ้าทรงสร้างโลกนะ ผมก็จนด้วยเกล้าอีกเช่นกันที่จะไปสืบเสาะเพิ่มเติมให้หายสงสัยว่าจริงเท็จแค่ไหนที่ว่าพระเจ้าสร้างโลก มันไม่รู้จะไปเริ่มต้นอย่างไรครับ ไม่เหมือนเรื่องโลกกลมโลกแบนที่ว่านั้น”

“ท่านอาจารย์ยังไม่ได้ตอบคำถามเรื่องที่ว่าอาตมาพยายามชี้ให้เห็นว่าข้อความว่าธรรมทั้งปวงไม่ใช่ตัวตนนั้นตรวจสอบได้ด้วยประสาทสัมผัส”

“อ้อ... เรื่องนี้เป็นอย่างนี้ครับ คำว่า ‘ตรวจสอบ’ สำหรับผมนั้นเป็นคนละเรื่องกับ ‘การให้รรถาธิบาย’ สิ่งที่พระคุณเจ้าให้มานั้นผมไม่ถือว่าเป็นการตรวจสอบข้อความที่ว่าธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา สิ่งนี้เป็นเพียงการให้รรถาธิบายว่าเราควรเข้าใจข้อความนี้อย่างไรเท่านั้นเอง”

“อาตมาไม่ค่อยเข้าใจที่ท่านอาจารย์แยกสองเรื่องนี้ออกจากกัน ช่วยขยายความอีกสักนิดได้ไหม เพื่อว่าอาตมาและท่านผู้ฟังที่เป็นพุทธศาสนิกชนข้างล่างจะได้ประโยชน์ด้วย”

“คืออย่างนี้ครับ การตรวจสอบเป็นเรื่องที่ไม่ต้องการการตีความ

คนสองคนตรวจสอบเรื่องเดียวกัน ต่อให้คิดต่างกันในเรื่องอื่นๆ อย่่างไรก็จะเห็นตรงกันในเรื่องนั้นๆ เช่นนายเชียวกับนายขาวไม่ชอบหน้ากันเพราะสังกัดพรรคการเมืองคนละพรรค วันหนึ่งสองคนนี้ได้รบแต่งตั้งเป็นกรรมการตรวจสอบการหายไปของเครื่องคอมพิวเตอร์ในโรงเรียนที่สองคนนี้เป็นกรรมการอยู่ โรงเรียนนี้เดิมมีคอมพิวเตอร์อยู่สามเครื่อง ในวันที่ตรวจสอบ ทั้งสองพบว่ามียคอมพิวเตอร์อยู่เพียงสองเครื่อง ทั้งคู่จึงลงนามรับรองว่าคอมพิวเตอร์หายไปหนึ่งเครื่อง เห็นไหมครับว่าการตรวจสอบนี้ไม่เกี่ยวกับการตีความใดๆทั้งสิ้น เมื่อไม่ต้องตีความ การมีความเห็นหรือความเชื่อที่ต่างกันในเรื่องต่างๆก็ไม่มีผลต่อการตรวจสอบ เรื่องอนัตตาที่พระคุณเจ้ากล่าวมานั้นแม้จะพยายามโยงไปหาประสาทสัมผัส แต่ท้ายที่สุดแล้วผมก็เห็นว่าเป็นการให้orroธาธิบาย ไม่ใช่การตรวจสอบ ทำไมผมจึงเห็นอย่างนั้น เพราะหากเป็นการตรวจสอบ โอกาสที่เรื่องนั้นจะดันไปเป็นอย่างอื่นก็จะไม่มีเลย หรือมีบ้างก็ไม่มาก แต่ในเรื่องที่เป็นการให้คำอธิบาย เรื่องนั้นสามารถดันไปเป็นอย่างอื่นได้ ยกตัวอย่างเช่น หากให้ชาวกรีกพวกที่ผมกล่าวถึงเมื่อสักครู่นี้มานั่งอยู่กับเราบนเวทีนี้ แล้วผมก็ตั้งคำถามกับพวกเขาว่า มีอะไรไหมในโลกนี้ที่ท่านเห็นว่าไม่เปลี่ยนแปลง พวกเขาก็จะตอบอย่างเดียวกับพระคุณเจ้าคือตอบว่าไม่มี สิ่งที่เราพบเห็นล้วนแล้วแต่เปลี่ยนแปลงทั้งสิ้น โปรดสังเกตนะครับว่า หากเราตั้งคำถามว่า สิ่งต่างๆในโลกเท่าที่เราพบเห็นล้วนแล้วแต่ต้องเปลี่ยนแปลงใช่หรือไม่ คำตอบก็จะออกมาอย่างไม่มีทางดันไปเป็นอย่างอื่น ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เพราะเราทุกคนต่างก็เห็นเหมือนกันว่าทุกอย่างล้วนแล้วแต่เปลี่ยนแปลง การให้คำตอบในเรื่องนี้จึงไม่ต้อง

การการตีความแต่อย่างใด เมื่อไม่ต้องตีความ คำตอบของทุกคนที่เราไปถามก็จะออกมาตรงกัน แต่เมื่อพุทธศาสนาถามเรื่องการที่สิ่งต่างๆเปลี่ยนแปลงนี้มันไม่ได้จบลงเท่านั้น แต่ท่านไปสรุปว่าเมื่อสิ่งต่างๆเปลี่ยนแปลง มันก็ต้องไม่ใช่ตัวตน ดังนั้นธรรมทั้งปวงจึงเป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาไม่ได้ ตรงนี้เองที่ผมเห็นว่าพุทธศาสนาได้เพิ่มความเห็นส่วนตัวเข้าไป ถ้าไปถามพวกกรีกว่าพวกท่านเห็นด้วยไหมที่พุทธศาสนาว่าอย่างนั้น พวกเขาก็จะตอบว่าไม่ เพราะการที่สิ่งต่างๆเปลี่ยนแปลงสำหรับพวกเขาไม่จำเป็นต้องตีความว่านี่คือความเป็นอนัตตา ตรงกันข้าม พวกเขากลับคิดว่าภายในความเปลี่ยนแปลงที่เห็นนั้น หากเชื่อว่ามีอะไรสักอย่างที่ไม่เปลี่ยนแปลง และสิ่งนี้แหละที่แสดงอาการให้เราเห็นว่าเปลี่ยนแปลง เราจะอธิบายเรื่องการเปลี่ยนแปลงได้ดีกว่า สรุปคือจากสิ่งที่เห็นต่อตาเหมือนกันคือสิ่งต่างๆรอบตัวเราล้วนแล้วแต่เปลี่ยนแปลงนั้น หากกล่าวในแง่การตรวจสอบ เราทุกคนจะกล่าวตรงกันว่า ‘สิ่งต่างๆที่เราเห็นล้วนแล้วแต่เปลี่ยนแปลง’ แต่ถ้าเลยไปถึงขั้นตีความหรือให้ อรรถาธิบาย คนสองคนที่มองปรากฏการณ์เดียวกันนี้อาจตีความต่างกันได้ เช่นชาวพุทธบอกว่านี่คือหลักฐานที่แสดงความเป็นอนัตตาของสิ่งทั้งหลายในขณะที่ชาวกรีกกลับบอกว่านี่คือสิ่งแสดงว่าจะต้องมีอัตตาต่างหาก”

“อาตมาไม่คิดว่าการที่พระพุทธศาสนามองเห็นความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆแล้วสรุปว่าเพราะสิ่งต่างๆไม่มีอัตตาหรือแก่นสารในตัวเองดังนั้นมันจึงต้องเปลี่ยนแปลงจะเป็นการตีความหรือให้ อรรถาธิบายอย่างที่ท่านอาจารย์กล่าวมา อาตมาขอเรียนถามท่านอาจารย์ดังนี้ นี่คือแก้วน้ำใช่ไหม...” (ชูแก้วน้ำขึ้น)

“ใช่ครับ”

“ทำไมท่านอาจารย์ตอบได้ว่าเป็นแก้วน้ำ”

“ก็ผมเห็นนี่ครับ ผมเห็นว่ามันคือแก้วน้ำ”

“ท่านอาจารย์ไม่ต้องตีความใช่ไหม”

“ไม่ครับ สำหรับผมการตีความคือการที่เรารับรู้อะไรบางอย่าง แล้วมันไม่สมบูรณ์ในความรู้สึกของเรา เราอยากรู้ให้สุดสยว่าตกลงมันเป็นอะไรแน่ เมื่อสิ่งที่เห็นบอกไม่ได้ก็ต้องตีความกันล่ะครับ”

“สมมติว่าอาตมาขว้างแก้วน้ำนี้ลงที่พื้น แล้วมันก็แตกกระจายเป็นชิ้นเล็กๆ (ทำท่าขว้างแก้วน้ำนั้น) ท่านอาจารย์ก็เห็นว่ามันแตกใช่ไหม”

“ครับ”

“ท่านอาจารย์ไม่ต้องตีความว่า เอ... มันแตกใช่หรือไม่ เป็นอย่างนั้นใช่ไหม”

“ไม่ต้องตีความหรอกครับ ก็ผมเห็นอยู่ใต้ง่าว่ามันแตก”

“เออละ... ถ้าอาตมาจะเรียนถามท่านอาจารย์ต่อว่า ที่แก้วมันแตกได้ก็เพราะว่าตัวตนแท้ๆของมันไม่มีใช่ไหม ท่านอาจารย์จะตอบว่าอย่างไร”

“ตรงนี้ผมคงต้องใช้ความคิดมากสักหน่อย แต่ไม่ว่าผมจะตอบพระคุณเจ้าอย่างไร คำตอบนั้นสำหรับผมล้วนมาจากการตีความทั้งสิ้น ตรงนี้เกินไปกว่าเรื่องการเห็นด้วยตาแล้วครับ”

“ทำไมท่านอาจารย์จึงเห็นว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นกว่าที่สายตามองเห็น สำหรับอาตมา เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ปรากฏแก่สายตาของเราล้วนๆ ไม่ต้องคิด ไม่ต้องตีความเลย เพื่อให้ท่านอาจารย์เข้าใจมากขึ้น อาตมาขอเปรียบเทียบอย่างนี้ สมมติว่าอาตมามีแก้วน้ำวิเศษ

สำหรับผมเกณฑ์ที่จะบอกว่าแคไหนใช้ประสาทสัมผัสแคไหนเกินไปกว่านั้นก็คือให้คนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมาพิจารณาสังเดียวกัน แล้วถามว่านั่นคืออะไร ถ้าคำตอบของทุกคนตรงกันก็แปลว่าเรื่องนั้นเป็นเรื่องที่ใช้ประสาทสัมผัส ถ้าไม่ตรงก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นกว่าประสาทสัมผัส สมมติผมมีเหรียญบาท ผมให้คนสามคนดูแล้วถามว่าสิ่งนี้มีลักษณะกลมใช่ไหม ผมเชื่อว่าทุกคนจะตอบตรงกันว่าใช่ เพราะตามที่ปรากฏแก่การเห็น วัตถุที่ว่ามันกลม แต่ถ้าถามต่อว่าเนื่องจากเหรียญนี้มันกลมดังนั้นเหรียญนี้จะต้องหล่นออกมาจากแม่พิมพ์ที่มีลักษณะกลมใช่ไหม ตรงนี้อาจมีปัญหา แน่นอน ทั้งสามคนอาจตอบว่าใช่ แต่ถ้าเราเพิ่มคนจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ อาจมีบางคนที่ไม่ตอบว่าใช่ เขาอาจคิดว่าเหรียญนี้หล่นมาจากแม่พิมพ์สี่เหลี่ยม ผืนผ้าขนาดใหญ่เป็นแผ่นออกมาก่อน จากนั้นจึงมีเครื่องตัดให้กลมที่หลังคราวเดียวครั้งละชุด ที่เขาเห็นเช่นนี้เขาให้เหตุผลว่าเพราะวิธีนี้น่าจะประหยัดเวลามากกว่าการหล่นออกมาให้กลมทีละอัน พระคุณเจ้าจะเห็นว่าทันทีที่มีผู้กล่าวเช่นนี้ก็แสดงว่าเรื่องนี้ไม่เพียงแต่เป็นเรื่องเห็นเท่านั้น แต่ต้องตีความ การเห็นว่าเหรียญกลมนั้นทุกคนเห็นตรงกัน แต่การเห็นว่าเหรียญที่กลมๆนี้น่าจะออกมาจากแม่พิมพ์แบบไหนระหว่างแบบกลมกับแบบที่ไม่กลมอาจมีได้ต่างกันหลายแบบ สำหรับผม อะไรก็ตามที่มองได้หลายแง่มุม แปลว่าเรื่องนั้นขึ้นสู่ระดับการตีความแล้ว ดังนั้นกรณีที่ท่านบอกว่าแก้วที่แตกได้เพราะมันไม่มีตัวตนที่แท้นั้นก็เป็นเรื่องระดับการตีความ ทำไมหรือครับ ก็เพราะเรื่องนี้อาจมีคนอื่นตีความเป็นอย่างอื่นได้ เช่นพวกกรีกกลับตีความว่าที่มันแตกได้ไม่ขัดแย้งกับการมีตัวตนที่แท้ การแตกของแก้วเป็นการที่ตัวตนที่แท้นั้นสลายการ

รวมตัวกันในลักษณะหนึ่งเพื่อที่จะรวมกันแล้วกลายไปเป็นอีก
ลักษณะหนึ่ง ในสมัยพุทธกาลก็มีนักปรัชญาอินเดียบางคนคิดเช่นนี้
คนเหล่านี้ก็เห็นปรากฏการณ์เดียวกับที่พระพุทธเจ้าทรงมองเห็น
แต่เขาสรุปต่างไปจากพุทธศาสนาเพราะเขาคิดอีกแบบ ทั้งหมดเป็น
เรื่องการตีความครับ” ©

-๑๑-

“เท่าที่กล่าวมานี้อาตมาคิดว่าท่านอาจารย์และอาตมาคงจะ
 คิดเห็นไม่ตรงกันเสียแล้ว แต่เอาเถิด อาตมาเคารพความคิดของ
 ท่านอาจารย์ ท่านเป็นนักปรัชญาที่ต้องคิดเห็นอย่างนี้ สำหรับ
 อาตมานั้น หลักธรรมของพระพุทธศาสนาควรเข้าใจอย่างที่เราเป็น
 สาวกของพระพุทธองค์ผู้ประสงค์จะปฏิบัติตามหลักธรรมที่ทรง
 สอนเพื่อให้ความทุกข์ในชีวิตของเราค่อยๆลดลง ไม่ใช่อย่างนักคิด
 นักปรัชญา หรือคนที่ในหัวสมองมีแต่ความสงสัยกับทุกสิ่งไปเสีย
 หมดจนไม่อาจยอมรับอะไรไปปฏิบัติในชีวิตได้ ถ้าคิดอย่างนี้
 อาตมาก็เห็นว่าข้อความว่าธรรมทั้งปวงไม่เป็นอัตตาหรือตัวตนนั้นก็
 เหมาะที่สุดแล้วแก่การปฏิบัติตามธรรม เนื่องจากเป็นหลักการที่
 สนับสนุนให้เรา มีเสรีภาพอย่างแท้จริง ไม่ยึดติดอยู่กับอะไรบาง

อย่างที่เราคาดการณ์ว่าน่าจะเป็นตัวตนที่แท้ หรือมีแก่นสารเป็นตัวเป็นตนที่แท้ที่เราจะพึงยึดเหนี่ยวได้ พระพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาแห่งเสรีภาพ เป็นศาสนาแห่งความรู้แจ้ง ตื่น และเบิกบาน เราจะไม่อาจรู้แจ้ง ตื่น หรือเบิกบานได้เลยถ้าเรายังถูกผูกมัดอยู่ในพันธนาการของอะไรสักอย่างที่เราเข้าใจว่าเป็นของดี เป็นตัวเป็นตน หรือเป็นสาระ *โซ่ที่ทำด้วยทองคำนั้นก็ล่ามเราไม่ให้เป็นอิสระได้* ด้วยเหตุที่ทรงประสงค์จะให้เราเป็นอิสระอย่างแท้จริง พระพุทธองค์จึงทรงสอนว่าธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา หรือธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น อย่างที่ท่านพุทธทาสท่านสอนพวกเราอยู่เสมอ การตีความเรื่องอนัตตาในทางปรัชญานั้นอาตมาไม่เคยขัดข้องเลย พระพุทธศาสนาก็ไม่ได้ขัดข้อง เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความใจกว้างและมีเมตตา แต่ถ้ากล่าวในแง่ความสัมพันธ์กับการดับทุกข์ อาตมาคิดว่าความเข้าใจเรื่องอนัตตาอย่างที่ท่านเสนอมานั้นน่าจะเป็นประโยชน์ที่สุด ความเข้าใจของอาตมานี้ นักปรัชญาที่ฉลาดๆ คงสามารถหาจุดที่จะโต้แย้งได้มาก แต่นั่นก็เป็นคนละเรื่องกับการดับทุกข์ อาตมาสนใจที่จะอธิบายเรื่องอนัตตาอย่างที่จะเกี่ยวพันไปหาการดับทุกข์ ไม่ได้สนใจจะให้การอธิบายของตนเป็นเรื่องทางปรัชญา หรือการใช้ความคิด หรือแม้แต่การใช้วาทะที่เน้นความแหลมคมและการสามารถปิดช่องที่ผู้อื่นจะโจมตีได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น อาตมาก็ไม่ประหลาดใจที่ท่านอาจารย์ซึ่งเป็นนักคิดจะหยิบเอาจุดต่างๆ ในข้อเสนอของอาตมา มาวิจารณ์ได้เป็นฉากๆ แม้ที่กำลังรำพัน เพราะถูกรักกำลังป่วยหนักและอาจจะตายเมื่อใดก็ได้คงไม่ได้สนใจจะเรียบเรียงคำพูดของตนให้ออกมาอย่างสอดคล้องกับหลักตรรกวิทยาหรือวาทศาสตร์ การพิจารณาให้เห็นความงามของเสียงรำพัน

ที่กระท่อนกระแท่นและไม่เป็นไปตามหลักของเหตุผลนั้นต้องดูที่เรื่องอื่น ไม่ใช่เรื่องของตัวคำพูด อาตมารู้สึกว่เมื่อท่านที่เป็นนักคิดทั้งหลายท่านตั้งวงวิจารณ์ข้อเสนอของอาตมาเรื่องอนัตตา ท่านมักตั้งประเด็นไปที่ตัวเค้าโครงทางตรรกวิทยาของถ้อยคำ ไม่ได้สนใจว่ที่อาตมาเสนอเช่นนั้นเพื่อจุดประสงค์อะไร ถ้าเรารู้ว่หญิงเจ้าของคำพูดที่กระท่อนกระแท่นนั้นกำลังจะออกแตกตายอยู่แล้ว เพราะความรักลูก การไปมัวสนใจแต่ที่ตัวคำพูดของเธอก็เป็นเรื่องที่เราไม่อาจจะเข้าใจได้ สรุปคืออาตมาเรียกร้องให้เราสนใจจุดประสงค์ของคำอธิบายเรื่องอนัตตาของพระพุทธศาสนา อย่าไปสนใจตัวเค้าโครงทางตรรกวิทยาของคำอธิบายนั้นเลย”

(ห้องประชุมเงียบอยู่ชั่วขณะ เนื่องจากคำพูดที่ดูจะเอาจริงเอาจังของท่านวิทยากรที่เป็นพระภิกษุ)

“พระคุณเจ้าที่เคารพ... ผมต้องขอพูดอะไรต่อจากท่านสักนิดหนึ่ง เพื่อบรรเทาความเงียบที่เกิดขึ้นนี้ เนื่องจากเวลาของเราก็ดำเนินมามากแล้ว สิ่งที่ผมจะเสนอต่อไปนี้ผมขอเสนอในแง่ที่เป็นความเห็นปิดท้ายก็แล้วกัน ผมมีประเด็นที่จะไล่เรียงไปเป็นเรื่อยๆ เพื่อให้พระคุณเจ้าและท่านผู้ฟังตามได้อย่างต่อเนื่องดังนี้ครับ (๑) ผมยังยืนยันว่ถ้าหลักอนัตตาทหมายถึงหลักที่บอกว่าอะไรก็ตามแต่ที่มีอยู่ในจักรวาลนี้สิ่งเหล่านั้นไม่มีอะไรเลยที่จะเป็นอัตตาหรือตัวตนหรือแก่นสารสาระขึ้นมาได้ หลักอนัตตาในความหมายนี้ก็อยู่ห่างไกลจากการมีสิ่งสนับสนุนอย่างแข็งขันในทางปรัชญา และดังที่ผมได้ยืนยันมาก่อนหน้านี้ หลักอนัตตาในความหมายนี้ผมถือว่าเป็นการประกาศความเชื่อเท่านั้น ถ้าจะมีสำนักพุทธสำนักใดก็ตามในโลกยืนยันว่มีบางสิ่งทีพุทธศาสนายกเว้นไม่อยู่ในหลักอนัตตา ถ้า

สำนักความคิดนั้นไม่อาจหาหลักการสนับสนุนได้อย่างแข็งขัน ผมก็
ถือว่าเป็นเพียงการประกาศความเชื่อเช่นกัน และโดยส่วนตัวผม
คิดว่าคำสอนส่วนใหญ่ในศาสนาทั้งหลายของโลกนั้นเป็นเรื่องของ
การประกาศความเชื่อ เมื่อเป็นเรื่องของการประกาศความเชื่อ เรา
ก็ไม่ควรทะเลาะวิวาทกัน เพราะวิวาทกันอย่างไรก็ไม่จบสิ้นเนื่อง
จากเป็นการวิวาทกันด้วยสิ่งที่เก็บเป็นความเชื่ออยู่ในหัวของแต่ละ
ฝ่าย แล้วสิ่งเหล่านี้เราก็ตราบกันดีกว่าเลิกลากหรือเลิกไม่ได้เลย
เนื่องจากเป็นความเชื่ออย่างชนิดฝังหัว (๒) จะอย่างไรก็ตาม มี
หลักอนัตตาในความหมายหนึ่งที่ผมได้ตั้งประเด็นไว้ก่อนหน้านี้แต่
ยังไม่มีโอกาสได้พูดถึง อนัตตาในความหมายนี้ผมเชื่อว่ามีข้อ
พิสูจน์หนักแน่น และโดยส่วนตัวผมคิดว่าชาวพุทธควรสนใจหลัก
อนัตตาในความหมายนี้มากกว่าในความหมายแรกที่เราผ่านมาแล้ว
อนัตตาในความหมายนี้คือหลักการที่บอกว่า ‘เราไม่ควรยึดถือว่า
อะไรจะเป็นตัวเป็นตนอยู่กับเราตลอดไป’ โปรดสังเกตนะครับว่า
หลักอนัตตาในความหมายหลังนี้เป็นเรื่องของการทำใจหรือมี
ทัศนคติต่อสิ่งต่างๆว่าเราไม่ควรยึดว่าอะไรจะเป็นอย่างนั้นตลอดไป
อนัตตาในความหมายแรกนั้นเป็นคุณสมบัติที่อยู่ในสิ่งต่างๆ แต่
อนัตตาในความหมายที่สองนี้เป็นคุณสมบัติของความคิดหรือ
ทัศนคติของเรา ผมเชื่อว่าความทุกข์ของมนุษย์นั้นเกี่ยวข้องอย่าง
แยกไม่ออกจากการยึดมั่นในอะไรบางอย่าง มีข้อพิสูจน์ได้ทันที
เสมอว่าเมื่อใดก็ตามที่ยึดมั่น ความทุกข์ก็จะมาทันที คนดีๆในโลก
นั้นบางครั้งก็เป็นทุกข์เพราะยึดมั่นในความดีหรือกฎอันว่าด้วยความ
ดี เช่นผมนั้นมักทนไม่ได้ที่คนบางคนในสังคมเราชอบเอาเปรียบคน
อื่น เวลาขับรถผมจะโกรธเมื่อเห็นพวกที่ไม่เคารพกฎจราจรแล้วเอา

เปรียบพวกเราที่ปฏิบัติตามกฎ เห็นไหมครับว่าการยึดมั่นในกฎก็สร้างความทุกข์ให้แก่เรา หลักอนัตตาในความหมายที่สองนี้จะช่วยวิเคราะห์ให้เรามองเห็นที่มาของความทุกข์ในเรื่องต่างๆ อย่างเรื่องการยึดมั่นในกฎจากรานั้นได้เป็นอย่างดี คนบางคนอย่างเช่นผมนี้อาจเห็นว่าหลักการที่ตึงามที่เราสมมติขึ้นร่วมกันในสังคมเช่นกฎหมายเป็นสิ่งที่ดี เราจึงยึดมั่นจนมันได้กลายมาเป็นตัวตนของเรา เมื่อมันกลายมาเป็นตัวตนของเรา เราจึงโกรธเวลาเห็นคนบางคนละเมิดกฎเหล่านั้น เพราะการละเมิดกฎเหล่านั้นเท่ากับคนพวกนี้กำลังกระทบมาที่ตัวเรา ในบางวันผมเองก็เคยคิดเหมือนกันครับว่าผมไม่มีเหตุผลที่จะโกรธคนบางคนที่ยับร้อไม่สุภาพเลย การที่เขายับร้ออย่างนั้นว่าไปแล้วก็เป็นเรื่องของเขา ถ้าจะมีความชั่วจากการนี้ นั่นก็เป็นความชั่วของเขา ทำไมผมจึงไปโกรธเขาด้วย คำตอบคือเพราะผมยึดกฎจากรจนกลายมาเป็นตัวตนของผมอย่างหนึ่งไปแล้ว เมื่อเห็นเขาทำเช่นนั้นก็เลยพาลเห็นไปว่าเจ้าหมอนี่กำลังกระทบตัวฉันนะ สรุปคือมนุษย์เรานั้นเวลาที่ใช้ชีวิตอยู่ในโลกก็จะยึดมั่นในอะไรต่อมิอะไรมากมายไปหมด นับแต่เรื่องเล็กน้อยๆ เช่น ยี่ห้อของสินค้าไปจนถึงเรื่องที่ใหญ่ๆ เช่น ศาสนา ผมเชื่อว่าหลักอนัตตาในความหมายที่สองนี้จะช่วยให้เรารู้เท่าทันธรรมชาติที่โน้มไปหาความยึดมั่นของเรานี้ได้มาก และเมื่อรู้ทัน หลักอนัตตาในความหมายนี้ก็เป็นประโยชน์มหาศาลแก่เรา ที่ผ่านมาผมบอกว่าหลักอนัตตาในความหมายนี้มีเหตุผลสนับสนุนหนักแน่น เหตุผลที่สนับสนุนหลักอนัตตาในความหมายนี้ที่หนักแน่นที่สุดอย่างหนึ่งสำหรับผมก็คือ ถ้าใครไม่เชื่อก็ได้โปรดลองหาตัวอย่างมาสักอย่างที่เป็นตัวอย่างของความยึดมั่นที่ไม่สร้างความทุกข์แก่ผู้ที่ยึดมั่น

ผมไม่คิดว่าใครจะหาได้ (๓) จะอย่างไรก็ตาม มีสองสิ่งที่ผมคิดว่าเราต้องแยกจากกันเนื่องจากเป็นคนละเรื่อง เรื่องที่หนึ่งคือ ‘ความยึดมั่น’ เรื่องที่สองคือ ‘การมีหลักพึงพิงในทางใจ’ สองอย่างนี้ผมคิดว่าเป็นคนละเรื่อง แต่บางครั้งก็มีผู้กล่าวอย่างไม่คิดว่าเป็นเรื่องเดียวกัน คนอย่างมหาตมา คานธี หรือรพินทรนาถ ฐากูรนั้นเชื่อมั่นในศาสนาของท่าน เชื่อมมั่นในพระเจ้าของท่าน แล้วความเชื่อมั่นนั้นก็แปรมาเป็นพยานภาพในงานและชีวิตของท่านเหล่านี้ นี่ไม่ใช่ความยึดมั่น แต่คือการมีหลักพึงพิงในทางใจ โปรดสังเกตนะครับว่าพระเจ้าในศาสนาฮินดูนั้นชาวพุทธเราอาจเห็นว่าเป็นอัตตาตามคำสอนของเรา แต่สิ่งนี้ถ้าผู้เชื่อถือเชื่อถือในฐานะที่พึงพิงทางใจ ไม่ได้ยึดมั่น หลักการเกี่ยวข้องกับพระเจ้าของคนเหล่านี้ผมก็ไม่ได้มองว่าขัดแย้งหรือเข้ากันไม่ได้กับหลักอนัตตาในความหมายที่สองเลย ตรงกันข้าม นี่คือหลักอนัตตา และหลักอนัตตาเช่นนี้เราก็อาจพบว่าชาวคริสต์บางคน ชาวมุสลิมบางคน ที่ปฏิบัติต่อความเชื่อทางศาสนาของเขาอย่างเป็นที่พึงพิงทางใจ ไม่ใช่ใช้อย่างสิ่งที่หวงแหนยึดมั่นจนกลายเป็นตัวตนของตนไป คนเหล่านี้ก็ปฏิบัติตามหลักอนัตตา เมื่อเข้าใจเช่นนี้หลักอนัตตาที่พุทธศาสนาสอนก็กลายเป็นของสากลสำหรับใครก็ได้ในโลก ไม่ว่าเขาจะนับถือหรือไม่นับถือศาสนาอะไรก็ตาม นี่คือนั่นที่ผมคิดครับ และก่อนที่จะจบจริงๆ ผมต้องกราบพระทานอภัยพระคุณเจ้าหากอะไรก็ตามแต่ที่ผมพูดออกไปจะเป็นการละลาบละล้วงหรือไม่สุภาพต่อพระคุณเจ้าที่เป็นนักบวชซึ่งเป็นบุคคลที่เราซึ่งเป็นคฤหัสถ์จะต้องเคารพและให้เกียรติ โปรดได้รับทราบที่ผมไม่ได้มีเจตนาจะให้เป็นอย่างนั้น ที่ต้องพูดตรงบ้างในบางที่บางแห่งก็เพราะหวังจะให้เกิดบรรยากาศ

การแสวงหาความรู้เท่านั้นเอง และผมเชื่อว่าพระคุณเจ้าที่เป็นพระ
ย่อมจะเข้าใจเรื่องเช่นนี้และไม่ถือสา ขอบพระคุณครับ”

“อาตมาเข้าใจ และขออนุโมทนาท่านอาจารย์ ความเห็นปิดท้าย
นี้ทำให้อาตมารู้สึกว่าเราสองคนไม่ได้คิดต่างกันมากมายอะไรเลย
และใจจริงนั้นอาตมาก็เห็นว่าหลักอนัตตาที่เป็นหลักการทำใจต่อสิ่ง
ต่าง ๆ นั้นสำคัญที่สุด เมื่อท่านอาจารย์ยกมากล่าวสนับสนุนอาตมาก็
พลอยชื่นใจด้วย ขออนุโมทนาอีกครั้ง และขอปิดการสนทนาใน
วันนี้แทนท่านเจ้าภาพ ขอพระธรรมคุ้มครองทุกท่านที่อยู่ในห้อง
ประชุมนี้ ขอเจริญพร” ©

๑๕๒ เพื่อความเข้าใจปัญหาเรื่องจัตตา-จันตตา

หมายเหตุผู้เขียน-หลังจากที่เขียนหนังสือเล็กๆเล่มนี้จบ ผมมานั่งอ่านหนังสือของ Thomas S. Kuhn เรื่อง *The Structure of Scientific Revolutions* ในวันหนึ่ง ทำให้เกิดความคิดว่า ตามทัศนะของ Kuhn ความก้าวหน้าในทางวิทยาศาสตร์นั้นมักเกิดจากการมองปรากฏการณ์เดิมผ่านมุมมองใหม่ ข้อคิดนี้ทำให้ผมเกิดความคิดว่า ทำไมเวลาที่เราชาวพุทธพูดถึงเรื่องอนัตตา เราจะต้องตั้งเป้าของความเข้าใจว่าแนวคิดของเราอันนี้เป็นประปักษ์หรือยืนอยู่ตรงกันข้ามกับบรรดาศาสนาทั้งหลายที่สอนเรื่องตัวตนของมนุษย์และพระเจ้า ความเข้าใจอนัตตาแบบนี้เราอาจตั้งคำถามได้ว่าเป็นประโยชน์ที่สุดแก่เราชาวพุทธและเพื่อนร่วมโลกที่นับถือศาสนาที่ต่างจากเราหรือไม่ ดูเหมือนว่าข้อสรุปในตอนท้ายๆของหนังสือนี้จะออกมาในทำนองที่ว่าเราสามารถหามุมมองใหม่ๆสำหรับทำความเข้าใจคำสอนเรื่องอนัตตาได้ โดยเฉพาะมุมมองที่จะก่อให้เกิดความสงบเย็นแก่เราชาวพุทธเองเมื่อต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆในชีวิตและที่จะก่อให้เกิดความเข้าใจที่ดีต่อกันระหว่างเราชาวพุทธและเพื่อนต่างศาสนา ในช่วงที่เราเห็นต่างกันในเรื่องอัตตา-อนัตตาอันเนื่องมาจากการที่สำนักธรรมกายสอนว่าพระนิพพานเป็นอัตตานั่น ผมคิดว่าเราชาวพุทธจะสามารถมองเห็นความจริงอย่างหนึ่งได้ว่าความยึดมั่นนั้นสามารถเกิดได้กับหลักการที่บอกว่าเราไม่ควรยึดมั่น มีคนพูดกับผมหลังจากที่ได้ฟังความเห็นอันเร้าร้อนของฝ่ายที่ไม่ชอบใจเลยที่ใครจะมาบอกว่ามีอัตตาแบบที่พระพุทธศาสนายอมรับว่า “อัตตาของฝ่ายที่ยึดมั่นในเรื่องอนัตตาก็สูงไม่เบาเลยทีเดียวนะ” ทำอย่างไรหลักอนัตตาจึงจะทำให้เราสงบและเป็นเพื่อนกับผู้ที่เชื่อว่ามีอัตตาตามที่ศาสนาหรือครูของพวกเขาสอน

๑๕๔ เพื่อความเข้าใจปัญหาเรื่องจิตตา-จันตตา

ผมคิดว่าการมองหลักอนัตตาด้วยมุมมองใหม่ๆอาจช่วยให้เราพบคำตอบ เราไม่จำเป็นต้องเข้าใจเรื่องอนัตตาอย่างที่พระอรรถกถาจารย์หรือนักคิดทางพุทธศาสนาสมัยนี้บางท่านสอนเลย ใน “อนัตตลักขณสูตร” นั้นผมคิดว่าเราจะพบช่องทางในการทำความเข้าใจหลักอนัตตาได้มาก ขอเพียงเรารู้จักคิดอย่างสร้างสรรค์เท่านั้นเอง ©

